

Bertrand

Russell

Mutlu Olma Sanatı

SAY

Mutlu Olma Sanatı

Bertrand (Arthur William) Russell
d. 18 Mayıs 1872, Trelleck, Monmouthshire – ö. 2 Şubat 1970, Merioneth, Galler

İngiliz mantıkçı ve düşünür. Matematiksel mantık alanındaki çalışmalarının yanı sıra toplumsal ve siyasal kampanyalara öncülük etmiş; yirminci yüzyılın, barışı ve nükleer silahsızlanmayı savunan öncü filozof, bilim insanlarından biri olarak kabul edilmiştir.

Soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Çok küçük yaşlarda matematiğe ilgi duymaya başladı. 1890'da Cambridge'teki Trinity College'a girdi. 1893'te en iyi dereceyle matematik diplomasını aldıktan sonra felsefeye yöneldi. 1894'te ahlak bilimleri bölümünden yine en iyi dereceyle mezun oldu. Sonraki iki yılda iktisat öğrenimi için gittiği Almanya'da Marksizm'le ilgilenmeye başladı. İngiltere'ye döndükten sonra Londra Ekonomik ve Siyasal Bilimler Okulu'nda ders verdi; ütopik sosyalist Fabian Derneği'nde konuşmalar yaptı. 1895'te, "Geometrinin Temelleri Üzerine bir Deneme" başlıklı teziyle Trinity College'a öğretim üyesi olarak kabul edildi. Ertesi yıl ilk kitabı olan *Alman Sosyal Demokrasisi* yayımlandı.

1898'den sonra idealizme karşı çıkarak genel çizgileriyle deneyciliği ve olguculuğu benimsedi. 1903'te, *Matematiğin İlkeleri* adlı kitabı yayımlandı. 1910'da Cambridge Üniversitesi'nde matematik ve mantık doçenti oldu. Birinci Dünya Savaşı sırasında savaş karşıtı bir grubun sözcülüğünü yaptığı ve savaş karşıtı düşüncelerini açıkladığı için 1918'de para ve hapis cezasına mahkum edildi, üniversiteden atıldı. 1919'da Sovyetler Birliği'ni ziyaret etti ve 1920'de Sovyet rejiminin baskıcı yanını öne çıkardığı *Bolşevizmin Pratiği ve Teorisi* adlı yapıtını yayımladı. 1931'de, kardeşi Frank'm ölümünden sonra Lord unvanı verildi.

1938-39 yıllarında ABD'nin çeşitli yerlerinde dersler verdi. New York'taki City College'a profesör olarak atanmasına karşın, ahlak kurallarına aykırı bir cinsellik anlayışını savunduğu gerekçesiyle görevine başlatılmadı. Aynı dönemde Pennyslvania'daki Barnes Vakfı'nda konferanslar vermek üzere beş yıllık bir anlaşma imzaladıysa da, anlaşma 1943'te geçersiz sayıldı. Bu konferans metinlerine dayanan *Batı Felsefesi Tarihi*, 1945'te yayımlanır yayımlanmaz İngiltere ve ABD'de en çok satan kitaplar listesine girdi ve yıllarca Russell'ın başlıca gelir kaynağı oldu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on beş yıl boyunca dünya çapındaki ünü ve saygınlığı giderek arttı. 1949'da Liyakat Nişanı, 1950'de Nobel Ede-

biyat Ödülü aldı. 1950'lerin sonunda felsefeden uzaklaşıp uluslararası siyasete yönelmeye başladı. 1954'te BBC'de yayınlanan, "İnsanın Sorumluluğu" başlıklı ünlü konuşmasında ABD'nin hidrojen bombası denemelerini lanetledi. 1958'de Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'm organize etti. 1962'de Küba'daki uluslararası füze krizi sırasında arabuluculuk yaptı. 1965'te, İngiltere'nin ABD'yi destekleyen Vietnam politikasını protesto etmek için İşçi Partisi'nden istifa etti. 1967'de doksan beş yaşındayken, Stockholm'de, Jean-Paul Sartre'ın başkanlığında bir Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nin (Russell Mahkemesi) kurulmasına ve ABD'nin Vietnam'da uyguladığı vahşetin araştırılmasına öncülük etti.

Yapıtlarından bazıları:

German Social Democracy (1896, Alman Sosyal Demokrasisi)
Principles of Mathematicts (1903, Matematiğin İlkeleri)
Philosopical Essays (1910, Felsefe Denemeleri)
The Problems of Philosophy (1911, Felsefe Sorunları)
Roads to Freedom (1918, Özgürlük Yolları)
Introduction to Mathematical Philosophy (1919, Matematiksel Felsefeye Giriş)
The Practice and Theory of Bolshevism (1920, Bolşevizmin Pratiği ve Teorisi)
The ABC of Atoms (1923, Atomların Alfabesi)
The Scientific Outlook (1931, Bilimden Beklediklerimiz)
In Praise of Idleness and Other Essays (1935, Aylaklığa Övgü ve Öteki Denemeler)
History of Western Philosophy (1945, Batı Felsefesi Tarihi)
Authority and the Individual (1949, Otorite ve Birey)
Autobiography (1967-70, Özyaşamöyküsü)

Mutlu Olma Sanatı

Bertrand Russell

İngilizceden Çeviren:
Yunus Sağlamtürk

say

Say Yayınları
Modern Düşünce Dizisi - 13

Mutlu Olma Sanatı / Bertrand Russell
Özgün adı: *The Conquest of Happiness*

Bu eser İngiltere'de ilk kez 1930 yılında Allen&Unwin tarafından yayımlanmıştır.
Routledge tarafından ilk kez 1993 yılında yayımlanmıştır.
Routledge Klasikleri arasında ilk kez 2006 yılında yayımlanmıştır.

© 1996 The Bertrand Russell Peace Foundation Ltd.
Routledge Klasikleri edisyonuna önsöz © 2006 A. C. Grayling

Tüm hakları saklıdır. Routledge tarafından yayımlanmış İngilizce edisyondan, Routledge'in ve Bertrand Russell Peace Foundation'un izniyle yapılmış çeviridir. Routledge, Taylor and Francis Group'un bir alt kuruluşudur.

Türkçe yayın hakları Akcalı Ajans aracılığıyla © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0240-3
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Yunus Sağlamtürk
Editör: Sinan Köseoğlu
Sayfa düzeni: Tülay Malkoç
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Engin Ofset
Topkapı/İstanbul
Tel: (0212) 612 05 53
Matbaası sertifika no: 11254

9. Baskı: Varlık Yayınları, 2003
10. Baskı, Say Yayınları, 2013
11. Baskı, Say Yayınları, 2013
12. Baskı, Say Yayınları, 2014

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Routledge Klasikleri Basımına Önsöz 7
Önsöz 13

Birinci Kısım - Mutsuzluğun Nedenleri 15
1. İnsanlar Neden Mutsuz Olurlar? 17
2. Byron Mutsuzluğu 27
3. Rekabet 41
4. Can Sıkıntısı ve Heyecan 49
5. Yorgunluk 57
6. Çekememezlik 67
7. Günah Duygusu 77
8. İşkence Korkusu 87
9. Kamuoyu Korkusu 97

İkinci Kısım - Mutluluğun Nedenleri 107
10. Mutlu Olmak Hâlâ Mümkün müdür? 109
11. Keyif 119
12. Sevgi 131
13. Aile 139
14. İş 155
15. Kişisel Olmayan İlgiler 163
16. Çaba ve Kabullenme 171
17. Mutlu İnsan 179

Dizin 185

ROUTLEDGE KLASİKLERİ BASIMINA ÖNSÖZ

Bertrand Russell uzun meslek yaşamının ilk aşamalarında, aslına bakılırsa, otuzlu yaşlarının ortalarına dek, felsefenin kesinlikle teknik bir konu –aslında mantığın bir dalı– olduğuna, gündelik hayatın parçası olan meselelerle bir ilgisi bulunmadığına inanıyordu. Bu görüşünü 1920'lerin başında Pekin'de yaşadığı ve dersler verdiği zaman zarfında hâlâ muhafaza ediyordu ve bu da sosyal ve politik meselelerde kendilerine rehberlik yapmasını isteyen genç Çinli entelektüellere, ülkelerinin tarihinin en fırtınalı döneminde buna en çok ihtiyaç duydukları yıllarda, yardım etme fırsatını kaçırdığı anlamına geliyordu. O dönemde Amerikalı faydacı filozof John Devey de Çin'deydi ve bu tür taleplere karşılık vermekte hiç tereddüt etmiyordu ve bu nedenle ismi bugün Çin'de saygıyla anılıyor, oysa Russell Pekin Üniversitesi dışında Çin'de pek bir iz bırakmış sayılmaz.

Ama Russell felsefeye ilişkin katı teknik görüşünü çok uzun süre muhafaza edemedi. Bir filozof olarak kazandığı ün herkesi ona akla hayale gelebilecek her konuda sorular sormaya itti; ve Russell para kazanmak için teknik-olmayan kitaplar ve makaleler yazmaya karar verdiğinde, karşısında hayat ve ahlakla ilgili yakıcı sorunlar hakkında bir filozofun söyleyeceklerini öğrenmeye hevesli, git gide daha derinlemesine düşünen bireylerden oluşan bir okur kitlesi buldu. Bu tür insanlar sorunlarını çözmek için elbette aralarında antikçağ filozoflarının bulunduğu eski düşünürlerin yazılarına da baş-

vurabilirdi; zaten bazıları böyle yapıyordu. Ama insanlar çağdaşları olan filozofların düşüncelerine özel bir ilgi gösterirler, çünkü onlarla aynı deneyimleri ve sorunları yaşarlar ve bu da söz konusu filozofların bakış açılarının değerini artırır. En azından dikkatini konu üzerinde topladığı zaman, Russell'ın karşılayabileceğini düşündüğü gereksinim buydu.

Russell'ın popüler felsefeye yönelik tutumundaki değişimin tohumları aslında Birinci Dünya Savaşı sırasında atılmıştı. Bu müthiş olay boyunca savaş karşıtlığı kampanyası yürütmüş, başı iki kez yasalarla derde girmiş ve birkaç ay hapis yatmak zorunda kalmıştı. Yazdığı metinler ve verdiği dersler bu kampanya ile yakından ilişkili olmuştu, ama o dönemde bu çalışmayı felsefi bir girişimin parçası olarak görmüyordu. Bir düşünürün, felsefe tarihine mal olmuş büyük ahlaki ve siyasal tartışmalar sonucu üretilmiş ilke ve düşünce kaynaklarını değerlendirmeye çalışarak, zamanın yakıcı sorunlarıyla boğuşabileceği fikri, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın ilk altmış yılında isim yapmış İngiliz filozoflarına tuhaf bir sebeple yabancı kalıyordu; bu dönemde felsefe öğretmenleri bu konularla ilgilenmeyi ya da sorumluluk üstlenmeyi açık açık reddediyorlardı. Gelgelelim, ne tuhaftır ki, Russell'ın vaftiz babası John Stuart Mill –tıpkı babası John Mill ve babasının akıl hocası Jeremy Bentham gibi– hiç de bu düşünürlere benzemeyen ve dünyayı değiştirmek için elinden geleni yapan biriydi.

1920'lerin ortalarına ve sonlarına gelmeden Russell Birinci Dünya Savaşı'na karşı bir kampanya yürütürken yaptıkları ile çağdaş toplumun gereksinimlerine yanıt vermek için aldığı davetler arasında bir bağlantı kurdu. Üstelik çağdaşı olan pek çok entelektüel (öğretmen olmayı seçen Karl Popper ve Ludwig Wittgenstein) gibi Russell da eğitimin savaşları önlemenin ve iyi bir gelecek yaratmanın anahtarı olduğunu düşünüyordu ve bu yüzden bir okul açmaya karar verdi. Tüm bu etkenler, Russell'ın öğretmen, rehber ve aynı zamanda bilgin

olan filozoflar geleneğine katılması sonucunu doğurdu ve ardından, eğitim, ahlak ve nükleer savaş gibi konular hakkında yazmak, dersler vermek ve mücadele etmekle geçen yıllar geldi.

Bir halk filozofuna dönüşmenin Russell'ı ne denli derin bir şekilde etkilediğini görmek için, kaleme aldığı pek çok metin arasından yalnızca *Eğitim, Özellikle Çocukluk Çağındaki Eğitim Üzerine* (1926) başlıklı çalışmasına göz atmak yeter; bu yazı aynı yıl Amerika'da *Eğitim ve İyi Yaşam* başlığı altında ve daha sonra kısaltılarak *Karakter Eğitimi* başlığıyla yayımlandı. 1927'de *Neden Hıristiyan Değilim*'i, 1929'da *Evlilik ve Ahlak*'ı ve 1930'da *Mutlu Olma Sanatı*'nı yayımladı. Bu süre içerisinde bu konu ve ilgili başka konular üzerine makaleler yazıyordu; ayrıca Amerika'daki Hearst gazetelerinde haftada bir 600 sözcüklük yazılar yazdığı bir de köşesi vardı. Bu yazılarında bazıları oldukça değerli olan küçük gözlem ve bilgece düşüncelerini özenle bir araya getirip okurlarıyla paylaşıyordu. Hem *Neden Hıristiyan Değilim* hem de *Evlilik ve Ahlak* uzun yıllar tartışma konusu oldu. *Evlilik ve Ahlak* ahlaksızca düşünceler içerdiği gerekçesiyle 1940'ta Russell'ın New York City College'deki görevine son verilmesine yol açtı ve on yıl sonra ona Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandırdı.

Russell'ın bu teknik olmayan, toplum ve ahlak gibi alanlarla ilgili görüşlerinin en ayırt edici yönü, kuvvetli bir sağduyuya, berraklığa ve açık fikirliliğe sahip olmalarıdır. Söz gelimi, Gauloise'ını tüttürüp çetrefil bir dille yaşam, seks ve fikir üzerine yazarak sabaha kadar çalışan bir Fransız düşünürü ile yine aynı konularda berrak, açık ve iyi niyetli bir üslupla kalem oynatan Russell arasındaki farkı düşünün. Pek çok entelektüel çevre içinde, berrak ve açık bir üslup, ister istemez bütün nüans, incelik ve derinlikleri göz ardı ettiği ileri sürülerek hor görülür, basit hatta bayağı bulunur. Bu gayrimeşru bir itirazdır. En berrak ışık altında incelendiğinde, en derin gerçeklerden bazılarının basit olduğu görülür. Berrak

bir zekâ bu gerçeği bütün yönleriyle kavrar ve ne denli basit olduğunu aydınlığa kavuşturduktan sonra sadece ayrıcalıklı bir çevrenin değil, herkesin hizmetine sunar. Gauloise tüttüren entelektüellerin ayak takımını dışlamak ve düşünür olarak sahip oldukları gizemi korumak amacıyla gerçeğin basitliğini kasıtlı olarak kararttıklarından daima şüphe edilmiştir ve bu, heyhat, çoğu zaman doğrudur; bilginin derin düşüncelerini düz ifadelere dönüştürmeye çalışan ve böylece bu düşüncelerin aslında insanlara neler sunabileceğini gören herkes bu yargıya varabilir. Bu tür düşüncelerin çoğu zaman Russell'ın aydınlatıcı, esprili ve anlaşılması kolay yazılarında bulunan sağduyuyu taşımadıkları fark edilir.

Russell kendini gayet anlaşılır şekilde ifade ettiği için burada *Mutlu Olma Sanatı*'nda ne anlatılmak istendiğine ilişkin bir yorum yapılmasına gerek yok. Kitap hakkında genel bir fikir sahibi olmak için bölüm başlıklarına şöyle bir göz atmak yeter. Bu başlıklar Russell'ın en temel mesajını iletir: Mutluluk işte ve ilişkilerde dışa dönük bir tutum izlenerek elde edilir ve kişinin kendi içine dönmesiyle, endişe ve korkulara teslim olmasıyla kaybedilir. Bu tespiti kendisine mal etmez, fakat bu kanıya varırken tüm insanlığın deneyimlerinden yararlandığını belirtir. Bu basit, son derece açık ve fazlasıyla doğru olan düşünceleri biçimlendirirken sunduğu nedenlere, örneklere ve içgörülere bakın ve Russell'm bunları kendi acı deneyimleri kanalıyla öğrendiğini anımsayın. Eski öğrencisi Ludwig Wittgenstein bir keresinde, felsefenin asıl görevinin zaten doğru olduğunu bildiğimiz şeyi bize hatırlatmak olduğunu söylemiştir: Russell'm burada yaptığı da budur.

Bu yalın ve gösterişsiz üslubun benim kendi yaşamımı nasıl etkilediğini size anlatabilirim. Bu kitabı ilk gençlik yıllarımda okudum ve o zamandan beri kısmen sırf Russell'm metinlerinin tadını çıkarmak kısmen de yalın doğruların iyi ve akılda kalacak şekilde ifade edilebileceğini unutmamak için ara sıra sayfalarını karıştırıyorum. Aklımda yer eden ve da-

ima imdadıma koşan fikirlerden biri, Russell'ın insanın başı derde girdiği zaman kendine sorunu çözmek için o an yapabileceği bir şey olup olmadığını sormasını salık vermesi. Eğer varsa, yapın. Eğer yoksa yapacak bir şey bulana dek meseleyi bir kenara bırakın. Kişinin gecenin ikisinde gözlerini tavana dikip gelecek ayın maaşını yemeye başladığını düşünmesi, bu öğüdün nerede işe yarayacağını gösteren güzel bir örnek: bu öğüde kulak vermek gerçekten işe yarar ve sorunlara doğru açıdan bakmaya başlamak gibi harika bir yan etkisi de olur.

Mutluluğa hayatla ve dünyayla aktif şekilde dışa dönük bir tutum takınarak mücadele etmekle ulaşılacağını anlamak için, mezardan çıkmış bir hayalete kulak vermeye gerek olmadığını söyleyecek kinikler her zaman olacaktır. Ama bu, doğru olduğu için ve onu kabul edecek ve uygulayacak herkes için büyük fark yaratacak bir doğru olduğu için, dikkate alınmaya değer; söz konusu doğrunun Russell'ın şık, esprili ve eğitici ifadelerine bürünmüş hali onun kuvvetini artırır ve böylelikle bizi yanlış yapmaya iten her türlü baskı karşısında neyin doğru olduğunu unutmamamıza yardım eder.

A. C. Grayling

ÖNSÖZ

Bu kitap ne bilim insanları için yazılmıştır, ne de pratik bir problemi sadece söz konusu edilecek bir şey sayanlar için. Önünüzdeki sayfalarda ne bir felsefe, ne de geniş bilgi vardır. Amacım, sağduyu ürünü olduklarını düşündüğüm görüşleri burada bir araya getirmektir. Okura sunulan reçeteler üzerindeki savım da, bunların deneyimlerim ve gözlemlerimle doğrulandıkları, bir de bunlara uygun hareket ettiğimde mutluluğumu artırdıklarıdır. Bu bakımdandır ki, mutluluğun tadını çıkarmak yerine mutsuzluk acısı çeken, kadın-erkek birçok kişinin, durumlarını anlayıp kurtulma yollarını bu kitapta bulabilecekleri umudunu beslemekteyim. Şuna da inanmaktayım ki, bu kitabı yazmama yol açan iyi niyet gibi doğru yönde harcanacak bir çabayla birçok kişi mutluluğa kavuşabilir.

B. R.

Hayvanlara bakıyorum da

Ben de hayvanlaşıp onlar gibi yaşayabilirim diyorum, hepsi kendi aleminde, huzur içinde...

Durumlarından sızlanmazlar, kan ter dökmezler,

Karanlıkta gözleri açık oturmuyorlar ve ağlamıyorlar günahlarına,

Tanrı'ya olan borçlarını konuşup midemi bulandırmıyorlar, Hepsi hoşnut, hiçbirinin mal hırsıyla gözü dönmüş değil, Ne biri diğerinin önünde diz çöker, ne de binlerce yıl önce yaşamış kendi türünden birinin,

Hiçbiri dünyanın en mutsuzu değildir ya da en saygı değeri.

WALT WHITMAN

Birinci Kısım

MUTSUZLUĞUN NEDENLERİ

1

İnsanlar Neden Mutsuz Olurlar?

Hayvanlar sağlıklı oldukları ve yeterince yiyecek buldukları sürece mutludurlar. Düşününce insanların da mutlu olmaları gerekir diyorum, ama günümüzde böyle olmadığı, daha doğrusu büyük bir çoğunluğun mutlu olmadığı görülüyor. Siz de mutlu değilseniz, bir tek kendinizin bu durumda olmadığınızı bilmelisiniz. Eğer mutluysanız, tanıdıklarınızdan kaçının mutlu olduğunu kendinize sorun bakalım. Dostlarınızı gözden geçirirken yüz çizgilerini okumaya, günlük hayatınızda karşılaştığınız kişilerin ruhsal durumlarını sezmeye çalışın. Blake bir şiirinde şöyle diyor:

> Her gördüğün çehrede bir ifade,
> Zaaf, hüzün belirtisidir.

Hepsi birbirinin aynı olmasa bile, her yerde böylesine bir mutsuzlukla karşılaşırsınız. Diyelim ki, modern şehirlerin en tipiği olan New York'ta bulunuyorsunuz. İş saatlerinde kalabalık bir caddede, hafta tatilinde bir anayolda ya da akşamleyin bir dans salonunda durun, benliğinizden ve düşüncelerinizden sıyrılın, çevrenizde bulunanların kişiliklerini benimsemeye çalışın. Göreceksiniz ki, bu değişik kalabalıkları oluşturanların her birinin bulunduğu konumla ilişkili bir derdi vardır. İş zamanı kalabalığında, endişe, aşırı dikkat,

hazımsızlık, işinden başka her şeye karşı ilgi eksikliği, eğlenip gülme gücünden yoksunluk, başka insanları fark etmeme ile karşılaşacaksınız. Hafta tatilinde bir anayolda, hepsi rahat, bazıları çok zengin, eğlence yerlerine giden erkekler, kadınlar göreceksiniz. Hepsi arabalarını aynı hızla sürerler. Yoldaki en yavaş giden arabanın hızına uyarlanmıştır hepsinin hızı. Bu arabaları sürenler çevredeki manzaraları izleyemezler, çünkü başlarını yana çevirdikleri anda kaza yapabilirler. Arabaların içinde bulunanların hemen hepsinin dileği, önlerindeki arabayı geçmektir, ama bunu araba kalabalığı nedeniyle yapamazlar; *önlerindeki arabayı geçmeyi düşünmeyecek* olsalar, anlatılamaz bir can sıkıntısına kapılırlar, yüzlerini bir hoşnutsuzluk ifadesi kaplar. Zenciler ne zaman bir arabaya doluşup yola çıksalar hepsi neşelenirler, ama bunlar da hatalı davranışları nedeniyle çevrelerinde hoşnutsuzluk yaratırlar, sonunda da bir kaza yapıp polisin eline düşerler: Tatil günü eğlenmek yasaya aykırıdır.

Bir de insanları bir şenlik gecesinde izleyin. Hepsi, dişçide bağırıp çağırmamaya karar verir gibi mutlu olma kararıyla gelmiştir. İçkiyle sevginin neşeye açılan kapılar olduğuna inanılır, onun için hemen ayaküstü sarhoş olunarak, eğlence arkadaşlarının nefretleri fark edilmemeye çalışılır. Yeterince içildikten sonra erkekler ağlamaya ve annelerinden gördükleri şefkate lâyık olmayışlarından yakınmaya başlarlar. Alkolün onların üzerindeki bütün etkisi, ayıkken baskı altında tuttukları günahkârlık duygusunu serbest bırakmaktır.

Bu farklı mutsuzlukların nedenleri, kısmen toplumsal düzende, kısmen de bireysel psikolojide bulunur ki, sonuncusu da, aslında büyük ölçüde toplumsal düzenin bir ürünüdür. Mutlu olanların sayısını artırmak için sosyal düzende ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini daha önce yazmıştım. Bu kitapta savaşın, ekonomik sömürünün, korku ve gaddarlık öğretiminin nasıl ortadan kaldırılabileceğini belirleme çabası göstermiyorum. Savaş çıkmaması için bir sistem bulmak,

uygarlığımız için hayati bir gereksinimdir, ama insanlar yaşam yükü altında ezilip durmaktansa, birbirlerini yok etmeyi tercih edecek derecede mutsuz oldukları sürece, böyle bir sistem oluşturma olasılığı yoktur. Üretimden, en çok gereksinimi olanlara az ya da çok bir pay ayırmak, yoksulluğun sürüp gitmesine engel olmaya çalışmak gereklidir, ama özellikle zenginler mutsuzken, herkesi zengin etmenin ne yararı olur ki? Korku ve gaddarlık eğitimi elbette kötüdür, ama bu duyguların tutsağı olanlardan da, başka türlü bir eğitim vermeleri beklenemez. Bu düşünceler bizi bireyin, tek insanın sorununa götürür. Yani bir adam ya da bir kadın, değişme özlemiyle yanıp tutuşan toplumumuzda, kendi mutluluğunu gerçekleştirmek için ne yapabilir? Bu sorunu incelerken ele alacaklarım, mutsuz olmaları için büyük dış nedenleri bulunmayan kişiler olacaktır. Beslenmelerine ve barınmalarına yeten bir gelirleri, sıradan bedensel etkinliklerini sürdürmeye elverişli sağlıkları olduğunu kabul edeceğim. Çocuklarının tümünü yitirmek ya da halk önünde rezil olmak gibi büyük felâket olasılıklarını yok sayacağım. Bunlar üzerine söylenecekler vardır ve bunlar önemli şeylerdir, ama söylemek istediklerimin dışında kalırlar. Benim amacım, uygar ülkelerdeki insanların çoğunun, görünür hiçbir dış nedeni olmadığından kaçınılmaz sanıldığı için katlanılması çok zor olan her günkü mutsuzluklarına çareler önermektir. Ben, bu gibi mutsuzlukların daha çok hatalı dünya görüşlerinden, hatalı ahlâk kurallarından, yanlış yaşama alışkanlıklarından kaynaklandığına inanıyorum, çünkü bütün bu yanlışlıklar, insan ya da hayvan mutluluğunun temeli olan şeylere doğal hevesin ve iştahın yok olmasına yol açarlar. İşte ben, orta karar bir şansın yardımıyla bu hevesi ve iştahı yeniden kazandırarak insanları mutlu edecek değişiklikleri açıklamak istiyorum.

Savunmaya çalıştığım düşünceyi, belki de en iyi, kendi yaşamımı kısaca anlatmakla açıklayabilirim. Ben de herkes gibi mutlu ya da mutsuz olarak doğmadım. "Dünyasından bezgin

ve yüklü günahlarla" çocukluğumda en çok sevdiğim ilahiydi. Beş yaşındayken şöyle düşünüyordum: "Yetmiş yaşıma kadar yaşarsam, demek ki bu güne kadar ömrümün on dörtte birine katlanmış bulunuyorum." Yaşayacağım yıllar bana hemen hemen dayanılmaz gibi geliyordu. Ergenlik çağımda, yaşamaktan nefret ediyor, sürekli olarak kendimi öldürmenin eşiğinde bulunuyordum; kendimi öldürmedimse biraz daha matematik öğrenmek istediğim içindir. Şimdiyse, tam aksine, yaşamdan zevk alıyorum ve her geçen yıl duyduğum zevk artıyor. Bu da, hayatta en çok neleri istediğimi keşfetmiş ve birçoğunu ele geçirmiş olmamdan kaynaklanıyor. Ayrıca bazı isteklerimi, örneğin bir şey hakkında kuşku götürmez bir bilgi sahibi olmak gibi, elde edilmesi olanaksız olduklarından bir yana bırakmayı becerebilmemin de bunda önemli bir payı var. Ama en çok, sadece kendimi düşünme huyumdan vazgeçmem yararlı oldu. Koyu bir din eğitimi görmüş her insan gibi ben de, günahlarım, çılgınlıklarım, eksikliklerim üzerinde düşünür dururdum. Kendi gözümde –kuşkusuz haklı olarak– iler tutar yanı bulunmayan biriydim. Sonra yavaş yavaş kendime de, kusurlarıma da aldırış etmemeyi öğrendim, dikkatimi dışımda olan şeylere yöneltmeye başladım, örneğin dünya durumuyla, ilgi duyduğum bilimlerle, hoşlandığım kişilerle ilgilenmeye başladım. Dış ilgilerin de insana bazı acılar çektirebileceği doğrudur: Dünya savaşa sürüklenmiş olabilir; bazı konularda bilgi edinmek güç olabilir; dostlar ölebilirler. Ama bu gibi acılar hayatın niteliğini yok etmezler; oysa örneğin kendimize karşı duyduğumuz nefret bu niteliği ortadan kaldırabilir. Üstelik canlı kaldığı sürece dış ilgilerin her biri bazı uğraşılara yol açar ki, bunlar da *can sıkıntısı*'na karşı en iyi koruyuculardır. İnsanın kendisiyle ilgilenmesiyse, hiçbir zaman verimli bir uğraşıya yol açmaz. Ancak anı defteri tutmaya, psikanaliz uzmanına başvurmaya, belki de kendini dine adamaya neden olabilir. Ne var ki, dini yaşamın günlük uğraşıları benliğini unutturuncaya kadar kişi mutlu

olamaz. Dinden ileri geldiği sanılan mutluluksa, temizlik işçiliğiyle de elde edilebilir; tabii kişi bu işte çalışmak zorunda olmak koşuluyla. Başka türlü tedavi edilemeyecek derecede kendi içine kapananlar için mutluluğa kavuşmanın tek yolu, dış dünya ile ilgilenmektir.

İçe kapanıklığın birçok çeşidi vardır. En yaygın olanları: Günahkâr, kendine tutkun (narsist), megalomandır.

"Günahkâr" demekle, günah işleyen demek istemiyorum: günah, yorumlayışımıza bağlı olarak ya herkes tarafından işlenir ya da hiç kimse işlemez. Benim söylemek istediğim, günahkâr olduğunu düşünen kimsedir. Böyle birisi sürekli olarak kendi hoşnutsuzluğuna hedef olur; eğer dindarsa bunu Tanrı'nın hoşnutsuzluğu olarak yorumlar. Hayalindeki kendisiyle, kendisi hakkında gerçeğe dayanan bilgisi sürekli çatışma halindedir. Eğer bu kişi, ana kucağında öğrendiklerini bilinçli düşünce yoluyla bir yana atmışsa, günahkârlık duygusu bilinçaltının çok derinlerine gömülmüş olabilir; o zaman sadece sarhoş olduğunda ya da uyurken ortaya çıkar. Yine de her şeyin tadını kaçırmaya yeter. Çünkü kişi içten içe, çocukluğunda öğretilen yasakları hâlâ yasak saymaktadır: Sövmek kötüdür, içki içmek kötüdür, sıradan iş kurnazlıkları kötüdür ve hepsinin üstünde cinsellik kötüdür. Kişi, bunların hiçbirini yapmaktan geri kalmaz ama kendisini alçalttıkları için zehirli zevkler olduklarını düşünür. Bu kişinin tüm benliğiyle isteyeceği tek zevk, çocukluğundan aklında kalan annesinin onu onaylayan okşamalarıdır. Bu zevkin kapısı artık kendisine kapalı olduğu için de, geriye kalan her şey boştur. Mutlaka günah işlemesi gerekiyorsa, o da tam anlamıyla günah işlemeye karar verir. Sevgilisinde anne şefkati arar, ama bunu kabul edemez, çünkü cinsellik duyduğu bir kadına, ana hayali yüzünden, saygı duyamaz. Uğradığı bu hayal kırıklığıyla gaddarlaşır, sonra bundan pişmanlık duyar ve yeniden hayali bir günah, yine gerçek bir pişmanlık; bu kısır döngü böylece sürüp gider. İşte, ilk bakışta utanmasız gibi görünen

birçok kişinin ruhsal yapısı aslında budur. Bunları yanlış yola saptıran şeyse, elde edilmesi mümkün olmayana, örneğin anneye ya da anne yerini tutacak bir şeye bağlanmaları ve saçma sapan ahlâk kurallarının küçük yaşta zihinlerine kazınmış olmasıdır. Anacıl "lekesizlik"in bu kurbanlarının mutluluğa kavuşmak için atacakları ilk adım, çocukluk inançlarından ve bağlarının baskısından kurtulmak olmalıdır.

Kendisine tutkun olan, kendisini günahkâr gören tipin tam karşıtıdır; eğilimi kendine hayran olmak, başkalarının da hayranlığını kazanmaktır. Bu, bir noktaya kadar doğaldır ve hor görülmemesi gerekir, yalnızca aşırı durumlarda önemli bir kusur olur. Birçok kadında, özellikle zengin sosyete hanımlarında, aşkla sevme eğilimi kalmamış, bunun yerini bütün erkeklerce sevilme isteği gibi zorlu bir istek almıştır. Bu tür bir kadın, herhangi bir erkeğin sevgisini kazanıp da bundan emin olduğunda, o erkek artık onun işine yaramaz. Daha seyrek görülmekle birlikte bu erkekler için de böyledir; bunun klasik örneğiyse *Liaisons Dangereuses*'in (Tehlikeli İlişkiler) kahramanıdır. Kibir bu düzeye ulaşınca, hiç kimseye gerçek bir ilgi duyulmaz; bunun sonucu olarak da sevgiden, gerçek anlamıyla, gönül doyurucu bir haz alınamaz. Sevgiden başka ilgilerdeyse, daha büyük başarısızlıklarla karşılaşılır. Örneğin, kendisine tutkun olan birisi, usta ressamlara gösterilen saygıyı görünce resim yapmaya başlayabilir, ama ressamlık onun için bir amaca ulaşma aracından başka bir şey değildir; bu işin tekniğiyle hiçbir zaman ilgilenmez. Aslında her konuya kendisiyle ilgisi açısından bakar. Bunun sonucuysa, beklediği alkışlar yerine, alaylar, başarısızlık ve hayal kırıklığıdır. Romanlarda, kahramanının kişiliğinde kendilerini idealize eden yazarlar için de durum aynıdır. Herhangi bir işte ciddi bir başarı, o işin malzemesine karşı duyulan gerçek ilgiye bağlıdır. Politikacıların birbiri ardınca başarı sağlamaları, kendine tutkunluğun, yerini, toplumsal ilgilere ve savunulan davalara bırakmasından kaynaklanmaktadır. Yalnız

kendisiyle ilgilenen, hayran olunmaya değer değildir ve ona hayran da olunmaz. Bu nedenle, dünyadaki işi-gücü dünyayı kendisine hayran etmek olan bir insanın bu amacına ulaşma olasılığı bulunmaz. Ulaşsa bile tam anlamıyla mutlu olmasına olanak yoktur, çünkü insanların içgüdüleri hiçbir zaman tamamen bencil değildir; bu nedenle kendine tutkun olan, kendisini yapay bir biçimde sınırlandırmaktadır. İlkel insanlar iyi avcı olmakla övünürlerdi, ama av peşinde koşmaktan da zevk duyarlardı. Kibir, belirli bir noktadan sonra işten alınan zevki öldürür, bunun sonucu olarak da umursamazlığa ve can sıkıntısına yol açar. Kendini beğenmenin kaynağı genellikle çekingenlik ve sıkılganlıktır; bundan kurtulmanın çaresiyse, kendine saygının artmasıdır. Ama bunun da yalnızca dış ilgilerle uğraşılar sonucunda kazanılan başarıyla elde edilmesi gerekir.

Megaloman (kendini büyük görme hastası) sevimli olmaktan çok güçlü olmak, sevilen değil de korkulan olmak istemesi bakımından kendine tutkun olan hastadan ayrılır. Kendini büyük görme hastası birçok deli vardır; ayrıca adı tarihe geçmiş büyük adamların çoğu kendini büyük görme hastasıdır. İktidar aşkı, tıpkı gurur gibi, insan doğasının güçlü bir öğesidir ve bir dereceye kadar hoş görülebilir; yalnız aşırı olduğu ya da gerçeğe değil hayale dayandığı zaman üzücü olur. İnsanı ya mutsuz ya budala, hatta hem mutsuz hem budala yapar. Kendisini kral sanan bir deli mutludur, ama bu, aklı başında hiç kimsenin özenmeyeceği bir mutluluktur. Büyük İskender, hayal ettiklerini gerçekleştirebilecek yeteneklere sahip olmakla birlikte, ruhbilim yönünden bir megalomandı. Hayallerini gerçekleştirdikçe daha büyük, ulaşılması olanaksız hayaller kurmaya başladı. Bilinen fatihlerin en büyüğü olunca kendisinin Tanrı olduğuna inanmaya başladı. Acaba mutlu bir adam mıydı? Sarhoşluğu, çılgınca öfkesi, kadınlara karşı soğukluğu, Tanrılık savı da gösteriyor ki mutlu değildi. İnsan doğasının diğer öğeleri zararına, bir tek öğenin işle-

nip geliştirilmesinden ya da insanları kendi yükselişi için bir hammadde gibi görmekten gerçek bir gönül doyumu sağlanamaz. İster deli olsun, ister sözüm ona aklı başında; kendini büyük görmek, aşırı bir alçaltılmanın sonucudur. Napolyon, okulda arkadaşlarının arasında aşağılık acısı çekmiştir, çünkü arkadaşları varlıklı soylu ailelerin çocukları oldukları halde, kendisi burslu, yoksul bir öğrenciydi. Göçmenlerin yurda dönmelerine izin verdikten sonra, eski okul arkadaşlarının önünde eğilmelerinden çok hoşlanmıştı. Ne büyük mutluluk! Ama bu, onda Çar karşısında da aynı gönül doyumunu yaşama isteğinin oluşmasına yol açmış, bu da ona Saint-Helene yolunu açmıştır. Hiçbir insanın gücü sınırsız olamayacağı için, doyumsuz olanlar eninde sonunda aşamayacakları engellerle karşılaşacaklardır. Bunun böyle olduğunu ancak bir deli bilmez, hatta eğer yeterince yüksek bir konumdaysa, bu gerçeği kendisine söyleyenleri hapseder de, öldür de. Şu halde politik baskıyla psikolojik baskı el ele gitmektedir. Ve nerede psikolojik baskı varsa, orada mutluluk yoktur. Ölçülü güç, mutluluğu artırabilir, ama amaç olarak benimsenirse, dışımızda olmasa bile içimizde mutlaka felâkete yol açar.

Görülüyor ki, mutsuzluğun psikolojik nedenleri çok ve çeşitlidir. Tipik olarak mutsuz kişi, gençliğinde gönül doyumundan yoksun bırakılmış, doyamadığı bu şeyi diğer doyum biçimlerinden daha önemli görür olmuş, böylece hayatına tek taraflı bir yön vermiş, aynı zamanda o doyum için gerekli girişimlerde bulunmak yerine bütün dikkatini doymak üzerinde toplamıştır. Günümüzde bu durumun daha ileri bir biçimi çok yaygındır. Buna göre, kişi öylesine çaresiz bir durumdadır ki, gönül doyumu aramak yerine, bu eksikliğini unutabilmek için eğlenceye yönelir; kendisini "zevk"e verir. Yani, daha sorumsuz yaşayarak hayatı çekilebilir hale getirmek ister. Örneğin, sarhoşluk geçici bir intihardır; mutsuzluğu bir süre için unutmaktır. Kendini büyük görenle kendine tutkun olan, mutluluğa kavuşmak için yanlış yol tutmuş olmalarına

karşılık, mutluluğun mümkün olduğuna inanırlar; ama nasıl olursa olsun sarhoş olmak isteyen, unutmaktan başka çıkar yol bulunmadığına inanmış demektir. Onun durumunda olan birisinin ilk yapması gereken, kendini mutluluğun özenilecek bir şey olduğuna inandırmaktır. Mutsuz olanlar, tıpkı rahat uyuyamayanlar gibi, mutsuzluklarıyla gururlanırlar. Bunların gururlanmaları, kuyruğunu yitiren tilkinin durumuna benzemektedir; eğer böyleyse, hastalığın tedavisi yeniden kuyruk büyütmenin yolunu göstermekle mümkündür. Ben şuna inanıyorum ki, nasıl mutlu olunacağını bilen insanların pek azı, mutsuz kalmak ister. Böyle kimseler yoktur demek istemiyorum. Vardır ama sayıları önemsenmeyecek kadar azdır. Bunun için, okurlarımın mutsuz değil, mutlu olmak istediklerini düşünmekteyim. Bu isteklerini gerçekleştirmelerine yardımcı olabilecek miyim bilmiyorum, ama ne olursa olsun bir kez denemenin zararı yoktur.

2

Byron Mutsuzluğu

Tarihin birçok çağında olduğu gibi günümüzde de yaygın bir düşünce vardır, buna göre: Aramızda akıllı olanlar, geçmişi öğrenip anlamış ve artık dünyada yaşamaya değer hiçbir şey kalmadığı kanısına varmışlardır; böyle düşünenler aslında mutsuzdurlar. Fakat mutsuzluklarının evrenin doğası gereği olduğuna ve aydm birisinin zaten mutlu olamayacağına inandıkları için mutsuzluklarından kıvanç duyarlar. Ama onların mutsuzluktan gurur duymaları, daha az bilenlerin, mutsuzluğun nedenlerinin gerçekliğinden kuşkulanmalarına yol açar; onlara göre, mutsuzluğundan zevk alan mutsuz değildir. Bu görüş çok basittir; mutsuz olanların kendilerini üstün kavrayışlı görmelerinde az da olsa bir avuntu varsa da, küçük zevklerden yoksun kalmaya değecek kadar değildir. Ben kendi payıma, mutsuzlukta herhangi bir üstünlük göremiyorum. Akıllı adam, koşulları elverdiğince mutlu olur ve evreni anlamaya çalışırken acı duymaya başladığı noktada, başka düşüncelere geçer. İşte kitabın bu bölümünde kanıtlamak istediğim budur. Okuru şuna inandırmak istiyorum ki, ileri sürülenler ne olursa olsun, mantık, mutluluğa ambargo konulmasına karşıdır; üstelik bence, üzgünlüklerinin evren hakkındaki görüşlerinden ileri geldiğini içtenlikle iddia edenler, atı arabanın arkasına koşmaktadırlar; gerçekteyse mutsuzlukları bilme-

dikleri bir nedene dayanır ve bu, onların dünyanın daha az zevkli yönleriyle ilgilenmelerine yol açar.

Üzerinde durmak istediğim görüş, bugünkü Amerikalılar için Joseph Wood Krutch tarafından *The Modern Temper* (Modern Mizaç) adlı kitapta; büyük babalarımız için Byron tarafından; bütün çağlar için de Tevrat'taki "Vaizler" bölümünün yazarınca ortaya atılmıştır. Bay Krutch şöyle diyor: "Bizimki yitirilmiş bir davadır ve evrende bizler için yer yoktur, ama her şeye karşın insan olduğumuz için üzgün değiliz. Hayvanca yaşamaktansa, insan olarak ölmeyi tercih etmemiz gerekir." Byron da şöyle diyor:

> Düşüncenin ilk parıltısı duygunun tatsız çürüyüşü içine gömülürken,
> Dünyanın çekip aldığı gibi verebileceği bir zevk yok.

"Vaizler" yazarıysa şöyle diyor:

> "Bunun içindir ki, ölüleri, yaşamakta olan canlılardan daha çok övdüm.
> Evet ya, bunların her ikisinden daha iyisi, güneş altında işlenmiş kötülükleri hiç görmemiş olan doğmamışlardır."

Bu üç karamsar da, bu karanlık hükümlere, hayatın zevklerini gözden geçirdikten sonra varmıştır. Krutch, New York'un en aydın çevresinde yaşamıştır; Byron, Çanakkale Boğazı'nda yüzmüş ve sayısız aşk serüveni yaşamıştır; Vaizler'in yazarı daha çeşitli zevkler peşinde koşmuştur: Şarabın her çeşidini tatmış, müziği denemiş, evine havuz yaptırmış, erkek hizmetçileri, kadın hizmetçileri, evinde doğma hizmetçileri olmuş. Ama işte bu koşullarda bile aklı kendisini terk etmemiştir. Bununla birlikte o, her şeyin, hatta aklın bile boşuna olduğunu anlamıştır.

"Ve akıllılık nedir, delilik ve çılgınlık nedir bilmek için yanıp tutuştum; anladım ki bu bile ruh tedirginliği."
"Çünkü çok bilenin çok derdi olur ve bilgisini artıranın üzüntüsü de artar."

Aklı onu tedirgin ettiğinden, aklından kurtulmak için çok çaba harcar.

"Gönlüme dedim ki, haydi bakalım biraz da neşelenelim, zevkin tadma varalım. Ve gördüm ki, o da boş."

Ama aklı hep başındadır.

"Sonra gönlümden dedim ki, budalanın başına gelen benim de başıma geldi, öyleyse neden budaladan daha akıllıyım? Sonra gönlümden dedim ki, bu da boş.
Bu nedenle hayattan nefret ettim, çünkü güneş altında yapılan her iş bana üzüntü veriyor, çünkü hepsi boş ve can sıkıntısı."

Halkın çok eskiden yazılmış olanları okumaması yazarlar yararına olan bir durumdur, eğer okusalardı, havuzlar üzerine yeniden ne söylenirse söylensin, halk yeni kitaplar yazmanın da boş bir şey olduğu hükmüne varırdı. Aklı eren adam için sadece "Vaizler" doktrininin var olmadığını gösterebilirsek, aynı ruh halinin diğer yorumları üzerinde durmamıza gerek kalmaz. Bu gibi bir tartışmada, ruh haliyle bunun bilimsel ifadesi arasında bir ayrım yapmamız gerekir. Herhangi bir ruh hali tartışılamaz; ruh, herhangi bir olayla ya da beden yapısındaki bir değişiklikle, bir halden öbür hale geçebilir, ama tartışmayla değiştirilemez. Ben de birçok kez, her şeyin boş olduğunu düşündüğüm ruh halinde olmuşumdur; bundan, herhangi bir felsefenin yardımıyla değil, mutlaka yapılması gereken bir şeyi yaparak kurtuldum. Çocuğunuz

hastalanırsa mutsuz olabilirsiniz, ama her şeyin boş olduğu duygusuna kapılmazsınız; insan hayatının değerli olup olmadığına bakmadan, çocuğunuzun tedavi işini ele almak gereğini duyarsınız. Varlıklı bir adam her şeyin boş olduğu duygusuna kapılabilir, çoğunlukla da kapılır, ama bütün parasını yitirince, yemeğin nereden geleceğini düşünmeyi hiç de hoş bulmaz. Bu duygu, doğal gereksinimlerin çok kolaylıkla karşılanmasından doğar. İnsanoğlu, diğer yaratıklar gibi, belirli derecede bir hayat mücadelesine kendisini uydurmuştur ve *Homo Sapiens* zenginlik sayesinde, çaba harcamadan tüm heveslerini yerine getirebildiği zaman, yaşamındaki bu çaba eksikliği, mutluluk için gerekli bir öğenin ortadan kalkmasıdır. Aşırı olmayan bir istek duyduğu şeylere kolayca kavuşabilen birisi, "isteğin karşılanması mutluluk getirmez" hükmüne varır. Eğer bu kişi filozof yaradılışlıysa: İnsan her istediğini elde ettiği halde mutlu olamadığına göre, "insan yaşamı aslında sefildir" sonucuna varabilir. Ancak şunu unutmaktadır ki, istediklerimizin bazılarını elde edememek mutluluğun ayrılmaz bir koşuludur.

Ruh hali konusunda bu kadar. Yalnız Vaizler'de aydınca savlar da var.

> Nehirler denize dökülür; deniz yine de dolu değildir.
> Güneş altında yeni bir şey yoktur.
> Geçmiş şeylerin anımsanması diye bir şey yoktur.
> Güneş altında giriştiğim çabaların hepsinden nefret ettim, çünkü onları benden sonra gelecek olana bırakacaktım.

Eğer bu savları çağdaş bir düşünür gibi sıralayacak olursak, şöyle bir durumla karşılaşırız: İnsanoğlu durmadan didinir ve madde her zaman hareket halindedir; sonradan gelen, gidenden hiçbir bakımdan farklı olmadığı halde, yerinde duran bir şey yoktur. Bir adam ölür ve mirasçısı onun çabaları-

nın meyvelerini toplar; nehirler denize dökülür, ama sularının orada kalmasına izin verilmemiştir. İnsanlar ve eşyalar, sonsuz ve amaçsız bir devir içinde doğarlar, ölürler; yıllar boyunca hiçbir ilerleme kaydedilmez, kalıcı bir şey başarılmış olmaz. Nehirler akıllı olsalardı, yerlerinde kalırlardı. Süleyman akıllı olsaydı, meyvelerinin tadını oğlunun çıkaracağı ağaçlar dikmezdi.

Ama başka bir ruh hali içinde bunlar ne kadar değişik görünür. Güneş altında yeni bir şey yok mu? Peki, ya gökdelenler, uçaklar ve politikacıların radyo demeçleri nedir? Süleyman* bunlar hakkında ne biliyordu? Seba Melikesi'nin vatanına döndükten sonra uyruklarına verdiği demeci, Süleyman radyodan dinleyebilseydi, bu onu "hepsi boş" olan ağaçlarıyla havuzlarının arasında teselli etmez miydi? Haber bültenleri yayınlayan bir ajans olsaydı da, kendisine, sarayının göz kamaştırıcı yapısı, haremindeki konfor, rakip kralların yenilgileri hakkında gazetelerin yazdıklarını bildirseydi, hâlâ güneş altında yeni bir şey yoktur der miydi? Belki bunlar karamsarlığını kökünden kazıyamazdı ama herhalde duygularını daha başka bir biçimde ifade etmeye zorlardı. Gerçekten de, Krutch'un yakındığı şeylerden biri, çağımızda güneş altında çok fazla yenilikler olduğudur. Yeniliğin varlığı ve yokluğu eşit biçimde tedirgin ediciyse, ikisinin de umutsuzluğun gerçek nedeni olamayacağı anlaşılır. "Bütün nehirler denize dökülür; deniz yine de dolu değildir; nehirler nereden gelmişlerse oraya dönerler" sözünü yeniden ele alalım. Karamsarlık için bir dayanak kabul edersek, bu görüşe göre yolculuk hoş bir şey değildir. İnsanlar yazın kaplıcalara giderler, ama nereden gelmişlerse yine oraya dönerler. Yalnız bu, yazın kaplıcalara gitmenin yararsız olduğunu kanıtlamaz. Eğer sulara duygu yeteneği verilmiş olsaydı, belki onlar da Shelley'in Bulut'u gibi o serüvenli devirden hoşlanırlardı.

---

* "Vaizler"in yazarı elbette Süleyman değil, ama yazarı bu biçimde adlandırmak kolaylık sağlamaktadır.

Her şeyi mirasçılarımıza bırakıp gitmenin acılığına gelince, bu konuya iki açıdan bakılabilir: Mirasçı gözüyle bakarsak, açıkça görürüz ki, bu olay o kadar da büyük bir felaket değildir. Her şeyin gelip geçici oluşu da karamsarlık için temel oluşturmaz. Gidenlerin yerini daha kötüleri alıyorsa eder, ama daha iyileri alıyorsa, bu durum iyimserliğe yol açmalıdır. Peki, Süleyman'ın inandığı gibi, gidenin yerini tıpkı tıpkısına bir yenisi alıyorsa ne diyeceğiz? Bu durum bütün oluşun gereksizliğini göstermez mi? Devrin bazı durakları kendi başlarına ıstırap verici olmadıkça, kesin olarak hayır. Bugünün bütün anlamını, geleceğe bakıp ortaya koyduğuyla yorumlama alışkanlığı çok zararlıdır. Cüz'ler değersizse kül değerli olamaz. Hayat, kadın ve erkek kahraman bir sürü felaket yaşadıktan sonra mutlu bir sonuçla kapanan bir tiyatro oyunu değildir. Ben yaşarım, göreceğimi görürüm, çocuğum benim yerime geçer, o da göreceğini görür; onun çocuğu da onun yerine geçer. Bunda üzülecek ne var? Böyle olmasaydı da sonsuza dek yaşasaydım, yaşamın zevkleri eninde sonunda tatlarını yitirirlerdi... Şimdiyse bu zevkler "her zaman taze"dirler.

> Hayat ateşiyle iki elimi de ısıttım;
> O sönüyor, ben de vedaya hazırım.

Ölüm karşısındaki bu tutum, öfkelenmek kadar akla uygun bir davranıştır. Eğer ruh hali mantığa bağlıysa, umutsuzluk için olduğu kadar sevinç için de neden var demektir.

"Vaizler" trajiktir, Krutch'ın Modern Mizaç'ı acıklıdır. Aslına bakarsak Krutch, ortaçağ gerçekleriyle birtakım daha yeni gerçeklerin yalan olduğu ortaya çıktığı için üzülmektedir. "Şu bizim mutsuz çağımıza gelince" diyor, "ölü bir dünyanın hayaletleri tarafından tedirgin edilmektedir; kötü durumuysa, çocukluğu mitolojiyle yoğrulmuş bir insanın, hayata uymak için mitolojiye başvurmadan edemeyişinden farksızdır." Bu

söz bir kısım aydınlar için tümüyle doğrudur. Bunlar bütün öğrenimlerini kitaplardan edinmiş olduklarından, bu günkü dünya hakkında hiçbir bilgileri yoktur; üstelik gençlikleri boyunca inancı duyguya dayandırmaları öğretildiği için, bilim dünyasının sağlayamayacağı o çocukça güvenme ve korunma isteğinden bir türlü kurtulamazlar. Bilgisi kitaplara dayananların çoğu gibi, Krutch'a da, bilim vaatlerini yerine getiremedi düşüncesi egemendir. Tabii, bu vaatlerin neler olduğunu söylemiyor ama altmış yıl önce Darwin ve Huxley gibilerin, bilimden beklediklerini bulamadıklarına inandığı anlaşılıyor. Bence bu, tümüyle bir kuruntudur ve mesleklerine az değer verilmesini istemeyen yazarların ve din adamlarının fikirleriyle beslenmiştir. Evet, dünyada birçok karamsar bulunduğu doğrudur. Gelir kaynakları kuruyanların birçoğu karamsar olur. Evet, Krutch Amerikalıdır ve Amerika'nın gelirleri, savaştan bu yana çok artmıştır, ama Avrupa kıtasındaki aydınlar fazla sıkıntı çekmiştir. Üstelik savaş herkeste bir dengesizlik duygusunun oluşmasına yol açmıştır. Bu gibi sosyal nedenler, "Dünyanın içyüzü" kuramından çok daha fazla olarak, bir çağın ruh haliyle ilgilidir. On üçüncü yüzyıldan daha fazla umutsuzluğun olduğu pek az yüzyıl vardır. Oysaki Krutch'ın çok özlediği iman, bu yüzyılda, İmparatorla birkaç İtalyan soylusu hariç, bütün gönüllere sağlam bir biçimde yerleşmişti. Roger Bacon şöyle diyor: "Çünkü günümüzde geçmiş çağların her birinden daha çok, günah egemendir ve günah aklın karşıtıdır. Dünyanın durumunu inceleyelim, göreceğiz ki her yerde büyük bir bozulma

Var. Başta saray çevreleri zevke ve eğlenceye dalmış, hepsinde bir oburluk oluşmuş. Baş öyle yapıyor da daha küçükler ne durumda? Piskoposlara bakın: Ruhların tedavisini bir yana bırakmış para peşinde koşuyorlar... Papaz sınıfını ele alalım: Söylediklerim hepsine. Konumlarından birer birer nasıl düşmüş olduklarına bakın; yeni sınıflar da (Frer'ler) ilk zamanlardaki değerlerini şimdiden yitirmişler. Bütün din

adamları kibirli, zevke-eğlenceye düşkün ve açgözlü olmuş. Rahipler nerede bir araya gelseler, tıpkı Paris ve Oxford'daki gibi, kavga, küskünlük başta olmak üzere birçok kötü davranışlarıyla halka rezil oluyorlar... Nefsini doyurup hoşnut ettikleri sürece, hiçbiri, eğri ya da doğru, ne yaptığına ve nasıl yaptığına aldırmıyor." Eski çağların Hıristiyan olmayan bilgeleri için de şöyle diyor: "Onların hayatı, bizimkiyle karşılaştırılamayacak kadar iyiydi; ağırbaşlıydılar, dünyaya değer vermezlerdi; zevkleri, servetleri, şerefleriyle iyi bir yaşam sürerlerdi: böyle olduğunu herkes, Aristo'nun, Seneca'nın, Tully'nin, İbn Sina'nın, Farabi'nin, Platon'un, Sokrat'ın ve daha birçoklarının yapıtlarında görebilir."* Roger Bacon'ın düşüncesine göre, çağdaşı olan aydınlar arasında çağından hoşnut olan hiç kimse yoktu. Ben bu karamsarlığın, herhangi bir metafizik nedenden ileri geldiğini hiç sanmıyorum. Bu durumun nedenleri: Savaş, Yoksulluk ve Diktatörlük' tü.

Krutch'ın kitabının en dokunaklı bölümlerinden biri de, aşk üzerine olanıdır. Öyle görünüyor ki, Kraliçe Victoria çağının insanları, aşka çok değer vermekteymişler, ama biz, çağdaş çokbilmişliğimizle aşkı pek önemsemez olmuşuz. "Kuşkucu Viktoryenler için aşk, yitirmiş oldukları Tanrı'nın yerini almıştı. Aşkla karşılaşınca, en katı yüreklileri bile, o an için mistikleşiyordu. Kendilerini, hiçbir duygunun uyandıramayacağı bir kendinden geçmeyle duygulandıran ve benliklerinin her zerresiyle bağlanmalarını gerektiren bir şeyin karşısında buluyorlardı. Onlar için aşk, Tanrı gibi, özverinin her türlüsünü isterdi, ama yine onun gibi, yaşamı henüz bilinmeyen bir yönüyle göstererek inananlarını ödüllendirirdi. Biz Tanrısız bir dünyaya, onlardan daha çok alışmışız, ama hem Tanrısız hem aşksız bir dünyaya henüz alışmış değiliz; ancak bunu da başardıktan sonradır ki, Tanrısızlığın gerçekte ne olduğunu anlayacağız." Victoria çağının, günümüz genci ile

---

* Coulton'un *Aziz Francis'ten Dante'ye Kadar* adlı yapıtından alıntı; s. 57.

o çağda yaşamış bir gence görünüşü arasındaki fark çok ilgi çekicidir. O çağın bazı belirli özelliklerini taşıyan iki yaşlı hanımı anımsıyorum; kendilerini gençliğimde tanımıştım. Birisi Püriten, diğeriyse Volterciydi. Püriten, aşk üzerine çok fazla şiir söylendiğinden yakınıyordu, çünkü bu konuyu ilginç bulmamaktaydı. Diğeriyse şöyle diyordu: "Hiç kimse benim için 'kötü kadın' diyemez, ama bence yedinci buyruğa uymamak, altıncı buyruğa uymamak kadar günah değildir, çünkü yedinci buyruk hiç olmazsa karşı tarafın rızasını şart koşmaktadır." Bu iki düşünceden hiçbiri, Krutch'ın Viktoryen diye ileri sürdüğü örneğe benzememektedir. Krutch'ın fikirlerini, çevresiyle hiçbir yönden uyuşmamış bazı yazarlardan aldığı anlaşılıyor. Bunun en iyi örneği, bence, Robert Browning'dir. Yalnız, onun anladığı anlamdaki aşkın biraz şişirmece olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum.

> Tanrı'ya şükür, kullarının en aşağılığı
> ruhunun iki yüzü oluşuyla övünür
> Biri cümle âleme karşı durmak içindir
> Sevdiği kadına göstermek için öbürü

Buna göre genel olarak dünyaya karşı mücadeleci olmaktan başka çıkar yol yoktur. Niçin? Çünkü Browning'e sorarsanız dünya insafsızdır. Buna göreyse, dünya sizi, sizin gördüğünüz gibi görmeyeceği için karı-koca Browning'lerin yaptıkları gibi, karşılıklı bir hayranlık antlaşması yapılabilir. Yaptığınız bir işi, değerli olsun olmasın, alkışlayacak birinin bulunması elbette hoş bir şeydir. Ve Browning sanırım Fitzgerald'ın Aurora Leigh'e hayran olmama küstahlığını herkese kötülemekle kibarca ve erkekçe bir iş yaptığını sanıp böbürlenmiştir. Ben, her iki taraftaki eleştirme gücünün sallantıda oluşuna hayranlık duyamıyorum. Çünkü bu güç, tarafsız eleştiriye karşı korunma isteğiyle sınırlanmış durumdadır. Krutch'ın ölçülerine göre, ben de uzun bir süre Viktorya çağında yaşadım. Aşka inancı-

mı yitirmiş değilim ama benim inanabileceğim aşk, Viktoryenlerin hayran oldukları aşktan farklıdır; benimki serüvenlidir, gözleri açıktır, iyinin farkında olduğu gibi kötünün de bilincindedir, ayrıca kutsallık taslamaya da kalkışmaz. Hayranlık duyulan aşka bu gibi nitelikler eklenmesi, cinsel tabunun bir sonucuydu. Viktoryenler, cinselliğin çoğunlukla kötü olduğuna inanıyor ve benimseyebilecekleri aşka şişirme nitelikler ekleme zorunluluğu duyuyorlardı. O çağda, şimdikinden daha büyük bir cinsel açlık vardı ve bu da hiç kuşkusuz, cinsel konulara gereğinden fazla önem verilmesine yol açıyordu; tıpkı din uğruna dünya hazlarından vazgeçenlerin yaptıkları gibi. Bugün, birçok kişinin yeni değer ölçüleri bulmadan eskilerini bir yana attığı karışık bir dönem geçirmekteyiz. Bu durum, bu kişilerin çeşitli tedirginlikler yaşamalarına neden olmakta ve genelde bilinçaltlarında eski değer ölçüleri bulunduğu için, bu tedirginlikleri umutsuzluğa düşmelerine, vicdan azabı çekmelerine ve insanları hor görmelerine yol açmaktadır. Ama çok sayıda insanın bu duruma düştüğünü sanmıyorum. Şuna inanıyorum ki, eğer günümüzün varlıklı gençleriyle Viktorya çağı gençlerinin ortalaması alınsa, aşkla gelen mutluluğun ve aşka beslenen inancın, bugün altmış yıl öncekinden daha fazla olduğu görülecektir. Bazılarının insanları hor görmesine yol açan nedenler, eski ideallerin bilinçaltındaki zorbalıklarını ve bugünün insanlarının davranışlarını düzenleyecek köklü ve mantıklı bir ahlâkın yokluğuyla ilgilidir. Bunun tedavisiyse, yas tutmak ve geçmişi özlemekle değil, çağdaş görüşün daha büyük bir kararlılıkla benimsenmesi ve sözde bir yana atılmış, oysa gizlenmiş olan boş inançları kökten kazımak için verilecek kesin kararla mümkündür.

Aşka niçin değer verildiğini açıklayabilmek güçtür; ama ne olursa olsun bir deneyeceğim. Aşk, en başta, kendiliğinden bir haz kaynağı olduğu için değerlidir. (Bu, aşkın en büyük değeri değildir, ama diğer değerleri için çok gereklidir.)

Ey aşk! Sana çok haksızlık ediyorlar,
Tadı acıdır diyenler.
Oysa bereketli meyve öyle ki
Hiçbir şey ondan tatlı olamaz.

Bu mısraların adsız şairi, ne Tanrısızlığa bir çare, ne de evrenin anahtarını aramakta; o, yalnızca zevklenmektedir. Kaldı ki, aşk sadece bir haz kaynağı değildir; yokluğu da acı verir. İkinci olarak, aşka değer verilmelidir, çünkü en ince hazları arttırır; örneğin müzikten, ay aydınlığında denizden alınan zevki artırır. Güzel şeylerin tadını sevdiğinin yanında tatmamış birisi, onlardaki büyüleyici gücü tam olarak anlayamaz. Aşk, benliğin sert kabuğunu kırma gücüne de sahiptir, çünkü o, öyle bir biyolojik işbirliğidir ki, taraflardan birinin içgüdüsel amaçlarına ulaşabilmesi için, her iki tarafın heyecanlarına ihtiyacı vardır. Dünyada değişik zamanlarda, bazısı soylu, bazısı daha az soylu olmak üzere, birtakım kendi içine kapanma felsefeleri ortaya çıkmıştır. Stoacılar ve ilk Hıristiyanlar inanıyorlardı ki, bir insan en yüksek "iyi"ye, ancak kendi iradesiyle, başka bir *insanın* yardımı olmadan ulaşabilir; daha başkaları hayatın amacını iktidar olarak; daha başkaları da yalnızca kişisel zevk olarak görüyordu. Bunların hepsi, "iyi"ye, büyük ya da küçük toplulukların değil, kişilerin ulaşabileceği inancı bakımından içe kapanma felsefeleridir. Bence hepsi, yalnız ahlâk kuramı bakımından değil, içgüdülerimizin serbestçe açığa vurulmaması bakımından da yanlıştır. İnsanoğlu işbirliğine muhtaçtır ve doğa kendisine, biraz noksan da olsa, işbirliği için gerekli dostluk içgüdüsünü vermiştir. Aşk, insanları işbirliğine götüren ilk ve en yaygın heyecan şeklidir; sevgiyi şu ya da bu derecede tatmış olanlar, kendileri için en yüksek "iyi"nin, sevilen olmadığını söyleyen bir felsefeyi benimseyemezler. Bu bakımdan annelik-babalık duygusu daha güçlüdür, ama bu duygu daha çok anneyle babanın birbirlerine besledikleri sevginin bir sonucudur. Aşkın

en yüksek şekliyle yaygın olduğu savında değilim, ama en yüksek şekliyle değerleri meydana çıkardığına, aşk olmasaydı bu değerlerin gizli kalacağına, üstelik aşkın da bir değeri olduğuna inanıyorum. Aşkın bu değeri kuşkudan çok uzaktır, ama sevme yeteneğinden yoksun olan kuşkucular, bu yetersizliklerini kuşkuculuklarına yorabilirler.

Gerçek aşk sönmez ateştir
Durmadan yanar gönülde
Ne soğur, ne sararır, ne ölür
Ne kendi kendine yüz çevirir.

Şimdi de Krutch'ın Trajedi hakkında söylediklerine bakalım. Ibsen'in *Hayaletler* adlı eserini *Kral Lear*'den aşağı görmekle yetiniyor ki, kendisiyle aynı fikirde olmamam mümkün değil. "İfade gücü daha artsaydı da, söz ustalığı daha gelişseydi de, İbsen bir Shakespeare olamazdı. Shakespeare'in yapıtlarını yoğurduğu malzemeyi –insana duyduğu saygı, insani duyguların önemine inancı, insan yaşamının büyüklüğü hakkındaki görüşü– Ibsen ve çağdaşlarının bulması imkânsızdı. Tanrı, insan ve doğa, aradan geçen yüzlerce yılda her nasılsa önemlerini yitirmişlerdi; hem de çağdaş sanatın gerçekçi görüşü bizi aşağılık insana götürdüğü için değil, insan hayatındaki bayağılık bize şu ya da bu şekilde zorla kabul ettirildiği için. Bu zorla kabul ettirilme de, gerçekçi sanat kuramlarının ortaya çıkmasına neden olan gelişmelerle başarılmıştır." Kuşkusuz prenslerle ve onların dertleriyle ilgilenen eski trajediler çağımıza uymadığında ve sıradan insanların dertleri de aynı şekilde dile getirildiğinde aynı etkinin uyandırılamayacağı doğrudur. Ama bunun nedeni, hayat görüşümüzdeki herhangi bir bozulma değil, tamamıyla aksidir. Gerçek şudur ki, bizler artık belirli kişilerin yeryüzü büyükleri olduklarına, yalnız bunların trajik tutkulara hakları olduğuna, geri kalanlarınsa yalnızca bu küçük

azınlığın görkemini sağlamak için didinip çalışması gerektiğine inanmıyoruz. Shakespeare şöyle der:

> Dilenciler ölünce, ne kuyruklu yıldız görünür,
> ne bir şey;
> Prenslerin ölümüne gökler yanar alev alev.

Shakespeare'in zamanında, gerçekten inanılmasa bile, bu duygu, herkesçe benimsenmiş bir görüşü ifade ediyor ve Shakespeare'ce de yürekten kabul edilmiş bulunuyordu. Bu yüzden, şair Cinna'nın ölümü komik olduğu halde, Sezar'ın, Brütüs'ün, Kassius'ün ölümleri trajiktir. Bizler için hiç kimsenin ölümü göksel bir önem taşımaz, çünkü yalnız dış görünüşümüzle değil, en temel inançlarımızla da demokrasiye uymuş bulunuyoruz. Bunun için bugün yüksek trajedi bireyden çok toplumla ilgilenmek zorundadır. Ne demek istediğimi açıklayabilmek için Ernst Toller'in *Massemensch** adlı eserini örnek vereceğim. Bu yapıt, geçmişin parlak çağlarında yazılmış başyapıtlar kadar iyidir savında değilim, ama onlarla karşılaştırılabilecek değerde olduğunu söyleyebilirim; soylu ve gerçeklere dayanan bir yapıt; kahramanca davranışları ele alıyor; Aristo'nun da önerdiği gibi, "Okuru acıma ve dehşet duyguları ile arıtıyor." Trajedinin bu çağdaş şeklinin henüz pek az örneği var, çünkü eski teknikler ve gelenekler atılmak zorunda kalınmış, ama bunların yerine hâlâ, "kültürlü – herkese uygun" olanları konulamamıştır. Trajedi yazabilmek için trajediyi hissetmek gerekir. Trajediyi hissetmek için de yaşanılan dünyayı yalnız kafayla bilmek değil, kan ve sinirlerle de duyabilmek gerekir Krutch, kitabı boyunca mutsuzluktan söz etmekte, bir yerinde de, bu iç sıkıcı dünyayı kahramanca kabulleniş görülmektedir; ne var ki, dünyanın bu iç sıkıcı hali, onun ve edebiyatçılardan çoğunun, yeni etkenlerle eski

---

* Vera Meynell tarafından *Masses and Man* (Topluluklar ve İnsan) başlığı altında İngilizceye çevrilmiştir.

heyecanları duymayı öğrenememiş olmalarından ileri gelmektedir. Etkenler var, ama kitapların dışına çıkamayanlar için değil. Kitap kurtlarının, toplum yaşayışı ile yakın ilgileri yoktur; oysa hem trajedi, hem de gerçek mutluluğu sürdüren duygu derinliği ve ciddiyeti için böyle bir yakın ilgiye gereksinim vardır. Kendileri için dünyada yapacak hiçbir şey kalmamış olduğu kanısını taşıyan yetenekli gençlere önerim şudur: "Yazmaya çalışmaktan vazgeçin; bunun yerine yazmamaya çalışın.

Dünyaya açılın, bir korsan olun, Borneo'da bir kral, Sovyet Rusya'da bir işçi olun; ilkel fiziki gereksinimlerin hemen hemen bütün enerjinizi yutacağı bir hayata başlayın." Bu davranışı herkese değil, Krutch'ın tanımladığı hastalığa yakalanmış olanlara öğütlüyorum. Şuna inanmaktayım ki, birkaç yıl bu şekilde yaşadıktan sonra, aydın kişi, aksini yapmaya çabalasa bile, yazmadan edemeyecek ve bu duruma erişince yazdıkları kendisine gereksiz görünmeyecektir.

3

Rekabet

Amerika'da herhangi birisine ya da İngiltere'de herhangi bir işverene, hayattan zevk almasına en fazla neyin engel olduğunu sorarsanız, "Yaşamak için mücadele," cevabını alırsınız. Bunu, tam bir içtenlikle ve böyle olduğuna inanarak söyleyecektir. Bir bakıma doğrudur, ne var ki önemli bir bakımdan da yanlıştır. Elbette yaşamak için mücadele edilmektedir. *Şansımız yoksa hepimizin başına gelebilir.* Terk edilmiş bir gemide, birbirini öldürüp yemekten başka çaresi kalmayan silâhlı iki adamdan birisi olan Conrad'ın kahramanı buna örnek olarak gösterilebilir. Birbirleriyle anlaşıp paylaştıkları yiyecekler bitince, iki adam arasında yaşamak için mücadele başlar. Falk kazanır, ama ondan sonra ömrü boyunca bir etyemez olur. Tabii iş adamı yaşamak için mücadele derken böyle bir şeyi kasdetmemektedir. Bu söz, aslında önemsiz olan bir şeye değer kazandırmak için bulunmuş yanlış bir deyimdir. Bu iş adamına sorun, acaba temsil ettiği toplumda kaç kişi acından ölmüştür. İflâs eden arkadaşlarına sonrasında ne olduğunu sorun. Herkesçe bilinmektedir ki, iflas eden birisi, maddî rahatlıklar bakımından, ömründe iflas edebilecek kadar varlıklı olmamış bir adamdan daha iyi durumdadır. Şu halde, yaşamak için mücadele diyenlerin gerçekte belirtmek istedikleri, başarı için mücadeledir. Bu mücadeleyi yapanların korktukları şey ise, sabah kahvaltısını bulamamak değil, servetlerini artıramama olasılığıdır.

Çok dikkate değer olan nokta, insanların kurtulamayacakları bir mekanizmanın dişlileri arasına sıkışmış olmadıkları, ama kendilerini daha yüksek bir basamağa çıkarmayan bir tezgâh başında durduklarını pek az kavrar görünmeleridir. Bunu, iş alanının üst basamaklarında bulunan, bol gelirli ve artık çalışmasalar da ellerindeki ile ömürlerinin sonuna kadar yaşayabilecek olanlar için söylüyorum. Ellerinde bulunanla yaşamak, onlara, düşman karşısında kaçmak gibi utanç verici gelmektedir; onlara hangi amaca hizmet ettiklerini sorduğunuzda, cevap vermekte güçlük çekip, ancak çalkantılı bir hayatın tekerlemelerini sıralayabileceklerdir

Böyle birisinin hayatını gözünüzün önüne getirin. Güzel bir evi, tatlı bir karısı ve sevimli çocukları olduğunu kabul edebiliriz. Sabahları çoluk çocuğu uyurken, bu adam erkenden kalkıp yazıhanesine koşturur. Orada büyük bir yönetici yeterliliği göstermek zorundadır; kararlı bir yüz ifadesi takınır, kesin konuşmaya özen gösterir ve odacı çocuktan başka herkes üzerinde etki yaratmak için, ileriyi gören serinkanlı birisi gibi hareket eder. Mektuplar yazdırır, önemli kişilerle telefon konuşması yapar, piyasanın durumunu inceler ve öğle yemeğini, iş yaptığı ya da yapmayı umduğu birisi ile yer. Öğleden sonra da işlerine devam eder. Eve gelir, yorgundur, akşam yemeği için giyinmeye ancak vakti vardır. Yemekte kendisi gibi yorgun bazı adamlarla, hiç de yorgun olmayan hanımların yakınlığından hoşlanır görünmek zorundadır. Zavallı adamın bu durumdan kaç saat sonra kurtulabileceğini kestirmesi mümkün değildir. En sonunda eve gidip yatağına girer ve birkaç saat gevşer.

Bu adamın çalışma hayatının psikolojisi, yüz metre yarışı psikolojisidir ama katıldığı yarış mezara kadar sürdüğü için, yüz metrelik koşuda uygun olan konsantrasyon, ona çok fazladır. Bu adam çocukları hakkında ne bilmektedir? Sabahleyin işe gittiği saatte eşi uyuyordur. Akşamları sosyal ödevleri olduğundan baş başa konuşma fırsatı bulamazlar. Adamın bel-

ki de kendisince önemli bir erkek arkadaşı da yoktur. Dostluk kurmak istediği kişiler olsa bile buna zaman bulamaz. Bahar ve harman zamanı hakkındaki bilgisi, bunların piyasaya olan etkileriyle sınırlıdır; yabancı ülkeleri belki görmüştür, ama tam bir can sıkıntısı içinde. Kitaplar gereksiz, müzik ise yapmacıktır ona göre. Her yıl biraz daha yalnızlaşır; ilgi alanı daralır, işi dışındaki hayatı gittikçe daha yavan bir hal alır. Orta yaşlılığın sonlarına ulaşmış böyle bir Amerikalıyı, karısı ve kızları ile Avrupa'da gördüm. Ailesinin, zavallı adamı, hem biraz dinlenmenin, hem de kızlara Eski Dünya'da bir kısmet bulma şansı vermenin zamanı geldi, diye kandırmış oldukları anlaşılıyordu. Anne ile kızlar coşkuyla adamın çevresini sarıyorlar, ilginç buldukları her şeye dikkatini çekmeye çalışıyorlardı. Baba ise tam anlamı ile bıkkın, tam anlamıyla sıkılmış bir halde, yazıhanesinde neler olduğunu ya da beyzbol maçını düşünüyordu. Sonunda kadınlar kendisinden umudu keserek, erkeklerin hiç de ince ruhlu olmadıkları hükmünü verdiler. Oysa hiç düşünmüyorlardı ki, adam onların aç gözlülüklerinin kurbanıdır. Hintli kadının ölen kocasının cesedi ile birlikte yakılması karşısında, Avrupalı seyircinin hükmü ne derece doğru ise, onların yargısı da gerçeğe o kadar uygundur. Yakılan dul kadınlardan belki sadece onda dokuzu, cennete gitmek ve din emrettiği için yanmaya gönüllü kurbanlardır. İş adamının dini ve ünüyse, çok para kazanmasını gerektirir. Bu nedenle o da Hintli dul gibi işkenceyi isteyerek çeker. Amerikalı iş adamları daha mutlu olmak istiyorlarsa, dinlerini değiştirmeleri gerekir. Bir kişi, başarıyı istemekle kalmayıp, bütün benliğiyle başarının peşinde koşmanın ödev olduğuna inandığı ve böyle yapmayanı zavallı bir yaratık olarak gördüğü sürece, hayatı, mutluluk vermeyecek derecede yoğun ve tedirgin olacaktır. Para yatırımı gibi basit bir örneği ele alalım. Hemen her Amerikalı, sağlam bir yatırımdan yüzde dört kazanmak yerine, tehlikeli bir yatırımdan yüzde 8 kazanmayı tercih eder. Bunun sonucu ise, sık sık para kay-

bı ile üzüntü ve endişedir. Ben kendi payıma, paramın bana özgürlük sağlamasını isterim. Ama günümüz insanlarının paradan istediği, gösteriş, ün ve kendisiyle aynı düzeydeki insanları gölgede bırakması için daha fazla para getirmesidir. Amerika'da sosyal basamaklar hem çok, hem dalgalıdır. Bunun sonucu olarak da, bütün o saçma sapan hevesler daha doymak bilmez bir hal alır ve her ne kadar para insanı büyük adam yapmaya yetmez ise de, parasız büyük adam olmak güçleşir. Üstelik kazanılan para, kafanın işleyişine ölçü olarak kabul edilmiştir. Çok para kazanan bir kimse kafalı, kazanamayan ise kafasızdır. Budala sayılmayı kimse istemez. Onun için, piyasanın sallantılı olduğu zamanlarda, herkes kendini sınava giren okul öğrencisi gibi hisseder.

İş adamının endişeleri arasına en sık giren korku, iflas etme korkusudur. Arnold Bennett'in Clayhanger'i ne kadar zenginleşmiş olursa olsun, ömrünü bir işyerinde tüketmek korkusundan kurtulamaz. Çocukluğunda çok yoksulluk çekenlerin, çocuklarının da aynı duruma düşmelerinden korktuklarını ve bir ömür yetecek servetin bile onları bu felaketten korumaya yetmeyebileceğini düşündüklerini çok iyi biliyorum. Bu gibi korkular, ilk kuşak için belki kaçınılmazdır, ama fazla yoksulluk görmemiş olanları daha az etkileyebilir. Daha doğrusu bu endişe türü fazla yaygın değildir.

Mutluluğun kaynağı olarak görülen rekabette başarıyı fazla önemsemek mutsuzluğun nedenidir. Başarı duygusunun, hayattan zevk almayı artırdığını yadsımıyorum. Örneğin, gençliği boyunca gölgede kalmış bir ressamın, sanat yeteneği takdir edilmeye başlayınca daha mutlu olması kaçınılmazdır. Bir noktaya kadar paranın da mutluluğun artmasında etkili olduğunu yadsımıyorum, ama o noktadan sonra artıracağını sanmıyorum. Benim savım şu ki, başarı mutluluğun sadece bir öğesidir ve eğer diğer öğelerin tamamının feda edilmesi pahasına elde edilmişse, çok pahalıya mal olmuş demektir.

Bu derdin kaynağı, iş çevrelerinde hüküm süren hayat felsefesidir. Avrupa'da, hâlâ etkili başka çevrelerin de bulunduğu doğrudur. Bazı ülkelerde bir soylular sınıfı vardır; yükseköğrenim gerektiren mesleklere değer verilir ve birkaç küçük ülke dışında, bütün Avrupa ülkelerinde ordu ile donanma büyük saygı görür. Evet, hangi meslek olursa olsun, başarıda mutlaka rekabet öğesinin de bulunduğu doğrudur; yalnız, saygı sadece başarıya değil, başarıyı sağlayan kusursuzluğa ve mükemmelliğe de gösterilir. Bir bilim insanı para kazanır ya da kazanmayabilir; ama kazandığında, kazanmadığında olduğundan daha fazla bir saygı görmediğine şüphe yoktur. Tanınmış bir generalin ya da amiralin yoksul oluşuna hiç kimse hayret etmez; aslında bu gibi hallerde yoksulluk, bir bakıma, kendi başına bir şereftir. Bu nedenle Avrupa'da, gerçek anlamıyla para için yarışma ve çekişme sadece belirli çevrelerde görülür ve bu çevreler, en çok sözü geçen ya da en çok saygı gören çevreler olmayabilir. Amerika'da bu iş tersinedir. Orada askerlerin ulusal hayattaki rolü, herhangi bir etki yapamayacak kadar küçüktür. Yükseköğrenimi gerektiren mesleklere gelince; meslekten olmayan bir kimse doktorun sağlık, avukatın hukuk bilgisini gerçekten ölçemeyeceğine göre, bunların gelir seviyelerine bakıp becerileri hakkında hükme varmak daha kolay olur. Profesörler ise iş adamlarının kiralanmış hizmetçileridirler, böyle olmaları nedeniyle de profesörler, Eski Dünya'dakinden daha az saygı görürler. Bütün bunların sonucu şudur ki: Amerikalı yüksek meslek adamı, iş adamını taklit eder, ama Avrupa'daki meslektaşından farklı bir yanı bulunmaz. Bu nedenle, gelir düzeyi yüksek sınıflar arasındaki bu paraca üstünlük kazanma savaşını dizginleyecek hiçbir şey yoktur.

Amerikalı çocuklar, çok küçük yaşlarında sadece paranın önemli olduğuna inandırılır ve iyi kazanç getirmeyecek herhangi bir bilim dalıyla uğraşmaktan kaçınırlar. Eskiden öğrenim, daha çok, haz duyma yeteneğini artırma amaçlı bir eği-

tim olarak kabul edilirdi. Buradaki "haz"dan kastım, kültürü tam olmayanların bilmedikleri yüksek hazlardır. On sekizinci yüzyılda "kibar bey"lerin özelliklerinden birisi de, edebiyat, resim ve müzikten ince bir zevkle anlayıp hoşlanmaktı. Biz bugün o beylerle aynı zevkte olmayabiliriz, ama bu zevk gerçekten vardı. Günümüzün varlıklı kişileri ise, tamamıyla farklı olma eğilimindedir. Hiç okumaz. Ününü artırmak için tablo alırsa seçimine uzmanlara bırakır; duyduğu haz, resimleri seyretmekten değil, başkasının onları satın almasına engel olmaktan kaynaklanır. Müziğe gelince, eğer Yahudi ise sanata değer verişi içten ve gerçek olabilir, değilse bu alanda da, diğer güzel sanat alanlarındaki kadar kültürsüzdür. Bütün bunların sonucu şudur ki: Günümüzün zenginleri boş vakitlerini nasıl değerlendireceklerini bilmezler. Varlıkları arttıkça para kazanmaları kolaylaşır; sonunda öyle olur ki, günün her dakikası, nasıl harcayacağını bilemediği kadar gelir getirir. Zavallı adam para kazanmakta başarılı olması nedeniyle karışık bir duruma düşer. Başarı hayatın amacı olarak görüldüğü sürece de bu duruma düşmemesi mümkün değildir. İnsanlara kazandıkları başarıyla ne yapacakları öğretilmedikçe, başarının can sıkıntısına yol açması önlenemez.

Zihnin rekabet alışkanlığı, hiç ilgisi olmayan alanlara kolayca yayılabilir. Örneğin okuma işini ele alalım. Kitap okumanın iki nedeni vardır: Ya hoşlandığınız için ya da öğrenmek için okursunuz. Amerika'da bayanların her ay belirli kitapları okuması (ya da okur görünmesi) moda olmuştur; kimi tamamını okur, kimi ilk bölümünü okur, bazıları eleştirilere bakar sadece, ama hepsi bu kitapları masalarının üzerinde bulundurur. Yalnız, nedense büyük eserleri okumazlar. Kitap kulüplerince, *Hamlet* ya da *Kral Lear*'in ayın kitabı seçildiği görülmemiştir; hiçbir ay, Dante hakkında bilgi edinme gereği duyulmamıştır. Bunun sonucu olarak da, okunanlar büyük eserler değil, orta değerde modern kitaplar olmaktadır. Bu da rekabetin bir sonucudur. Bu durum aslında çok kötü bir şey

değil, çünkü bu bayanların çoğu kendi hallerine bırakılsalar, büyük eserler bir yana, herhalde, edebiyatçıların önerdikleri eserlerden de kötülerini okurlardı.

Modern hayatta rekabete verilen önem, Ogüst döneminden sonra Roma'da olduğu gibi, uygarlık değer ölçülerindeki genel çözülüşle ilgilidir. Kadın, erkek herkes entelektüel uğraşılardan haz duyamaz hale gelmiş görünüyor. Örneğin, 18. yüzyılda Fransa salonlarında mükemmel olan karşılıklı konuşma sanatı, bundan kırk yıl önce hâlâ bir gelenekti. Bu, en yüce yeteneklerin harekete geçirildiği, son derece ince bir sanattı. Ama günümüzde böylesi bir beceriye kim aldırış eder? Oysa bu sanat, bundan on yıl önce Çin'de hâlâ yaygındı, ama gericilerin ateşli ülkücülükleri yüzünden şimdi ortadan kalktığını sanıyorum. Elli ya da yüz yıl önce, okumuşlar arasında yaygın olan edebi bilgi, bugün birkaç profesörün tekelinde bulunuyor. Artık bütün sakin eğlenceler bir yana bırakıldı. Bir ilkbahar günü, bazı Amerikalı öğrenciler bana üniversitenin çevresini gezdiriyorlardı, çevre güzel kır çiçekleri ile kaplıydı, ama kılavuzlarımdan hiçbiri bu çiçeklerden bir tekinin bile adını bilmiyordu. Böyle bir bilgi neye yarardı ki? Kimsenin gelirine bir şey katmazdı.

Sorun kişiye dayanmıyor; üstelik bir kişi bunu tek başına önleyemez. Asıl sorun, hayatı bir rekabet, hem de yarışmayı kazananın saygıyı da kazanacağı bir rekabet olarak gören bir felsefenin benimsenmiş olmasından ileri gelmektedir. Bu görüş, duyguların ve algıların zararına, iradelerin gereğinden fazla gelişmesine yol açar. Ama belki de böyle söylemekle, atı arabanın arkasına koşuyoruz. Püriten ahlâkçılar, her zaman iradeye önem vermişlerdir; oysa gerçekte üzerinde durdukları imandı. Belki de, Püritenizm, giderek iradenin geliştiği bir soy yaratmış; bu arada duygularla algı hiç gelişmemiş, yeni soy da doğasına en uygun olanı, rekabet felsefesini benimsemiştir. Her ne hal ise, tıpkı tarih öncesinde yaşamış prototipleri gibi, gücün zekâya üstün olduğuna inanan bu modern

dinozorların büyük başarılar kazanması, bütün dünya tarafından taklit edilmelerine yol açmaktadır. Bunlar her yerde Beyaz Adam'a örnek olarak kabul edilmekte, önümüzdeki yüz yıl boyunca da böyle kabul edileceğe benzemektedir. Bu modaya uymayanlar ise, dinozorların eninde sonunda yenilmiş olmaları ile avunabilirler, çünkü onlar birbirlerini öldürmüş, yerlerini akıllı seyirciler almıştır. Evet, modern dinozorlarımız da kendilerini yiyip bitirmektedirler. Ortalama olarak, her evlilik başına iki çocuk bile düşmemektedir; çünkü çocuk yapacak derecede hayattan zevk almamaktadırlar. Bu noktada, onların Püriten atalarından devraldıkları, fazla çaba gerektiren felsefeleri dünyaya uygun görünmüyor. Çocuk yapmayı önemsiz kılacak derecede mutlulukları azalanlar, biyolojik bakımdan soyları tükenmeye hüküm giymiş olanlardır. Daha neşeli ve eğlence sever olanlar çok geçmeden bunların yerini alacak demektir.

Hayatın özü olarak kabul edilen rekabet, insanları bir ya da en çok iki kuşaktan fazla yaşatmayacak derecede korkunçtur, inatçıdır, gergin kas ve doymaz göz gerektirir. İki kuşaklık bir süre geçtikten sonra asabi yorgunluk, çeşitli kaçış olayları, çalışma kadar zor ve yorucu (çünkü dinlenmek olanaksız olmuştur) zevk peşinde koşmalar gelir; en sonunda da verimsizlik yüzünden stok tükenir. Rekabet, yalnız çalışmayı değil, eğlenceyi de zehir eder. Sinirler için yatıştırıcı olan sakin oyalanmalar can sıkıcı eğlenceler gibi görünür. Durmadan artan bir hız ve hareket zorunluluğu ortaya çıkar ki, bunun da sonu uyuşturucu kullanmak ve ani çöküştür. Hastalığın tedavisi, amacı bakımından ölçülü bir hayatta, makul ve sakin zevklerin rolünü kabul etmekle mümkündür.

4

Can Sıkıntısı ve Heyecan

Bence, insan davranışı üzerinde bir etken olarak, can sıkıntısına gerektiğinden az önem verilmektedir. Oysa ben şuna inanıyorum ki, can sıkıntısı, tarih boyunca büyük itici güçlerden birisi olmuştur. Günümüzde ise, eskisinden daha büyük ölçüde böyle olmaktadır. Can sıkıntısı, özellikle insanlarda görülen duygusal bir haldir. Evet, can sıkıntısı yaşayan hayvanlar da umursamaz hale gelir, bir aşağı bir yukarı dolaşır, esnerler, ama doğal bir durumda can sıkıntısı duyduklarını hiç sanmıyorum. Hemen hemen her an tetikte bulunmak zorundadırlar. Yiyecek aramak çok zamanlarını alır, ayrıca çiftleşmek için eş, ısınmak için barınak bulmaları gerekir. Can sıkıntısına yol açan etkenlerden birisi, şimdinin amaçsızlığı ya da çaresizliği nedeniyle atıl bir durumdayken, kaçınılmaz olarak düşünülen güzel anılarla bu durum arasındaki aykırılıktır. Can sıkıntısı için başka bir ortam da, yeteneklerin tam olarak kullanılamadığı durumlardır. Canına kasteden düşmanlardan kaçıp kurtulmaya çalışmak bence hoş değildir, ama can sıkıntısı da yaşanmaz bu sırada. İnsanüstü sayılabilecek derecede gözü pek olmadıkça, asılmak üzere bulunan bir kimse can sıkıntısı duymaz. Aynı şekilde, Lordlar Kamarası'nda ilk konuşmasını yaptığı sırada esneyene rastlanmamıştır; yalnız Devonşayr Dükü dışında, o da bu yüzden bütün lordların saygısını kazanmıştır. Can sıkıntısı aslında

bir olaylar özlemidir, hem de yalnız hoşa gidecek olaylar değil, bunalım kurbanının bir günü öbüründen ayırt etmesine yardım edecek herhangi bir olayın özlemidir. Can sıkıntısının karşıtı ise, haz değil heyecandır.

Heyecan, daha çok erkeklerde olmak üzere, insan benliğinin derinliklerine kök salmış bir istektir. Bence bu istek, avcılık çağında şimdikinden daha kolay karşılanmıştır. O çağda avı kovalamak heyecan vericiydi, savaş heyecan vericiydi, kadınlara kur yapmak heyecan vericiydi. Vahşi erkek, uyumakta olan kocanın yanındaki kadınla, hem de kocanın uyanırsa kendisini oracıkta öldüreceğini bile bile zina yapmaya kalkışabilir. Bence bu durumda can sıkıntısı yaşanmaz. Ama tarım çağı ile hayat durgunlaşmaya başladı; tabii soylular için değil, çünkü onlar, o gün bugündür hep avcılık çağını yaşamaktadırlar. Bugün, makinelere göz kulak olan adamın can sıkıntısı üzerine çok şeyler duyuyoruz, ama bence, modası geçmiş yöntemlerle ekip biçmenin can sıkıntısı da bundan aşağı kalmaz. Ben, bazılarının söylediklerinin aksine, makine çağı can sıkıntısını büyük ölçüde azaltmıştır diyorum. İşçilerin çalışma saatleri tekdüze geçmez, akşam saatlerinde de, eski zaman köylerinde bulunmayan eğlence olanakları vardır. Makineleşme yaygınlaşmadan önceki orta sınıfın alt tabakasının hayatını gözünüzün önüne getirin: Akşam yemeği yenilip de evin kadını ile kızları sofrayı topladıktan sonra herkes oturur ve o günün anlayışıyla "mutlu aile saatleri" başlardı. Aslında bunun anlamı şuydu: Baba yatmaya gitmiş, anne örgü örmekte, kızlar ise keşke ölseydik ya da Timbuktu'da olsaydık diye düşünmektedir. Okumalarına ya da odadan çıkmalarına izin yoktu ve bu duruma seve seve katlandıklarına inanılırdı. Şansları yardım ederse bir gün gelir evlenirler ve çocuklarına kendilerininki gibi iç sıkıcı bir gençlik çağı geçirtmek fırsatını bulurlardı. Kısmetleri yoksa evde kalmış yaşlı kızlar haline gelir, bütün yaşamlarını namuslu aile kızları olarak sürdürürlerdi. Vahşilerin kurbanlarına uyguladıkları kadar korkunç bir

kader, yüz yıl önceki dünyanın nasıl olduğunu anlayabilmek için bütün bu can sıkıntılarının akıldan çıkartılmaması gerekir. Hele daha eski zamanlara baktığımızda, can sıkıntısının daha da fazla olduğunu görürüz. Bir ortaçağ köyündeki kış mevsiminin tekdüzeliğini gözünüzün önüne getirin. Halktan kimseler okuyup yazmasını bilmiyordur; aydınlanma mum ya da kandil ile yapılmaktadır; fazla soğuk olmayan odayı ocağın dumanları doldurmuştur. Yollar tümüyle kapanmış olduğundan, köyün dışından bir insan görmek hemen hemen olanaksızdır. Büyücü yakalamak için yapılan baskınların bir nedeni de can sıkıntısı olsa gerektir; böylece kış geceleri biraz olsun canlandırılmaya çalışılmıştır.

Bizim, atalarımızdan daha az canımız sıkılıyor, ama can sıkıntısından daha fazla korkuyoruz. Biliyoruz ki can sıkıntısı alın yazımız değildir ve yeterince çaba gösterip heyecan peşinde koşarsak ondan kaçınabiliriz. Günümüzde kızlar, hayatlarını kendileri kazanmaktadırlar, bu da, akşamları heyecan peşinde koşabilmelerine ve büyük annelerinin katlanmak zorunda kaldıkları "mutlu aile saatleri"nden kaçabilmelerine olanak vermektedir. Şehirde yaşayan herkesin, hatta Amerika'da şehirden uzak yaşayanların da binip sinemaya gidebileceği bir otomobili, hiç değilse bir motosikleti vardır. Ve tabii evinde de bir radyosu bulunur. Bugün genç erkekler ile kızlar, eski günlerde olduğundan çok daha kolay buluşabilmektedirler ve her hizmetçi kız haftada en az bir gün Jane Austen'in kadın kahramanları kadar heyecanlanmak ister. Sosyal basamaklar yükseldikçe heyecan isteği daha fazla şiddetlenir. Yeterince parası olanlar, durmadan bir yerden bir yere gider, neşeyi, dansı ve içkiyi de yanlarında götürürler ama nedense, gittikleri her yerde, daha fazla heyecan ararlar. Hayatlarını çalışarak kazanmaları gerekenler ise, çalışma saatlerinde can sıkıntısına katlanmak zorundadırlar ama çalışma zorunluluğu bulunmayan zenginler de can sıkıntısından tam anlamıyla kurtuldukları bir yaşamın özlemini duymak-

tadırlar. Bu soylu bir amaçtır, kötülemek aklımdan bile geçmez ama korkarım ki bütün amaçlar gibi bunun gerçekleştirilmesi de sanıldığı kadar kolay değildir. Her şey bir yana, akşamlar eğlenceli, sabahlar can sıkıcıdır. Orta yaşlılık, sonra yaşlılık çağı gelecektir. İnsan yirmi yaşmdayken, otuzuna geldiğinde hayatının sona ereceğini sanır. Ben elli sekiz yaşındayım, onun için bu görüşe artık katılmıyorum. Kişinin yaşam sermayesini, parasını harcar gibi harcaması belki akıllıca bir şey değildir. Belki hayatta biraz da can sıkıntısı bulunması gerekir. Can sıkıntısından kurtulma isteği doğal bir duygudur; bütün insanlar bu sıkıntıdan kaçmak isterler. Vahşiler, beyaz adamın elinden alkolü tattıklarında, yüzyıllardan beri yaşadıkları can sıkıntısından kurtulmuş, hükümetin araya girdiği zamanlar dışında çatlayıncaya kadar içmeye başlamışlardı. Savaşlar, baskınlar, toplu öldürmeler can sıkıntısından kaçmak için yapılmış; hatta komşuyla kavga etmek, hiçbir şey yapmamaktan daha iyi görülmüştür. Can sıkıntısı ahlâkçılar için de önemli bir sorundur, çünkü insanoğlunun işlediği günahların en azından yarısının amacı, can sıkıntısından kurtulmaktır. Ne var ki can sıkıntısı tamamen kötü bir şey değildir. Bunun iki çeşidi vardır: Biri insanı verimli yapar, diğeri ise aptallaştırır. Verimli yapanı uyuşturucu maddelerin yokluğunda, aptallaştırıcı olanı ise hayatî eylemlerin yokluğunda yaşanır. Uyuşturucunun hiçbir iyi yanı olmadığını söylemek istemiyorum. Örneğin öyle durumlar vardır ki, akıllı bir doktor sadece afyonlu ilaçlar verir, hem de bu durumla, yasakçıların sandıklarından daha sık karşılaşılır. Ama uyuşturucuya bağımlılık da küçümsenecek bir şey değildir. Bağımlıların uyuşturucu bulamadıklarında yaşadıkları can sıkıntısını gidermeleri için sabırdan başka önereceğim bir şey yok. Uyuşturucular için söylediklerim, bir dereceye kadar, her türlü heyecan için de geçerlidir. Fazla heyecanlı bir hayat yorucudur ve böyle bir yaşamda, heyecan duyabilmek için çıtayı sık sık yükseltmek gerekir. Bu, tıpkı acı bibere düşkün

bir insanın durumu gibidir, yani başkalarının dayanamayacağı derecede acı bir biberin acılığını artık yetersiz bulan birisi gibidir. Gittikçe daha fazla heyecan isteğini dizginlemek de sonunda kaçınılmaz olarak can sıkıntısına yol açar. Fazla heyecan yalnız sağlığı tehlikeye düşürmekle kalmaz, her türlü isteği de körleştirir ki, bu da organik doyum yerine gıdıklanma isteğinin, mantık yerine zekânın, güzellikler yerine kaba şaşırtmacaların geçmesi nedeniyle olur. Heyecan karşıtlığını çok ileri götürmek niyetinde değilim. Belirli bir derecesi iyidir ama her şeyde olduğu gibi bu da bir nicelik işidir. Azı, hastalık derecesinde isteklere, fazlası ise yorgunluğa yol açar. Şu halde, mutlu bir hayat için, belirli derecede can sıkıntısına dayanabilmek şarttır ve bu, gençlere öğretilmesi gereken konulardan biridir.

Bütün büyük kitaplarda sıkıcı bölümler ve bütün büyük yaşamlarda ilgi çekici olmayan dönemler vardır. Çağdaş bir Amerikan yayınevi sahibinin, kendisine yayınlanmak üzere verilmiş Tevrat'ı ilk kez gördüğünü düşünün. Örneğin, "Soy Zinciri" bölümü hakkında bu editörün neler düşüneceğini kestirmek zor bir şey olmasa gerektir. Herhalde şöyle diyecektir: "Sayın Bayım, bu bölüm ilgi çekici olmamış; haklarında çok az bilgi verdiğiniz birçok insanın adını art arda sıralayarak okurların ilgisini çekemezsiniz. Tamam, öykünüze güzel başlamışsınız, doğrusu önce benim de ilgimi çekti, ama hemen her şeyi anlatmak istemişsiniz. Ayrıntıları çıkarın, yalnızca önemli olaylar kalsın, böylece kitabınızı makul bir uzunluğa indirdikten sonra, tekrar getirin." Modern okurun can sıkıntısı korkusunu bilen modern bir yayınevinin sahibi böyle söyleyecektir. Konfüçyüs döneminin klasikleri, Kur'an, Marx'm *Kapital*'i ve çok satmayan diğer kutsal kitaplar için de aynı şeyi söyleyecektir. En iyi romanların hepsinde sıkıcı bölümler vardır. Birinci sayfasından sonuncu sayfasına kadar göz kamaştıran bir romanın büyük bir yapıt olmaması çok olasıdır. Sokrat, arada bir şölenlerden zevk almış olabilir; bal-

dıran zehri etkisini gösterinceye kadar yaptığı konuşmadan da herhalde epeyce haz duymuştur ama ömrünün büyük bir kısmını, öğleden sonra gezintiye çıkıp, belki yolda birkaç tanıdığa da rastlayarak, Ksantip ile birlikte sakin sakin geçirmiştir. Kant, hayatı boyunca Königsberg'den yirmi kilometre öteye gitmemiş. Darwin, dünyayı dolaştıktan sonra, yaşamının geriye kalan kısmını evinde geçirmiştir. Marx, bir iki devrim kışkırtması yaptıktan sonra, kalan günlerini British Museum'da geçirmeye karar vermişti. Büyük adamların özelliği, sakin bir hayat ve dışarıdan bakılınca hiç de heyecan verici görünmeyen zevklerdir. Büyük başarılar çok çalışmakla elde edilebilir, hem de öylesine yoğun bir çalışma ki, insanda sadece güç tazeleyici tatil günü eğlenceleri hariç, yorucu eğlencelere dalmak için enerji bırakmaz. Bu güç tazeleyici eğlencelerin en iyilerinden bir tanesi de dağ sporlarıdır.

Tekdüze sayılabilecek bir yaşama katlanma becerisi çocuklukta kazanılır. Bu konuda modern anne-babaların suçu büyüktür; çocuklarına birbirlerine benzeyen günler geçirtmenin önemini kavrayamadıklarından, onlara sinema, tiyatro ve iyi yiyecekler gibi pasif eğlenceler sağlarlar. Çocukluk eğlenceleri, çocuğun çaba harcayarak çevresinden çıkaracağı yaratıcı eğlenceler olmalıdır. Tiyatro gibi heyecan verici, ama fiziksel çaba gerektirmeyen eğlenceler az olmalıdır. Heyecan, uyuşturucu maddenin doğasında vardır, ama kullandıkça daha fazla alınmasını gerektirir ve heyecanlanma sırasındaki edilgenlik içgüdüye aykırıdır. Bir çocuk, tıpkı bir filiz gibi, en iyi şekilde, yeri değiştirilmemekle gelişir. Çok fazla yolculuk, çok değişik etkilenmeler gençler için iyi değildir ve büyüdükçe tekdüzeliğe dayanamamalarına neden olurlar. Tekdüzeliğin kendi başına herhangi bir özelliği olduğunu söylemek istemiyorum; demek istediğim şu ki, bazı iyi şeyler, belirli derecede tekdüzelik olmadan mümkün değildir. Örneğin, Wordsworth'un *Prelüt*'üne bakın. Her okuyan açıkça anlayacaktır ki, Wordsworth'un duyguları ve düşünceleri ne kadar

değerli olursa olsun, çokbilmiş bir şehirli gence olanaksız gibi görüneceklerdir. Yapıcı ve ciddi bir amacı bulunan bir genç, eğer gerekli olduğuna inanırsa, büyük ölçüde can sıkıntısına katlanabilir. Ama ilgi dağıtıcı ve düzensiz yaşamı olan bir çocuğun beyninde, yapıcı amaçlar kolay kolay yer edemez, çünkü bu durumda aklı, uzak başarılardan çok, yakın hazlara yatkındır. İşte bütün bu nedenlerle, can sıkıntısına katlanamayan bir kuşak, küçük insanların, doğadaki yavaş gelişmeye dayanamayanların, her türlü içgüdüsü vazodaki çiçekler gibi ağır ağır kuruyanların kuşağı olacaktır.

Mistik kelimeler kullanmayı sevmem, ama söylemek istediklerimi, bilimsel olmayan şairane sözlerle ifade etmeden açıklayabileceğimi sanmıyorum. Biz, ne düşünürsek düşünelim yeryüzü yaratıklarıyız; yaşamımız dünya hayatının bir kısmıdır ve besinimizi, tıpkı diğer canlılar gibi yeryüzünden sağlarız. Yeryüzünün temposu yavaştır; güz ile kış, ilkbahar ile yaz kadar, hareket ve hareketsizlik de gereklidir. Bir çocuğun, ergen kişiden de fazla dünyadaki hayatın akışı ve dalgalanmaları ile bağını koparmaması gerekir. İnsanın yapısı doğadaki oluşlara uyum göstermiştir. Din, Paskalya Yortusu ile bunu kısmen canlandırmaktadır. Londra'dan dışarıya çıkarılmamış iki yaşındaki bir çocuğun gönlünde garip bir esrime (vecit) uyandı; ıslak toprağa diz çöküp, yüzünü çimlere sürdü ve zevk çığlıkları kopardı. Duyduğu haz ilkeldi, sadeydi ve çok büyüktü. Giderilmekte olan organik ihtiyaç öylesine derindir ki, bu açlığı duyanların, çoğunlukla akılları başlarında değildir. Birçok eğlencede, dünya ile böylesine bir yakınlaşma yoktur. Mesela kumar gibi eğlenceler sona erer ermez, insanın üstüne bir kirlilik, bir doymamışlık duygusu çöker ve kişi, neye olduğunu bilmediği bir açlık duyar. Bu gibi eğlenceler "sevinç" denilebilecek hiçbir şey sağlamazlar. Oysa yeryüzündeki hayatla temas edilen zevklerde doyurucu bir nitelik vardır; böyle hazlar, heyecanlı eğlencelerdeki kadar güçlü olmasalar bile, verdikleri mutluluk, duyulan haz

sona erdikten sonra da devam eder. Belirtmek istediğim fark en basitinden, en uygarına kadar bütün uğraşıları içine almaktadır. Biraz önce anlattığım iki yaşındaki çocuk yaşamla birleşmenin en ilkel şeklini göstermiştir. Aynı şey, daha yüksek düzeyde şiirde bulunabilir. Shakespeare'in lirik şiirlerini üstün kılan özellik, bunların iki yaşındaki çocuğa toprağı kucaklatan duyguyla yüklü oluşlarıdır. "Hark, hark, the lark" (Bak, bak şu tarla kuşuna) ya da "Come on to these yellow sands"i (Gel bu altın kumsala) düşünün; bunlarda, o iki yaşındaki çocuğun anlaşılmaz ünlemlerle dile getirmek istediği duygunun daha olgun bir şekilde ifadesini bulacaksınız. Ya da aşk ile cinsel çekiciliği düşünün. Aşk öyle bir deneydir ki, onunla bütün benliğimiz, kuraklıktan sonra yağmur görmüş bir bitki gibi canlanır, tazelenir. Aşksız bir cinsel birleşmede ise böyle bir hazzın zerresi bile yoktur. Kısa süreli haz sona erince, bir yorgunluk, bir tiksinti, bir yaşamın boş olduğu duygusu içimize çöker. Aşk, yeryüzü yaşamının bir kısmıdır, aşksız cinsiyet ise değildir.

Modern şehir halkının çektiği can sıkıntısı, doğadan uzak kalışından kaynaklanır. Bu sıkıntı, yaşamı çöl yolculuğu gibi sıcak, tozlu ve susuz yapar. Diledikleri yaşam biçimini seçebilecek kadar varlıklı olanlar arasında rastlanan can sıkıntısı, her ne kadar ikilem gibi görünürse de, aslında can sıkıntısına düşme korkusundan kaynaklanır. Bunlar, verimli bir can sıkıntısından kaçayım derken çok daha kötüsüne tutulurlar. Mutlu bir yaşam, sakin bir yaşamla mümkün olur, çünkü gerçek hoşnutluk, ancak sakin bir ortamda yeşerebilir.

5

Yorgunluk

Birçok yorgunluk çeşidi vardır; bunlardan bazıları, diğerlerine göre mutluluğa daha fazla engel olur. Aşırı olmamak şartıyla, sadece vücut yorgunluğu mutluluk yaratabilir, rahat bir uykuya ve iyi iştaha yol açar, tatil günleri eğlencelerine heveslendirir. Ama aşırı olunca ciddi zararları olur. Çok ileri toplumlar hariç, köylü kadınlar otuz yaşında fazla çalışma nedeniyle çökerler. Sanayileşmenin ilk zamanlarında çocuklar ağır işlerde ve fazla çalışmaktan serpilip gelişememiş birçoğu küçük yaşta ölmüştür. Sanayileşmenin yeni başladığı Çin'de ve Japonya'da da aynı şey olmaktadır, Bu durum Güney Amerika ülkelerinde de bir dereceye kadar yaşanmaktadır. Bedensel çalışma, belirli bir noktadan sonra işkence olmakta ve çok zaman hayatı çekilmez bir yük haline getirmektedir. Neyse ki modern dünyanın en ileri bölgelerinde bedensel çalışmanın ağırlığı en aza indirilmiştir. İleri toplumlarda bugün rastlanan en tehlikeli yorgunluk şekli, sinirsel yorgunluktur. Ne gariptir ki bu yorgunluk türü hali vakti yerinde olanlar arasında daha çok göze çarpıyor ve bu yorgunluğa gündelikçilerde, işadamları ile fikir işçilerinden daha az rastlanıyor.

Modern hayatta sinirsel yorgunluktan kaçınmak zordur. Bunun birinci nedeni, şehirde çalışan adamın, çalışma saatlerinde ve özellikle evi ile işyeri arasında geçen sürede katlanmak zorunda kaldığı gürültüdür. Gerçi şehirde yaşayan-

lar bu gürültülerin çoğunu duymamayı öğrenmiştir, ama yine de neden oldukları yorgunluktan kurtulamaz ve bunları duymamak için harcadığı bilinçaltı çaba nedeniyle yorgunluğu büsbütün artar. Farkına varmadığımız yorgunluk nedenlerinden birisi de yabancılarla sık karşılaşmamızdır. İnsanda da, tıpkı öbür yaratıklar gibi, kendi türünden olan yabancıları dost ya da düşman olarak değerlendirme içgüdüsü vardır. Yeraltı trenlerine binilip-inilirken yaşanan telaş sırasında bu içgüdünün dizginlenmesi gerekmektedir; dizginleme ise, zorunlu olarak bir arada olunan yabancılara karşı genel bir öfke duygusu yaratır. Sabahları işe gitmek için binilecek toplu taşıma araçlarına yetişme telaşı da hazım zorluğuna yol açar. Sonuç olarak, kara paltolu işçi, yazıhanesine gelip de günlük işine başladığında, sinirleri çoktan yorulmuştur ve karşısına çıkacak her insanı çekilmez birisi olarak görmeye hazırdır. Aynı ruh durumunda bulunan patron da, memurunun bu düşüncesini düzeltmek için bir şey yapamaz. İşten atılma korkusu saygılı davranma zorunluluğu getirir, bu zoraki davranış da sadece sinirlerin biraz daha gerilmesine yol açar. Mümkün olsa da haftada bir kez, çalışanlar işverenin kulağını çekebilseler ya da onun hakkındaki olumsuz düşüncelerini yüzüne karşı söyleyebilselerdi, sinir gerginliği büyük ölçüde azalırdı; ne var ki bu da kendine göre dertleri bulunan patron için durumu düzeltmiş olmazdı. İşçi için kovulma korkusu neyse, patron için de iflas etme korkusu odur. Evet, bazıları, bu gibi korkularını fazla büyütür, ama işini o düzeye getirinceye kadar genel olarak patronlar da yıllar boyu mücadele etmişler, bu arada dünya üzerinde olup bitenleri izlemek ve rakiplerinin kurdukları kumpasları boşa çıkarmak için de çok çaba harcamışlardır. Bütün bunların sonucu olarak da sinirleri yıpranmıştır; üstelik endişe etmeye öylesine alışmışlardır ki, artık gerek kalmadığı halde bu alışkanlıklarından kurtulamazlar. Evet, işyerini babasından devralan doğuştan varlıklılar da vardır ama bunlar da genel olarak, ne yapar eder

kendilerine varlıklı doğmamış kimselerinkine çok benzeyen endişeler bulurlar. Kumar oynadıklar için babalarından tepki alırlar; eğlenceye düşkünlüklerinden uykularından özveride bulunur bedenlerini yıpratırlar ve yaşlandıklarında tıpkı babaları gibi mutluluk yeteneklerini köreltmiş olurlar. Gönüllü ya da gönülsüz, isteyerek ya da gereksinim yüzünden, çağdaş insanların çoğu sinir bozucu bir yaşam sürer ve alkolün yardımı olmadan eğlenemeyecek kadar yorgun olur.

Düpedüz budala olan varlıklıları bir yana bırakıp ekmek parası için çok çalışanların durumunu ele alalım. Bunlarda yorgunluk, daha çok endişeden ileri gelir; oysa endişe duymayı, daha uygun bir hayat felsefesi ve biraz daha fazla zihin disiplini ile önlemek mümkündür. İnsanların çoğu, düşüncelerini kontrol etmekte yetersizdir. Yani, henüz herhangi bir şey yapamayacakları aşamada, kaygı verici konuları düşünmemeyi beceremezler. İş üzüntülerini yataklarına kadar götürürler ve yarının zorlukları ile başa çıkabilmek için güçlerini yenilemeleri gereken gecelerini, o anda hiçbir şey yapılamayacak sorunları düşünerek geçirirler; düşünürler ama çözüm üretecek şekilde değil, uykusuzluk nedeni olan yarı deli bir şekilde düşünürler. Sabahleyin ise, geceden kalma zihin yorgunluğu ve uykusuzluk nedeniyle sağlıklı düşünemezler, sinirleri gerilir, ufacık bir engel karşısında bile öfkelenirler. Akıllı insan, sorunlarını gerektiği zaman düşünür; başka zamanlarda ise başka şeyler düşünür; gece hiçbir şey düşünmez. Ama büyük buhranlar, örneğin iflasın yakın olması ya da eşten kuşkulanılması durumunda bile, elden bir şey gelmediği bir sırada ilgili konu düşünülmemelidir demek istemiyorum. Bunu ancak zihin disiplini çok iyi olanlar yapabilir. Ama sıradan günlerin sıradan güçlükleri, bunlarla ilgilenme zamanı dışında, bir yana bırakılabilir. Beynin düzenli çalıştırılabilmesi durumunda hem mutluluğun, hem de yeteneğin artışı, insanı şaşırtacak kadar büyük olur; düzenli çalışan bir beyin de herhangi bir sorunla gerektiği zaman yeterince uğ-

raşır; her an ve boş yere uğraşmaz. Güç ya da endişe verici bir karar alınması gerektiğinde olanca aklınızı o iş üstünde toplayıp kararlarınızı verin, karar verdikten sonra da, yeni bir gerçekle karşılaşmadıkça, o kararı yeniden gözden geçirmeye kalkışmayın. Kararsızlık kadar yorucu ve yararsız bir şey yoktur.

Üzüntüye neden olan şeyin önemsizliğinin ayrımına varılabilme durumunda birçok endişe ortadan kaldırılabilir. Zamanında epey konferans verdim; başlangıçta dinleyici karşısında heyecanlanır, bu nedenle de çok kötü konuşurdum, bu iş bana öyle zor gelirdi ki, konferanstan önce bacağım kırılsa da konuşma yapmaya çıkamasam diye dua eder, sinir gerginliğinden bitkin bir duruma düşerdim. Derken, iyi de, kötü de konuşsam çok önemi olmadığına kendimi inandırdım; öyle ya, her iki halde de evrende bir değişiklik olmazdı. O zaman anladım ki, iyi ya da kötü konuştuğuma ne kadar az önem verirsem, konuşmam o kadar iyi oluyordu; böylece sinir gerginliği yavaş yavaş azalıp sonunda yok oldu. Sinir gerginliğinin büyük bir bölümü bu yöntemle önlenebilir. Yaptığımız şeyler, sandığımız kadar önemli değildir; başarı ya da başarısızlıklarımız da sandığımız kadar önem taşımazlar. Büyük üzüntüler bile unutulabilir; mutluluğa yaşam boyunca son verecek gibi görünen felaketler bile zamanla kabuk bağlar ve acıları hemen hemen duyulmayacak derecede azalır. Üstelik bütün bu kişisel düşüncelerin üstünde ve ötesinde bir gerçek var ki, hiç kimse dünyanın çok büyük bir parçası değildir. Düşüncelerini ve umutlarını benliğinin üstünde bir şeye yöneltebilen birisi, dünyanın sıradan dertlerinde, tam anlamıyla bencil birisi için olası olmayan bir huzur bulabilir.

Sinir sağlığı denilen konu pek az incelenmiştir. Sanayi toplumunda yorgunluk psikolojisi üzerine önemli araştırmalar yapılmıştır ve kanıtlanmıştır ki, yeterince uzun bir süre aynı bedensel hareketi ya da beyinsel çalışmayı yaptığımızda çabuk yoruluruz. Ama bu, bilimsel çalışma yapılmadan da anlaşıla-

bilirdi. Psikologlarca öğrenciler üzerinde yapılan yorgunluk araştırmaları bile genellikle kas yorgunluğu ile ilgilidir. Nedense bunların hiçbirisi, asıl önemli noktaya parmak basmaz. Oysa çağdaş yaşamda önemli olan duygusal yorgunluktur; salt entelektüel yorgunluk, tıpkı beden yorgunluğu gibi, kendi ilacını kendisi hazırlar; bu ilaç uykudur. Örneğin, büyük hesap işleri gibi duygu ile hiçbir ilgisi olmayan entelektüel bir işle uğraşan kimse, her günün sonunda, o günün verdiği yorgunlukla uyuyacaktır. Fazla çalışmanın verdiği sanılan zarar, çoğunlukla bu nedene dayanmaz; daha çok, bazı üzüntü ya da endişelerden ileri gelir. Duygusal yorgunluğun kötülüğü ise, dinlenmeye engel oluşudur. İnsanın yorgunluğu arttıkça, onu üzerinden atması güçleşir. Asabi çöküntünün belirtilerinden biri ise, yapılan işin son derece önemli olduğuna ve bir süre dinlenmenin felakete yol açacağına inanılmasıdır. Ben doktor olsaydım, işini önemli gören her hastama, bir süre dinlenmesini öğütlerdim. İşten ileri geliyormuş gibi görünen sinir bozuklukları, karşılaştığım her olayda, hastanın çalışma yolu ile kurtulmayı denediği bazı duygusal tedirginliklerin ürünüdür. Böyle bir kimse, işini bırakmaktan çok korkar, çünkü o zaman sorunlarını düşünmeye başlayacaktır. Sorun, iflas korkusu da olabilir ki, bu durumda kişinin işi ile tedirginliği arasında doğrudan doğruya bir bağlantı vardır, ama bu durumda bile endişe onu öylesine uzun bir zaman çalışmaya zorlayabilir ki, doğru mantık yürütemez hale gelir ve daha az çalışıp çare düşünmek yerine durmadan çalıştığı için iflasını çabuklaştırmış olur. Her olayda sinir bozukluğunun nedeni iş değil, duygusal tedirginliktir.

Endişe psikolojisi, hiçbir bakımdan basit değildir. Zihin disiplininden, yani her şeyi zamanında düşünme alışkanlığından bahsediyorum. Her şeyi zamanında düşünmek önemlidir. Birincisi, günlük işleri daha az zihin çabası ile başarmayı olası kıldığı için, ikincisi, uyumaktan başka bir çare sağladığı için, üçüncüsü de, doğru ve yerinde kararlar verme gücünü

artırdığı için. Ne var ki bu tür yöntemler bilinçaltına ulaşamaz, oysa tedirginliğin çok ciddi olduğu durumlarda, bilinçaltına inmeyen hiçbir yöntem fazla bir işe yaramaz. Psikologlar bilinçaltının bilinç üzerindeki etkisini büyük ölçüde tespit etmişlerdir. Oysa aslında bilincin zihin sağlığında büyük önemi vardır ve mantıklı inançların bilinçaltı dünyasında iş görmesi isteniyorsa bu konunun iyice anlaşılması gerekir. Bu gereklilik, endişe konusunda daha çok kendisini gösterir. Kişinin kendine: "O belanın başıma gelmesi pek o kadar korkunç bir şey değil." demesi kolaydır, ama bu yalnızca bilinçli bir kanı halinde kaldığı sürece geceleri işe yaramayacak, korkulu düşlere engel olamayacaktır. Benim inancım şudur ki, eğer yeterince gayret edilirse, bilinçli bir düşünce bilinçaltına yerleştirilebilir. Bilinçaltının büyük bir bölümü, geçmişin bilinçli duygusal düşüncelerinden oluşmuştur. Böylesi düşünceler bilinçaltına gönderilebilir. Böylece bilinçaltı birçok yararlı iş yapabilir. Örneğin, ben şunu anladım: Oldukça zor bir konuda yazı yazacağım zaman, birkaç saat ya da birkaç gün o konuyu çok büyük bir yoğunlukta (gücümün yettiği en büyük yoğunlukta) düşünürüm; sonra işi sürdürmesi için bilinçaltıma emirler veririm. Birkaç ay sonra konuyu bilinçli olarak yeniden ele aldığımda işin tamamlanmış olduğunu görürüm. Bu yöntemi bulmadan önce, aylarca hiçbir ilerleme kaydedemez, üzülür dururdum, üzülmek de çözüm getirmediğinden aylar boşuna geçerdi; oysa şimdi, o ayları başka işlere ayırabiliyorum. Birçok bakımdan benzer bir işlem, üzüntüler için de uygulanabilir. Olası bir talihsizliğin çok kötü olabileceğini ciddi ve mantıklı olarak düşünün. Bu olası talihsizliğe cesaretle baktıktan sonra, kendinizi, bunun pek öyle korkunç bir felaket olmadığına inandıracak nedenler bulun. İnsan başına gelebilecek hiçbir şey evrensel önemde olamayacağına göre, böyle sağlam nedenler her zaman bulunabilir. En kötü olasılığa bir süre göz kırpmadan baktıktan ve gerçek bir inançla kendinize, "Eh pek o kadar zararı yok" dedikten sonra göre-

ceksiniz ki endişeniz büyük ölçüde azalacaktır. Hatta endişeniz tamamen kalkıp, yerini bir tür sevinç alabilir. Bu işlemi birkaç kez tekrarlamak gerekebilir, ama eğer en kötü olasılığı tespit etmekte yan çizmemişseniz.

Bu yöntem, korkudan sakınma tekniğinin bir bölümüdür. Endişe de bir korku biçimidir ve bütün korku biçimleri yorgunluk yapar. Korku duymayan birisi, fazla günlük yorgunluk duymaz. Korkunun en zarar verici olanı, karşılaşmak istemediğimiz bazı tehlikeler olduğu zaman ortaya çıkar. Hiç olmadık anlarda zihnimize korkunç düşünceler saldırır; bunların niteliği kişiye göre değişir, ama herkesin bir şeyden korkusu vardır. Birisinde kanser, başkasında parasal sorun, bir başkasmda yüz kızartıcı bir sırrının açığa çıkma korkusu olabilir; kimisi kıskançlıktan kıvranır, kimisi ise çocukluğunda duyduğu "cehennemde yanma" söylemlerinin doğru olma olasılığıyla titrer. Belki de korkuları ile başa çıkmakta yanlış bir yol seçmiş olan bu gibiler, korkmaya başlayınca düşüncelerini değiştirmeye, eğlence, iş ya da başka bir şey düşünmeye çalışırlar. Oysa her çeşit korku, korkuyla yüz yüze gelmekten sakınıldığında daha fazla artar. Bir kimsenin, düşüncelerinin yönünü değiştirmek için harcadığı çaba, görmek istemediği hayaleti daha da korkunçlaştırır; her çeşit korku karşısında yapılacak en doğru iş, korkuyu mantıklı ve sakin olarak, ama dikkati yoğunlaştırarak, korku ve konusunu her yönüyle tanıyıncaya kadar düşünmektir. Korkuları tanımak onun korkunçluğunu yumuşatacak, konu tümüyle sıkıcı bir hale gelecek ve düşüncelerimiz, daha önce olduğu gibi irade gücüyle değil, konunun artık ilgi çekici olmaması nedeniyle başka yönlere çevrilecektir. Ne zaman herhangi bir şey üzerinde fazla düşünme eğilimi duyarsanız, yapacağınız en iyi iş, o konuyu sırnaşık çekiciliği sönüp gidinceye kadar düşünmek, hatta yeter gördüğünüzden daha fazla düşünmektir.

Modern ahlakın yetersiz kaldığı noktalardan birisi de korku sorunudur. Erkeklerden, özellikle savaş zamanlarında fi-

ziksel cesaret beklendiği doğrudur, ama cesaretin başka türleri beklenmez; kadınlardan ise hiçbir cesaret istenmez. Cesur bir kadın, eğer erkeklerin kendisinden hoşlanmasını istiyorsa, cesaretini gizlemek zorundadır. Her türlü cesarete sahip olup da, yalnızca bedenine zarar verecek tehlikelere karşı cesur olmayan bir adama da iyi gözle bakılmaz. Örneğin, halkın düşüncelerini umursamayış, bir meydan okuma sayılır ve halk, kendi otoritesini küçümsemeye kalkanı cezalandırmak için elinden geleni ardına koymaz. Bu ise, olması gerekenin tam tersidir. Erkekte olsun, kadında olsun cesaretin her türü, tıpkı askerin fiziksel cesareti gibi hayranlıkla karşılanmalıdır. Fiziksel cesaretin delikanlılar arasında yaygın oluşu da gösteriyor ki, cesaret, bunu isteyen çoğunluğun isteğine uygun olarak sağlanabilmektedir. Cesaret arttıkça endişe azalacak ve böylece yorgunluk da azalacaktır, çünkü günümüzde kadın-erkek herkesin sinirsel yorgunluğu, aslında büyük ölçüde, bilinçli ya da bilinçsiz korkularından ileri gelmektedir.

Yorgunluğun önemli nedenlerinden birisi de heyecan düşkünlüğüdür. Boş zamanlarını uyumakla geçirebilenler sağlıklı olur, ama çalışma saatleri sıkıcıdır ve insan boş saatlerinde eğlenmek ister. İşin kötüsü, elde edilmesi kolay ve en çekici olan hazların çoğu sinirleri yıpratır. Heyecan isteği bir noktadan öteye geçince ya ters yüz olmuş bir arzuya ya da içgüdüsel bir doymamışlığa döner. Mutlu bir evliliğin ilk günlerinde hiç kimse heyecan ihtiyacı duymaz, ama modern dünyada evlilik, çoğunlukla öyle uzun bir süre geciktirilir ki, evlenme ortamı oluştuğunda, heyecan geçmiş, yerini kısa süreli bir alışkanlık almıştır. Eğer bugünkü şartlar mali sorun olmadan bir adamın yirmi bir yaşında evlenmesine uygun olsaydı, birçok kimse, işleri kadar yorucu olan hazlardan, eğlencelerden uzak dururdu. Gelgelelim, uzun ve şerefli bir meslek hayatı olan yargıç Lindsey'in, büyüklerin zina suçu yüzünden başı derde giren gençleri korumak istediği için uğradığı saldırı ve kötülemeler de gösteriyor ki, genç evlenmeyi olası kılacak ça-

reler bulunmasını ileri sürmek, ahlaka aykırı sayılmaktadır. Bu konuyu "Çekememezlik" bölümünde ele alacağım için, şimdilik daha ileriye vardırmayacağım.

Uymak zorunda olduğu yasaları ve kuralları değiştirme olanağı bulunmayan bir kişi için çağdışı ahlakçılar tarafından düzenlenen bu durumla başa çıkmak zordur. Yalnız şunu da bilmek gerekir ki, doyurucu zevkler ulaşılmaz oldukça, hayata katlanabilmek için heyecana gereksinim duyulsa da, heyecanlandırıcı hazlar ve eğlenceler mutluluk vermezler. Böyle bir durumda olan tedbirli birisi, kendisini frenleyerek hem sağlığına hem de çalışmasına zarar verecek derecede yorucu olan hazlardan ve eğlencelerden uzak durur. Gençlerin içinde bulundukları güçlüklerin kökten yok edilmesi ise, ahlak kurallarının değiştirilmesiyle mümkün olur. Bu arada gençler de, nasıl olsa bir gün evlenebilecek duruma geleceklerini bilmeliler; böyle yapmaz da, mutlu bir evlilik yapamayacak şekilde yaşar, yani sinirlerini yıpratacak ve ılımlı hazlar için gerekli güçlerini yitirecek biçimde yaşarlarsa, akıllıca davranmamış olurlar.

Sinirsel yorgunluğun en kötü özelliklerinden birisi de, kişi ile dünya arasına bir perde gibi gerilmesidir. Bu durumda dış dünyanın etkileri kişiye soluk, kısık, cansızlaşmış olarak ulaşır; küçük oyunlar ve yapmacık kızgınlıklar dışında kişi insanlara ilgi duymaz, yemeklerden ya da açık havadan zevk almaz; bütün dikkatini yalnızca birkaç şey üzerinde toplayıp geri kalanlara aldırış etmeme eğilimi gösterir. Bu durum dinlenmeyi de olanaksız kılar ve gittikçe artan yorgunluk, doktor müdahalesini gerektiren bir noktaya gelir. Aslında bütün bunlar, daha önceki bölümde sözünü ettiğimiz, yeryüzüyle bağlantılarını yitirmiş olmanın bir cezasıdır. Ne var ki modern şehir halkının bu bağlantıları devam ettirebilmesi hiç de kolay değildir. Üstelik bu konu da toplumun büyük sorunlarından biridir ki, onu bu kitapta ele almayı düşünmüyorum.

6

Çekememezlik

Mutsuzluğun en büyük nedenlerinden birisi de çekememezliktir. Bana kalırsa çekememezlik, en yaygın ve kökü derinlerde olan bir tutkudur. Bir yaşına gelmemiş çocuklarda bile net olarak görünür olan bu eğilimi, eğitmenin son derece yumuşak şekilde ele alması gerekir. İki çocuktan birisine biraz fazla ilgi gösterilmesi, diğerinin hemen dikkatini çeker ve üzülmesine neden olur. Çocuklara bakan herkes, hak dağıtımında adil olmak zorundadır. Ama çocuklar kıskançlıklarını (ki bu da çekememezliğin bir türüdür) dile getirmekte büyüklere oranla daha az açık yüreklidirler. Bu duygu, çocuklar kadar ergenler arasında da yaygındır. Örnek olarak kadın hizmetçileri ele alalım: Hiç unutmam, evli olan hizmetçimize, hamile olduğu için ağır şeyler kaldırmamasını söylemiştik; bunun ilk sonucu, diğer hizmetçilerin de ağır şeyler kaldırmamaları olmuş, bu gibi işleri kendimiz yapmak zorunda kalmıştık. Çekememezlik, demokrasinin temelidir. Heraklit, Efes halkı, "aramızda hiç kimse birinci olmayacak" dediği için hepsinin asılması gerektiğini ileri sürmüştür. Eski Yunan devletlerindeki demokratik hareketlerin hemen hemen tamamının çekememezliğe dayandığını düşünüyorum. Aynı şey modern demokrasi için de geçerlidir. Evet, demokrasinin en iyi yönetim şekli olduğunu söyleyen ülkücü bir kuram vardır. Bu kuramın doğru olduğuna inanıyorum. Ama pratik politika

dallarının hiçbirisinde, büyük değişikliklere yol açabilecek güçte, ülkücü kuramlar yoktur; büyük değişiklikler olunca, bunları haklı göstermek için ortaya atılan kuramlar her zaman asıl tutkuyu gizlemek içindir. Ve demokratik kuramlara hareket enerjisi veren de hiç kuşkusuz çekememezlik tutkusudur. Kendisini halka adadığı için herkesin saygısını kazanmış olan Bayan Roland'ın anılarını okuyun. Göreceksiniz ki, son derecede ateşli bir demokrat olmasına yol açan neden, ne zaman bir soylunun şatosuna gitmişse, hep hizmetçiler dairesine kabul edilmiş olmasıdır.

Saygıdeğer kadınların arasında çekememezlik önemli bir yer tutar. Yeraltı treninde oturuyorsunuz, güzel giyinmiş bir hanım giriyor içeriye, vagondaki kadınların gözlerine dikkat edin. Göreceksiniz ki, her biri (belki de o kadından daha güzel giyimliler dışında), bu kadına kötü niyetli bakışlar fırlatmakta ve onda bir kusur bulmak için çırpınmaktadır. Dedikodu, bu tür kötü niyetin bir belirtisidir; nitekim delil ne kadar önemsiz ya da asılsız olursa olsun, başka bir kadın hakkındaki kötü bir söylentiye hemen inanılır. Kibirli bir ahlak inancı da aynı işi görür, şöyle ki, bu inanca aykırı hareket edenleri çekemezler ve onların bu suçları nedeniyle cezalandırılmaları ahlak gereği sayılır. Erdemin bu özel şeklinin ödüllendirici olduğu da kuşku götürmez.

Aynı şeye erkekler arasında da rastlanır; yalnız şu farkla ki, kadınlar diğer bütün kadınları kendilerine rakip olarak gördükleri halde, erkekler bu duyguyu ancak kendi meslektaşlarına karşı beslerler. Siz hiç, bir artisti başka bir artiste övme düşüncesizliğinde bulundunuz mu? Bir politikacıyı, aynı partiden başka bir politikacıya övdünüz mü? Eğer böyle bir şey yaptıysanız, büyük bir olasılıkla, bir kıskançlığa yol açmışsınızdır. Leibniz'le Huyghens'in yazışmaları arasında, Newton'un delirdiğinden yakınılan bazı mektuplar vardır. "Eşsiz bilge Bay Newton'un aklını yitirme talihsizliğine uğraması ne acıklı değil mi?" diye yazmışlar. Bu iki ünlü kişi,

mektuplarında hoşnutluk içinde yalancıktan gözyaşları dökmekteydiler. Gerçekteyse, bu dedikodunun çıkmasına yol açan bir-iki garip davranıştan başka, onların bu ikiyüzlü davranışlarına gerekçe gösterilecek bir şey yoktu.

Sıradan insan kişiliğinin özellikleri içinde çekememezlik en kötüsüdür; çekememezlik, yalnız kötülük yapma eğilimine yol açmaz, kişiyi mutsuz da eder. Çekemez olanlar, kendilerinin olanlardan sevinç duyacaklarına başkalarının elindekiler yüzünden acı çekerler. Başkalarının avantajlarını yok etmek, aynı avantajlardan kendileri yararlanmak isterler. Eğer bu duygu başıboş bırakılacak olursa, bütün erdemleri yok eder, hatta becerilerin en iyi biçimde ortaya konulmasına engel olur. İşçi işyerine yaya giderken, doktor hastasına neden otomobille gidiyor? Başkaları soğukta titrerken, bilim insanı neden sıcak odalarda çalıştırılıyor? Dünya için büyük önem taşıyan özel yetenekli bir adam, evinin ağır ve bıktırıcı işlerini neden kendisi yapmasın? Çekememezlik, bu gibi sorulara yanıt bulamaz. İyi ki, insanda bu duyguyu etkisiz kılacak başka bir duygu, hayranlık duygusu da vardır. İnsanoğlunun mutluluğunu artırmak isteyenler, çekememezliği azaltıp hayranlığı artırmaya çalışmalıdırlar.

Çekememezlik nasıl tedavi edilir? Bir ermiş için, ermişlerin bile birbirlerini çekememeleri olağan ise de nefsini yok etmenin bir yolu vardır. St. Simenon Stylites, bir başka ermişin, daha yüksek ve daha dar bir sütunun üzerinde, daha uzun bir süre durduğunu duysaydı, bundan hoşnut olur muydu? Ben kuşkuluyum. Ama ermişleri bir yana bırakacak olursak, sıradan kadınlar ve erkekler için çekememezliğin ilacı mutluluktur; işin güçlüğü, çekememezliğin mutluluğa büyük bir engel oluşundadır. Çocuklukta başa gelen talihsizliklerin çekememezliği artırdığını sanıyorum. Kız ya da erkek kardeşinin kendisinden üstün tutulduğunu gören bir çocuk, çekememezlik alışkanlığı edinir ve hayata atıldığı zaman, çocukluğunda yaşadıklarına benzer haksızlıklara karşı du-

yarlı olur, böyle bir haksızlığa uğradığında hemen fark eder; kendisine haksızlık yapılacağı kuşkusuyla yaşar. Böyle birisi, sanırım mutlu değildir ve hayal ettiği haksızlıklar nedeniyle arkadaşları için çekilmez olur. Bir kez kendisini hiç kimsenin sevmediğine inanmaya başladıktan sonra da, davranışları ile giderek bu inancını doğru çıkarır.

Anne-babaların evlat sevgisinin kıt oluşu da aynı sonuca yol açan başka bir talihsizliktir. Kendisinden üstün tutulan kız ya da erkek kardeşi olmayan bir çocuk, başka ailelerin çocuklarını daha fazla sevdiklerini fark edebilir. Bu durumda, hem başka çocuklara, hem de kendi anne-babasına nefret duyar; büyüdüğü zaman da kendisini İsmail gibi hisseder. Bazı mutluluklar her insanın doğuştan hakkıdır; bunlardan yoksun olan birisi, hemen her zaman, doğru yoldan sapar ve dünyadan nefret eder.

Ama başkalarını çekemeyen birisi de şöyle diyebilir: "Bana çekememezliğin ilacı mutluluktur, demek neye yarar? Başkalarını çekememem nedeniyle mutlu olamıyorum, siz de bana mutlu olmadıkça çekememezlikten kurtulamayacağımı söylüyorsunuz." Ama hayat aslında hiçbir zaman bu kadar mantıklı değildir. Çekememezlik duygularının nedenlerini kavrayanlar, bu duygularını aşma yolunda büyük bir adım atmış olurlar. Her zaman karşılaştırmalar yaparak düşünmek çok kötü bir alışkanlıktır. Güzel bir şey olunca, bunun tadı çıkarılmalı, başkalarınınki kadar güzel olmadığı düşünülmemeli. Başkalarını çekemeyen birisi, "Güneşli bir gün, mevsim de bahar, kuşlar cıvıl cıvıl ve ağaçlar tepeden tırnağa çiçek açmış ama duyduğuma göre Sicilya'da bahar bundan bin kat daha güzelmiş; Helikan korularındaki kuşlar daha tatlı öterlermiş ve Sharon gülleri benim bahçemdeki güllerden daha göz alıcıymışlar." diye düşünebilir. O böyle düşündükçe de güneş donuklaşır, kuşların cıvıltısı tatsız cırlamalar gibi algılanır, çiçekler de dönüp bakmaya bile değmez olurlar. Böyle düşünen birisi hayatın bütün hazlarını olumsuz karşılar.

Kendisine, "Evet," der, "gönlümün kadını çok güzel, onu seviyorum, o da beni seviyor ama Seba Melikesi kim bilir ne kadar güzeldi! Ah, Süleyman'ın eline geçen fırsatlar benim elime geçseydi!" Bu gibi karşılaştırmalar yersiz ve budalacadır; hoşnutsuzluğumuzun nedeni, ister Seba Melikesi, isterse kapı komşumuz olsun, boşunadır. Akıllı bir adam için, elinde bulunanlar, başkalarının sahip oldukları nedeniyle değerlerini yitirmezler. Çekememezlik, gerçekte kısmen töresel, kısmen de entelektüel bir kötü duygu olup her şeyi olduğu gibi değil de, başka şeylerle ilgileri açısından görmekten ileri gelir. Diyelim ki aylık gelirim gereksinimlerimi karşılayacak düzeyde; hoşnut olmam gerekir. Ama benden hiçbir bakımdan üstün olmayan birisinin benimkinin iki katı aylık aldığını öğreniyorum. Bu durumda eğer başkalarını çekemeyen birisiysem, aylığım gönül doyuruculuğunu hemen kaybeder, haksızlığa uğradığımı düşünerek kendi kendimi yemeye başlarım. Bütün bu durumların çaresi zihinsel disiplin, yani boş şeyler düşünmeme alışkanlığıdır. Her şey bir yana, mutluluktan daha çok kıskanılacak ne vardır? Ve eğer ben, kıskançlıktan kendimi kurtarabilirsem mutluluğa kavuşabilir, üstelik kıskanılacak birisi olurum. Benim iki katım aylık alan da, kendisinin iki katı aylık alanı düşünerek acı çekmekte ve bu böylece sürüp gitmektedir. Şan ve şeref istiyorsanız Napolyon'a imrenebilirsiniz. Ama Napolyon da Sezar'ı çekemiyordu, Sezar İskender'i, İskender de hiçbir zaman yaşamamış olan Herkül'ü çekemiyordu denilebilir. Demek oluyor ki, yalnızca başarı ile çekememezlik duygusundan kurtulamazsınız, çünkü tarihte ya da efsanelerde sizden daha büyük şeyler başarmış olanlar vardır. Hazların tadını çıkararak, işinizi yaparak, belki de yanlış olarak daha talihli olduklarını düşündüklerinizle kendi durumunuzu karşılaştırmaktan kaçınarak çekememezlik duygusunu yok edebilirsiniz.

Fazla alçakgönüllülüğün, çekememezlikle büyük bir ilgisi vardır. Alçakgönüllülük bir erdem olarak kabul edilir ki,

bu da doğrudur. Alçakgönüllü olanların cesaretlendirilmeye gereksinimleri vardır ve çoğu zaman, kolaylıkla başarabilecekleri işleri bile yapmaya çekinirler. Alçakgönüllü olanlar, çevrelerinde bulunanların kendilerinden daha başarılı olduklarına inanırlar. Bu yüzden çekememezliğe, çekememezliğin mutsuzluğuna ve kötü niyetliliğe eğilimli olurlar. Bir çocuğa değerli olduğunun öğretilmesi gerektiğine inanıyorum. Bir tavus kuşunun, başka bir tavus kuşunu kuyruğundan dolayı çekemediğini sanmıyorum, çünkü her tavus kuşu kendi kuyruğunun dünyada en güzel kuyruk olduğu kanısındadır. Bunun sonucu olarak da, tavus kuşları sakin, rahat, barışsever kuşlardır. Tavusa kendini beğenmenin kötü bir şey olduğu öğretilmiş olsaydı, kuşcağızın nasıl mutsuz olacağını bir düşünün. Kuyruğunu açmış dolaşan başka bir tavusu gördüğünde kendi kendine şöyle diyecekti: "Benim kuyruğumun bundan daha güzel olduğunu düşünmemeliyim, çünkü bu, kendimi beğenmişliktir ama keşke kuyruğum daha güzel olsaydı! Şu iğrenç kuş da, kendi güzelliğine öylesine inanmış ki! Tüylerinden birkaçını çekip koparsam mı acaba? O zaman belki onunla kendimi karşılaştırmaktan çekinmeme gerek kalmaz." Ya da, kendisininkinden daha güzel kuyruğu olan tavus kuşuna tuzak kurarak, onun tavus davranışına aykırı davrandığı için kötü birisi olduğunu kanıtlayacak ve tavusların toplantısında bunu herkese anlatacaktır. Böylece git gide, kuyruğu çok güzel olan bütün tavusların kötü olduklarını ve tavuslar ülkesi kralını, iki üç sarkık kuyruk tüyü bulunan alçakgönüllü kuşu araması gerektiğine inandıracaktır. Sonra da, güzel olan tavuslara ölüm cezası verdirtecek, böylece sonunda, gerçekten görkemli bir kuyruk, geçmişin karanlıklarında gömülü soluk bir anı olarak kalacaktır. İşte, ahlak maskesi takmış çekemezin zafer düşüncesi böyledir. Oysa her tavus kuşunun kendisini en güzel sandığı bir yerde böyle bir düşünceye gereksinim duyulmaz. Her tavus yarışmada birincilik ödülü bekler ve her biri kendi dişisine değer

verdiğinden, onun oyunu aldığı için birinciliği kazandığına inanır.

Çekememezlik, rekabetle sıkı sıkıya ilgilidir. Ulaşmamızın olanaksız olduğuna inandığımız iyi bir şansı kıskanmayız. Toplumsal katlar değişmez olursa en aşağı katta bulunanlar, zengin ile yoksul arasındaki farkın Tanrı'dan olduğuna inandıkları sürece, daha üst basamaklarda bulunanları kıskanmazlar. Dilenciler, kendilerinden daha fazla para toplayan dilencileri kıskanırlarsa da, milyonerleri kıskanmazlar. Modern dünyadaki toplumsal kararsızlık ile sosyalizmin ve demokrasinin eşitlik tezi, çekememezliğin hedefini uzaklaştırmıştır. Bugün için bu, daha adil bir toplumsal düzene kavuşabilme yolunda katlanılması gereken bir kötülüktür. Eşitsizlikler mantıklı bir biçimde incelendiğinde, bunların, daha üstün bir erdeme dayanmaları dışında haksızlık oldukları görülür ve çekememezliğin yok edilmesi için, haksızlıkları ortadan kaldırmaktan başka çare olmadığı anlaşılır. Bundan dolayı, çağımızda, çekememezliğin geniş bir yeri vardır. Yoksul, varlıklıyı çekemez; yoksul ulus, varlıklı ulusu çekemez; kadınlar, erkekleri çekemez; namuslu kadınlar, namuslu olmadıkları halde ceza görmeyen kadınları çekemezler. Her ne kadar çekememezlik, değişik toplumsal katlar, değişik uluslar, değişik cinsler arasında eşitlik sağlamanın itici bir gücü ise de, çekememezlik sonucu elde edilecek eşitliğin de en kötüsünden bir eşitlik, yani talihsizlerin yüzünü güldürmek yerine, talihlilerin hazlarını azaltan bir eşitlik olacağına kuşku yoktur. Özel yaşamda zararlı olan tutkular, genelde de zararlıdırlar. Çekememezlik gibi bir kötülükten iyilik çıkmasını beklememek gerekir. Bu nedenle ülküsel amaçlarla toplumsal düzende değişiklikler ve sosyal adalette ilerlemeler olmasını isteyenler, bu değişiklikleri çekememezlikten başka güçlerden beklemelidirler.

Bütün kötü şeyler birbirine bağlıdır ve bunların her biri diğerinin nedeni olabilir; özellikle yorgunluk, pek çok zaman

çekememezliğe yol açabilir. Birisi, yapmak zorunda olduğu iş için kendisini yetersiz bulunca, hoşnutsuzluk duyar ki bunun da, işi daha az çaba gerektirenlere karşı çekememezliğe dönüşmesi olasıdır. Şu halde, çekememezliği azaltmanın bir yolu da yorgunluğu azaltmaktır. Ama bundan daha önemli olan, içgüdüyü doyurucu bir yaşam sağlamaktır. İşle ilgili sanılan çekememezliklerin çoğunun asıl kaynağı cinseldir. Mutlu bir evliliği olan birisi, ailesini normal şartlarda yaşatmaya yeterli geliri olduğu sürece, başkalarının daha varlıklı ya da başarılı olmaları karşısında çekememezlik yapmaz. İnsan mutluluğu için gerekli olan şeyler basittir; hem de öylesine basit ki, kurnaz olanlar, gerçekten ne eksikleri olduğunu açıklamaya bir türlü yanaşmazlar. Daha önce sözünü ettiğimiz, her iyi giyimli kadına çekememezlikle bakan kadınlar, kesin olarak söyleyebiliriz ki aslında içgüdüsel yaşamlarında mutlu değildirler. İçgüdüsel mutluluğa Anglo-Sakson dünyasında, özellikle kadınlar arasında pek seyrek rastlanır. Uygarlık, bu bakımdan yanlış yola sapmış görünmektedir. Eğer çekememezlik azaltılmak isteniyorsa, bu durumun düzeltilmesi gerekir, eğer düzeltilmezse hepimizin içi nefret dolacaktır. Eskiden insanlar sadece komşularını çekemezlerdi, çünkü başkaları hakkında pek az bilgileri olurdu. Bugün ise, iletişim olanaklarının artması nedeniyle hiç tanımadıkları insanlar hakkında bile genel olarak çok şey biliyorlar. Filmlerden izledikleriyle zenginlerin yaşam biçimlerini bildiklerini sanıyorlar; gazeteler ve televizyon yoluyla diğer ulusların yaptıkları kötülüklerin çoğunu öğreniyorlar; propaganda yoluyla derisinin rengi farklı olanların ne gibi alçaklıklar yaptıklarından haberleri oluyor. Sarılar beyazlardan tiksiniyor, beyazlar karalardan nefret ediyor ve böyle sürüp gidiyor. Bütün bu nefretin propagandayla yaygınlaştırıldığını söyleyebilirsiniz ama bu yüzeysel bir açıklama olur. Peki, dostluk propagandası neden düşmanlık propagandasından daha az başarılı oluyor? Bunun nedeni şudur: Bugünkü haliyle uygar

insanoğlu nefrete dostluktan daha fazla eğilimlidir. Nefrete eğilimlidir, çünkü yaşamından hoşnut değildir, çünkü yaşamın anlamını yitirdiğini, dünya nimetlerinin tadını başkalarının çıkardığını kendisinin birçoğundan yararlanamadığını hissetmektedir. Uygar insan yaşamındaki hazlarla eğlencelerin toplamı hiç kuşkusuz ilkel topluluklardakinden büyüktür, ama aynı zamanda başka neler yapılabileceği de çok iyi bilinmektedir. Çocuklarınızı hayvanat bahçesine götürdüğünüzde, eğer cambazlık yapmıyor ya da fıstık yemiyorlarsa, maymunların bakışlarındaki üzüntüyü görebilirsiniz. İnsan, neredeyse onların da insan olmak istediklerini, ama bu işin sırrını bir türlü çözemediklerini sanır. Evrim yürüyüşünde yollarını şaşırmışlar, yeğenleri ilerlemiş, onlar geride kalmışlardır. Uygar insanın zihnine de buna benzer bir tedirginliğin yerleşmiş olduğu görülmektedir. Kendisinden daha üstün bir şeyin, uzanıp alabileceği bir yerde durduğunu biliyor ama bunu nerede ve nasıl bulacağını bilemiyor. Umutsuzlukla, kendisi durumunda olan yitik, mutsuz insanlara öfkeleniyor. Evrimde öyle bir yere geldik ki, henüz son durak değil ama bu dönemi çabuk geçmemiz gerekiyor, yoksa çoğumuz yolda telef olacak, geri kalanlarımız da kuşku ve korku ormanında yolunu kaybedecek. Demek oluyor ki, çekememezlik ve onun etkileri kötüyse de her bakımdan kötü değildir. Bir yönüyle kahramanca katlanılan bir acının ifadesi, belki de ölüme ve yokluğa gidenlerin acısıdır. Uygar insanın, bu umutsuzluk çıkmazından kurtulabilmek için, görüşünü ve zekâsını geliştirdiği kadar gönlünü de genişletmesi gerekir. Nefsini yenmeyi, bunu yaparken de özgürlüğünü kazanmayı öğrenmelidir.

7

Günah Duygusu

Günah duygusundan Birinci Bölüm'de söz etmiştim ama bu konuyu daha fazla incelememiz gerekmektedir, çünkü ergin yaş mutsuzluklarının en önemli psikolojik nedenlerinden birisi budur.

Günahın alışılagelmiş dinsel psikolojisi modern psikologların hiçbirince kabul edilmez. Protestanlık başta olmak üzere, bu inanca göre vicdan, yapmak istenilen şeyin günah olup olmadığını belirler; böyle bir günahın acısı iki türlü olabilir; birisine pişmanlık denilir ki değeri yoktur, diğeriyse tövbedir ve suçu ortadan kaldırabilir. Protestan ülkelerde, inancını yitirmiş olanlar bile, bir süre için günahın ortodoks yaklaşımını az ya da çok birtakım değişikliklerle kabule devam etmişlerdir. Günümüzdeyse, kısmen psikanaliz yüzünden durum tersine dönmüş bulunmaktadır: Eski günah tezini yalnız ortodoks olmayanlar kabul etmemekle kalmıyor, kendilerini ortodoks sayanların birçoğu da böyle yapıyor. Eskiden hakkında bilgi sahibi olunmadığı için Tanrı'nın sesi olarak kabul edilen vicdan kavramına bu yaklaşım terk edilmiştir. Artık vicdanın dünyanın değişik yerlerinde değişik şeyler emrettiğini ve genel olarak söylemek gerekirse, geleneklere uyarlandığını biliyoruz. Öyleyse bir kimsenin vicdanı sızladığı zaman, gerçekte ne olmaktadır?

Aslında, vicdan sözcüğü birçok farklı duyguyu kapsar, bunlardan birisi de sırrımızın açığa çıkması korkusudur. Si-

zin lekesiz bir yaşamınız olduğundan kuşkum yok, ama cezalandırılmasını gerektirecek bir suç işleyen, suçunun ortaya çıkması olasılığı ile hep korku içinde yaşar ve bir daha böyle bir suç işlemeyeceğini, bu nedenle suçunun bağışlanmasını dileyerek tövbe eder.

Belirli bir süre hapse girme olasılığını normal bir meslek riski olarak göze alan profesyonel hırsızlar için de durum böyledir demek istemiyorum tabii, ama başı sıkıştığı bir anda zimmetine para geçirmiş olan banka çalışanı ya da şehvet yoluna sapmış bir din adamı gibi saygıdeğer suçlular için bu böyledir. Bu gibiler, yakalanma olasılıkları az olduğu sürece suçlarını unutabilirler ama yakalandıklarında, keşke daha iyi bir insan olsaydım, diye düşünürler ve suçlarının çok büyük olduğuna inanmaya başlarlar. Toplumdan dışlanma korkusu da bu duyguya bağlıdır. Kumarda hile yapıp yakalanan ya da borcunu ödemeyen birisi toplumun tepkisine karşı hiçbir kendini savunma gerekçesi bulamaz. Bu kişi, anarşiste, devrimciye ya da din reformcusuna benzemez, çünkü onlar, şimdi tepki gördüklerini ama gelecekte saygı göreceklerini düşünürler. Bu nedenle de kendilerini günahkâr saymazlar, ama toplumun kurallarını kabul ettiği halde onlara aykırı davranan birisi, sosyal konumunu kaybettiğinde ya da kaybetme korkusu yaşadığında mutsuz olur, yaptığını bir günah olarak görmeye başlar.

Ama en önemli biçimiyle günah duygusu çok daha derinlere uzanır. Bilinçte başkalarının tepkisini alma korkusu olarak görünmeyip, kökü bilinçaltındadır. Bazı davranışlar, iç gözlemle ayırt edilemeyecek nedenlerden, bilinçte günah olarak görülmektedirler. Günah olduğunu kabul ettiklerinden birini yapan bir kişi, neden olduğunu bilmediği bir tedirginlik duyar. Keşke günah işlemeyen bir insan olsaydım der. Kalbinin temiz olduğuna inandığı kişilere hayranlık duyar. Bir ermiş olmak için yaratılmadığını düşünür, üzülür; ermişlik anlayışı sıradan yaşamda gerçekleşemeyecek bir şeydir.

Bunun sonucu olarak da, en iyinin kendisi için olmadığı, en yüce anlarının tövbe gözyaşları döktüğü anlar olduğu kararına varır ve yaşamını suçluluk duygusu içinde geçirir.

Bütün bunların kaynağı, altı yaşına kadar dadı ya da anne kucağında alınan ahlak öğretimidir. Böyle bir kişi, altı yaşına gelmeden sövmenin kötü olduğunu öğrenmiştir; yalnız kötüler içki içer, sigara içmek ise erdemli bir insanın yapmayacağı bir şeydir. Hiçbir zaman yalan söylememesi gerektiğini öğrenmiştir. Ve bütün bunların üstüne öğrenmiştir ki, bedenin cinsellik içeren kısımlarına karşı herhangi bir ilgi duymak iğrenç bir şeydir. Annenin düşünceleri olan bu yasaklara Tanrı'nın emirleri olarak inanılır. Anne ya da anne ilgisizse dadı tarafından sevilmek yaşamının en büyük zevkidir; bu sevgiyse, ancak ahlak kurallarına uygun hareket edildiğinde elde edilebilir. Böylece çocuk, dadısının ya da annesinin hoş görmeyeceği herhangi bir davranışın günah olduğuna inanır. Büyüdükçe de bu ahlak kurallarının kaynağını ve bunlara aykırı davranmanın cezasını unutur, ama o kuralları unutmaz ve onlara uymamanın çok kötü olacağı duygusundan kurtulamaz.

Çocuğa öğretilen bu ahlak kurallarının çok büyük bir bölümü mantığa dayanmaz ve sıradan insanların sıradan davranışlarına uygulanamaz. Örneğin, konuşurken "kötü sözler" kullanan, kullanmayandan daha kötü birisi olarak görülmez. Ne var ki, herkes bir ermişin hiçbir zaman sövmeyeceğini düşünür. Mantıklı bakılacak olursa, bunun saçma olduğu görülür. Aynı şey, alkol ve tütün kullanımı için de doğrudur. Güneyde alkol kullanmaya kötü gözle bakılmaz, hatta kötü gözle bakmak Tanrı'ya saygısızlık sayılır, çünkü İsa ile havarilerinin şarap içtikleri bilinir. Tütün içmeye karşı olmak ise daha kolaydır, çünkü büyük ermişlerin hepsi, tütün kullanımı başlamadan önce yaşamıştır. Ama bu konuda da mantığa uygun bir savda bulunmak olası değildir. Hiçbir ermişin tütün içmeyeceği görüşü, ermişlerin zevk için hiçbir şey yap-

mayacakları inanışından kaynaklanır. Dinsel yasaklardan olan bu öğe, sıradan ahlak tarafından artık dikkate alınmamaktadır, ama ahlak yasamızı mantıksızlaştıran başka birçok kural vardır. Akla uygun bir ahlak kuralına göre, kendimize ya da başkalarına sonradan acı çektirmemek koşuluyla zevk iyi bir şeydir. Dinsel yasakları bir yana bırakırsak, erdemli birisi, kötü sonuçları olmayan bütün iyi şeylerden haz duyulmasına karşı çıkmaz. Yalan söyleme işini ele alalım; çok fazla yalan söylendiğini ve daha az yalan söylense hepimiz için iyi olacağını yadsımıyorum ama her mantıklı insan gibi ben de yalanın hiçbir zaman söylenmeyeceği düşüncesinde değilim. Kırlarda yaptığım bir gezinti sırasında, bitkin düşmüş ama hâlâ koşmaya çalışan bir tilki gördüm. Birkaç dakika sonra da avcılarla karşılaştım. Bana tilkiyi görüp görmediğimi sordular, gördüğümü söyledim. Ne yana gittiğini sorduklarında ise yanlış yönü gösterdim. Benim düşünceme göre doğru yönü gösterseydim iyi bir insan olmayacaktım.

Çocukluktaki ahlak eğitiminin en fazla zararı cinsiyet alanında görülür. Eğer bir çocuk sert anne-baba ya da dadılar tarafından geleneklere uygun olarak eğitilmişse, altı yaşına gelinceye değin cinsel organlarla günahı öyle sıkı bir biçimde ilişkilendirmiştir ki, bunları yaşamı boyunca birbirlerinden ayırması beklenemez. Bu duygu doğaldır ki, Oidipus kompleksi ile de artar, çünkü çocuklukta en çok sevilen kadın, kendisiyle cinsel ilişki kurulamayacak olan annedir. Bunun sonucu olarak, erkeklerin çoğu, cinselliğin kadınları alçalttığını düşünürler ve cinsel birleşmeden nefret etmeyen eşlerine saygı göstermezler. Buna karşılık, karısı soğuk olan bir koca, içgüdüsel bir tepkiyle gönül doyumunu dışarıda arar. Oysa cinsel doyuma ulaşmış olsa bile, karısıyla da metresiyle de herhangi bir kadınla da mutlu olamayacaktır. "Lekesiz" kalması öğretilmiş bir kadın da aynı durumdadır. Böyle bir kadın, kocasıyla bile olsa cinsel ilişkide kendisini tutar ve herhangi bir haz duymaktan kaçınır. Bununla birlikte bu durum

günümüz kadınları arasında, elli yıl öncekilere göre çok azalmıştır. Şunu da söyleyebilirim ki, bugün eğitimli erkeklerin cinsel yaşamı, eğitimli kadınlarınkinden daha karmaşık bir hal almış ve daha çok bozulmuştur.

Çocukların cinsel eğitimlerindeki geleneğe dayalı kuralların yanlışlığı, resmi makamlar dışında, büyük ölçüde anlaşılmaya başlamıştır. Doğru kural basit: Kız ya da erkek çocuğa ergenlik çağına gelinceye değin herhangi bir ahlak kuralı öğretmeyin ve bedenin doğal eylemlerinde herhangi bir günah bulunduğunu aklına sokmaktan sakının. Çağı gelince de, ahlak eğitiminin mantığa uygun olmasına ve sağlam temellere dayanmasına önem verin. Ama ben, bu kitapta cinsel eğitimi anlatmak amacında değilim. Daha çok, yanlış bir eğitimin neden olduğu günah duygusunun kötü etkilerini en azına indirmek için, olgun kişilerin neler yapabileceklerini anlatmak istiyorum.

Buradaki sorun, daha öncekilerin aynısıdır, yani bilincimizde bulunan mantıklı inançlarımızı bilinçaltımıza da yerleştirmeye çalışmaktır. Şimdi şuna, az sonra ötekine inanarak kendimizi ruh halimizin esintisine bırakmamalıyız. İradenin yorgunluk, hastalık, içki ya da başka bir nedenle zayıfladığı durumlarda günah duygusu daha belirginleşir. İçkili olmak dışında, böyle durumlarda duyguların yüce benlikten gelen ilhamlar olduğu sanılır. "Şeytan hastalandı, neredeyse ermiş oluyordu." Ama zayıflık anlarımızda, güçlü olduğumuz zamanlardan daha doğru görüşlü olacağımız düşüncesi saçma bir şeydir. Zayıflık anlarında telkinlere direnmek zordur; bu gibi telkinleri, daha sağlıklı düşünebildiğimizde sahip olduğumuz inançlardan üstün saymak için hiçbir nedenimiz yoktur. Tam aksine, bir insanın gücü yerindeyken, mantığını kullanarak inandıkları, her zaman inanması gereken şeylerdir. Bilinçaltının çocukça telkinlerini yenmek ve bilinçaltında bulunan boş inançları uygun yöntemlerle değiştirmek mümkündür. Mantığınızın kötü olmadığını söylediği bir davranış

için pişmanlık duymaya başladığınızda nedenlerini inceleyin ve bunların saçma olduklarını tespit edin. Bilinçli inançlarınızı öyle bir canlı ve ayak direyici hale getirin ki, bilinçaltınıza girip çocukluğunuzda annenizin ya da dadınızın oraya yerleştirdikleri inançları silerek yerlerine mantıklı inançlar koysunlar. Mantıksız inançlarınızın, yerlerini mantıklı olanlara bırakmasıyla yetinmeyin. Saygı göstermeden ve size hakim olmasına fırsat vermeden mantıksız olan inançlarınızı yakından inceleyin. Bilincinize yönelttiği budalaca duyguları ve düşünceleri inceleyip saçma olduklarını anladıktan sonra kökleriyle birlikte söküp atın. Yarı mantıklı yarı çocukça budala, bir o yana bir bu yana sallanan birisi olmayın. Çocukluğunuza yön verenlerin anılarına saygısızlık yapacağınızı düşünerek çekinmeyin. Onların söyledikleri, o zaman size akılcı görünmüşlerdi, çünkü aklınızı yeterince kullanabilecek yaşta değildiniz, artık aklınızı kullanabildiğinize göre, o düşüncelerin gerçekten doğru ve mantıklı olup olmadıklarını incelemek, kabullenilmeye değer olup olmadıklarını düşünmek size kalan bir iştir. Gençlere geleneğe uygun olarak verilen ahlak eğitiminin dünyayı daha iyi bir duruma getirip getirmediğini ciddi olarak sorgulayın. Geleneksel görüşe göre erdemli sayılan birisinin ahlak yapısındaki hurafeleri inceleyin ve inanılmayacak derecede saçma yasaklarla her türlüsünden hayali tehlikeleri önlemeye çalışırken, gerçekten karşı karşıya bulunduğu manevi tehlikelerin sözünün bile edilmediğini aklınızdan çıkarmayın. Bir insanın gerçekten zararlı davranışları nelerdir? İş hayatında yasaların açığından yararlanıp açıkgözlük etmek, işçilere kötü davranmak, eşine ve çocuklarına eziyet etmek, rakiplerine karşı kötü niyetli olmak, politika çatışmalarında yırtıcılık... İşte saygın ve saygı gören yurttaşların gerçek günahları bunlardır. Bu gibi günahlar mutsuzluğu artırarak uygarlığın yıkılmasına katkıda bulunurlar. Ama bu günahları işleyenlerin hastalandıklarında kendilerini "Tanrısal bağışlanmaya layık olmayan bir serseri" gibi hissetmele-

rine neden olan bu davranışları değildir. Bunların bilinçaltı ahlaklarının mantıksız olması nereden kaynaklanmaktadır? Çünkü çocukluklarında onları eğitenlerin ahlak kuralları saçmadır, çünkü bu inanç bireyin toplumsal görevlerine uygun değildir, çünkü eski çağların tabularından oluşturulmuştur, çünkü bu inancın içinde çökmekte olan Roma İmparatorluğunun hastalıklı ruh halinin öğeleri bulunmaktadır. Bizim sözde ahlakımız, din adamları ile zihnen köleleştirilmiş olan kadınlar tarafından oluşturulmuştur. Erkeklerin artık dünyadaki olmaları gereken yere geçmelerinin ve bu hastalıklı saçmalığa başkaldırmalarının zamanı gelmiştir.

Ama mutluluk ve din gibi iki değer ölçüsü arasında kalmak yerine, tek değer ölçüsüne uygun olarak yaşanabilir bir dünya yaratmak amacıyla girişilecek başkaldırının başarılı olabilmesi için, kişinin mantığının sesine uygun düşünüp hissetmesi gerekir. Birçok kişi, çocukluğunda beynine yerleştirilmiş olan boş inançları bir yana attıktan sonra artık yapılacak bir şey kalmadığını sanır. Bu boş inançların, bilinçaltında hâlâ gizlenmekte olduğunu düşünmez. Mantıklı bir inanç benimsediğimiz zaman, onun sonuçlarını izlemeli, ona uygun olmayan inançlarımızı bulmalı, bu günahkârlık duygusu zaman zaman gücünü artırdığında, onu bir ilham ve yüce bir çağrı gibi değil de, bir hastalık ve yetersizlik olarak algılamalıyız. Yalnız, yeni inançlarımızın elbette ki mantığa uygun ama ahlakça suç sayılan bir nitelikte olmaması da şarttır. Ben, insanların ahlaktan yoksun olmaları gerektiğini söylemiyorum, yalnızca boş inançlara dayanan bir ahlak edinmemeleri gerektiğini söylüyorum.

Bence, mantıklı ahlak kurallarına aykırı hareket edildiği zaman bile en iyi iyileştirme yönteminin günah duygusu olduğu kuşkuludur. Günah duygusunda aşağılık bir şey, bir kendine saygı noksanlığı bulunmaktadır. Kendine saygısını yitirmenin de hiç kimseye bir yararı olmaz. Mantıklı bir insan, kendi kötü davranışlarının tıpkı başkalarının kötü davranışla-

rı gibi bazı belirli koşullarda oluştuğunu düşünür. Bunlardan sakınmak için de kötü olduklarını bilmesi ve mümkünse bunlara neden olan koşullardan uzak durması gerektiğini bilir.

Aslına bakılırsa, günah duygusu, daha iyi, daha doğru bir yaşama değil, bunun tam aksine neden olur. İnsanı hem mutsuz yapar, hem de ona aşağılık duygusu aşılar. Mutsuz olunca da, çevresindekilerden aşırı ve onlarla ilişkilerinden haz duymasını engelleyecek isteklerde bulunabilir. Aşağılık duygusu yüzünden de kendisinden üstün gördüklerine kin besler. Hayran olmayı zor, çekememeyi kolay bulur. Pek sevilmez ve yalnızlığının her gün biraz daha arttığını görür. Başkalarına karşı anlayışlı ve hoşgörülü davrandığında, onlara mutluluk kazandırmakla kalmayacağını, kendisinin de herkes tarafından sevilen birisi, böylece de mutlu olacağını bilir. Ama böyle davranmak, günah duygusu olan için pek mümkün değildir. Anlayışlı ve hoşgörülü olmak, dengeli ve kendine güveni olmakla mümkündür, manevi bütünlüğü gerektirir ki, manevi bütünlük derken, insan doğasının değişik katlarının, bilincin ve bilinçaltının uyumlu olmalarını, birbirleriyle savaşmadan birlikte iş görmelerini anlatmak istiyorum. Böyle bir uyumun sağlanması doğru bir eğitimle çoğu hallerde olasıdır, ama öğretimin akıllıca olmadığı durumlarda zordur. Zaten psikanalistler de böyle bir eğitim verilmesini amaçlamaktadırlar; bence, büyük bir çoğunluk bu işi kendi başına başarabilir; yalnız aşırı haller uzman yardımını gerektirir. "Benim böyle psikolojik uğraşılara ayıracak zamanım yok, yapmam gereken bir yığın iş var, bu nedenle bilinçaltımı kendisiyle baş başa bırakmak zorundayım." demeyin. Bölünmüş bir kişilik kadar, yalnız mutluluğu değil, yeterliliği de azaltan hiç bir şey yoktur. Bir insanın kişiliğinin değişik bölümleri arasında uyum sağlamak için harcanan zaman, yararlı bir biçimde harcanmış demektir. Herkes her gün saatlerce oturup kendini incelesin demiyorum. Bu, iyi bir yöntem değildir, çünkü içe kapanışı artırır, oysa içine kapanıklık, iyileştirmek istediğimiz hastalı-

ğın bir parçasıdır; dengeli bir kişilik ise dışa dönüktür. Benim söylemek istediğim, bir insan mantıklı olarak nelere inandığını iyi bilmeli ve ne kadar küçük olursa olsun, mantıksız düşünceleriyle savaşmalı, onların etkisi altına girmemelidir. Bu, kişinin çocuklaşmaya eğilimli olduğunda mantık yürütmesini gerektiren bir iştir, ama yeterince üstünde durulursa kısa zamanda üstesinden gelinebilir. Zaman önemsizdir.

Pek çok kişi mantığı pek sevmez, onlara bu söylediklerim önemsiz görünür. Mantık başıboş bırakılırsa, bütün heyecanları öldürür, diye bir sav vardır. Bence bu düşünce, akıl yürütmenin yaşamımızdaki yerinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Mantığın amaçlarından birisi de, insana zararlı olan heyecanlara engel olmanın yollarını bulmaktır, ama işi heyecan uyandırmak değildir. Nefreti ve çekememezliği en aza indirmenin çaresini bulmak, mantıksal psikolojinin görevlerinden birisidir. Bu duyguları azaltmaya çalışırken, mantığa uygun olan duyguların da zayıflayacağı doğru değildir. Aşk, evlat sevgisi, arkadaşlık, iyilikseverlik, kendini bilim ya da sanata verme gibi heyecanlarda mantığın azaltmak isteyeceği hiçbir şey yoktur. Mantıklı olan birisi, bu heyecanları duyduğu zaman sevinir ve onları azaltmak için hiçbir şey yapmaz, çünkü bütün bu heyecanlar iyi yaşamın öğeleri, yani mutluluk sağlayıcıdır. Hiç kimse mantıklı olursam yaşantım tatsızlaşır diye korkmasın. Tam aksine, mantıklı olmak, manevi bakımdan dengeli olmaktır; mantıklı olan, iç çatışmaları ile uğraşandan daha özgür bir bakışa sahiptir ve enerjisini dış amaçlara yöneltme olanağı vardır. İçe kapanmaktan daha sıkıcı, dikkati ve enerjiyi dışa yöneltmekten daha neşelendirici hiçbir şey yoktur.

Geleneksel ahlakımız, gereğinden fazla içe kapanmaya yol açar; dikkatin böyle yanlış bir biçimde kendimizde toplanmasında, günah anlayışının da payı vardır. Bu hatalı ahlak anlayışının neden olduğu öznel ruh durumlarına düşmemiş olanlar için mantık gereksiz olabilir. Ama hastalığa tutulmuş

olanların, iyileşmek için muhakeme güçlerini kullanmaları şarttır. Belki de hastalık, zihinsel gelişmenin aşılması gerekli olan bir evresidir. Bana kalırsa, muhakeme gücünü kullanarak hastalığı geride bırakan birisi, hiç hastalık ya da tedavi görmemiş olandan üstündür. Günümüzde yaygın olan mantık ya da muhakeme düşmanlığı, bunların yeterince kavranılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kendisiyle çekişme içinde olan birisi, dikkatini başka yönlere çekecek şeyler ve heyecan arar; güçlü tutkulardan hoşlanır, ama bu hoşlanma sağlam temellere dayanmaz, ona kendisini unutturur ve onu düşünme yükünden kurtarır. Her tutku onun için bir sarhoşluktur ve gerçek mutluluğun ne olduğunu bilmediği için de sarhoşluğu acıdan kurtulmanın tek yolu olarak görür. Oysa bu, derinlere işlemiş bir hastalığın belirtisidir. Hasta olmayan birisi bütün yeteneklerini kullanmasını bilir ve bundan büyük mutluluk duyar. Zihnin iyi işlediği ve pek az şeyin unutulduğu durumlar büyük hazların duyulabilmesine elverişlidir. Ve bu, mutluluğun mihenk taşlarından birisidir. Şu ya da bu türlü bir sarhoşlukla sağlanabilen yapay mutluluklar doyurucu olmazlar. Gerçekten doyurucu olan mutluluklar, yeteneklerin tam olarak kullanılabildiği ve dünyanın doğru olarak algılanabildiği şartlarda mümkün olur.

8

İşkence Korkusu

Aşırı işkence korkusu bilinen bir delilik biçimidir. Bu hastalığa yakalananlar, öldürülmek, hapsedilmek istendiklerini ya da kendilerine büyük bir kötülük yapılacağını sanırlar; bu olası işkencelerden korunmak için çoğu zaman şiddete başvurduklarından bu durumları onların bir yere kapatılmalarını gerektirir. Bu durum yalnızca, deliliklerin çoğunda olduğu gibi, normal insanlardaki yaygın bir eğilimin aşırı halidir. Ben, akıl hastalığı uzmanlarının işi olan aşırı hallerden söz etmek niyetinde değilim. Burada değindiklerim daha ılımlı hallerdir. Bunlar sık sık mutsuzluğa yol açarlar ve delilik olarak tanımlanacak kadar aşırı olmadıkları için, bunlarla hastanın kendisinin başa çıkması olasıdır. Yeter ki derdinin tanımını kabul ederek, bu derdin kendi içinden geldiğine, düşmanların ya da kötü niyetlilerin olmadığına inansın.

Yaşantısında hep nankörlük, sertlik ve hainlikle karşılaştığından yakınan bu tipi hepimiz yakından tanırız. Bu gibi insanlar, görünüşte çok haklıdırlar ve kendilerini uzun zamandır tanıyanlarda acıma uyandırırlar. Genel olarak, anlattıkları öykülerin hiçbiri olmayacak şey değildir. Yakındıkları kötü davranışların bazılarıyla gerçekten karşılaşmış da olabilirler. Sonunda dinleyenin kuşkusunu uyandıran, yakınan kişinin karşılaşmak talihsizliğine uğradığı alçaklıkların çokluğudur. Olasılık hesaplarına göre, aynı toplumun bireyleri, aşağı yu-

karı eşit sayıda kötü davranışla karşılaşabilirler. Eğer birisi, belirli bir sürede herkesten kötülük gördüğünü söylüyorsa, bunun nedeni büyük olasılıkla kendisindedir: Ya hepsini uyduruyordur ya da bilinçsiz olarak öyle bir biçimde davranıyordur ki, karşısındakileri öfkelendiriyordur. Deneyimli olanlar, herkesten kötülük gördüğünü söyleyenlerden hemen kuşkulanırlar; kuşkulandıkları için de onlara anlayışlı davranmazlar ve böylece bu zavallıların: "Cümle âlem bana düşman" inançlarını pekiştirmiş olurlar. Gerçekten başa çıkılması güç bir derttir, çünkü sempati gösterilse de, gösterilmese de, tetiklenmiş olur. İşkence korkusuna eğilimli birisi, anlattığı bir talihsizlik öyküsüne inanıldığında, bunu belgelerle kanıtlamaya kadar götürür. İnanılmadığında ise, bütün insanlığın kendisine kötü davranışına yeni bir örnek elde etmiş olur. Hastalığın alt edilmesi için anlayış gösterilmesi ve bu anlayışın yararlı olabilmesi için de hastaya bildirilmesi gerekir. Bu bölümde, hemen herkesin az çok çektiği işkence korkusunun öğelerinin ayırt edilebilmesini sağlamak ve sonra da bunların ortadan kaldırılmasına yarayan düşüncelerimi ileri sürmek amacındayım. Bu iş, mutluluk savaşının bir önemli bölümüdür, çünkü herkesin bize tekme attığını düşünürken mutlu olmamız mümkün değildir.

Mantıksızlığın en yaygın biçimlerinden birisi de, tanıdıklar hakkında arkalarından kötü şeyler söyleme eğilimidir. Tanıdıkları, hatta dostları söz konusu olunca, kötüleyici sözler söyleme isteğine pek az kimse karşı koyabilir; böyle olduğu halde, insanlar kendileri hakkında olumsuz bir şey söylendiğini duyunca hem öfkelenir, hem de hayret ederler. Öyle anlaşılıyor ki, kendileri herkes hakkında olumsuz şeyler söylerken, başkalarının kendileri hakkında olumsuz söylemlerde bulunmalarını yadırgamaktadırlar. Bu yaklaşım aşırı dereceye vardırıldığında, işkence korkusuna yol açabilir. Kendimize duyduğumuz sevgiyi ve saygıyı başkalarından da bekleriz. Oysa başkaları hakkında düşündüklerimizden fazlasını, o

başkalarının bizim hakkımızda düşünmesini beklemek akılcı değildir. Bunu akıl edemeyişimizin nedeni de, kendi becerilerimizin çok büyük ve görünür, başkalarının becerilerinin ise ancak pek iyimser gözlere görünebilecek derecede küçük olduğunu düşünmemizdir. Falanca kişinin sizin için ağza alınmayacak sözler söylediğini öğrendiğinizde, onun hakkında doksan dokuz kez yeri geldiği halde, yerici, kötüleyici eleştiride bulunmaktan kaçındığınızı hatırlar, yüzüncü kez yine gerçekliğine inanarak söylediklerinizi aklınıza bile getirmezsiniz. Böyle olunca da, bunca sabrın ödülü bu mu olacaktı, diye düşünürsünüz. Ne var ki aslında onun davranışı ile sizinki arasında hiçbir fark yoktur, çünkü o, sizin dilinizi tuttuğunuz doksan dokuz fırsat hakkında hiçbir şey bilmemektedir; onun bildiği, yüzüncü fırsatta söylemiş olduklarınızdır. Eğer birbirimizin düşüncelerini okuyabilseydik, bence bunun ilk sonucu, bütün dostluklar sona ererdi; ikinci sonucu çok iyi olurdu, çünkü arkadaşsız bir dünya çekilmeyeceğinden, insanlar birbirleri hakkındaki gerçek düşüncelerini saklama gereksinimi duymadan dost olmayı öğrenirdi. Arkadaşlarımızın kusurları bulunduğunu, ama genellikle iyi insanlar olduklarını düşünür, onlardan hoşlanırız. Ama onların da bize karşı benzer düşünceleri olmasını nedense bir türlü kabullenemez, kusursuz olduğumuzu düşünmelerini isteriz. Kusurlarımızın bulunduğunu kabullenmek zorunda kaldığımız zaman ise, bunu çok fazla ciddiye alırız. Hiç kimse mükemmel olmayı beklememeli ya da böyle olmadığı için üzülmemelidir.

İşkence korkumuzun nedeni, yeteneklerimizi olduklarından büyük görmemizdedir. Diyelim ki, ben bir piyes yazarıyım; üstelik tarafsız kişilerin, çağımızın en büyük piyes yazarı olarak beni gösterdiğini kabul edelim. Ne var ki, bazı nedenlerle piyeslerim pek ender oynanmakta, oynandıkları zaman da başarı sağlayamamaktadır. Bu garip durumu nasıl yorumlayabiliriz? Yönetmenlerin ve oyuncuların şu ya da bu nedenle bana karşı olduklarını düşünürüm ve bu, benim için

hemen inanılmaya değer bir neden olur: Tiyatro dünyasının elebaşlarına boyun eğmemişimdir, eleştirmenleri pohpohlamamışımdır, oyunlarımda bazı gerçekler vardır ki, dokundukları kimseleri çileden çıkarmakta ve bu nedenle yeteneklerim takdir edilmeden gölgede bırakılmaktadır.

Bir de yeni buluşunun olağanüstü özelliklerine hiç kimsenin dikkatini çekememiş olan buluşçu vardır; fabrikatörler düzenlerini kurmuşlar, hiçbir yenilik istememektedirler; birkaç ileri düşünceli fabrikatörün ise kendi adamları vardır ki, bunlar da tanınmamış buluşçularm ortaya çıkmalarına engel olmaktadır; yüksek kurullar da her nedense gönderilen yazıları ya yitirirler ya da hiç okumadan geri çevirirler; başvurulan özel kişiler ise, şaşılacak derecede vurdumduymazdırlar. Bu durum nasıl açıklanabilir? Buradan şu anlaşılıyor ki, birileri yeni buluşlardan elde edilecek paraları aralarında bölüşmek için, çok sıkı bir işbirliği oluşturmuşlar; bu birlik içinde bulunmayan hiç kimse sesini duyuramamaktadır.

Bir de, gerçek bir nedenden dertli olan, ama kendi deneyimini genel olarak düşünen ve evrensel sorunu çözeceği sonucunu çıkaranlar vardır; diyelim ki, bu kişi Gizli Servis hakkında bir rezaleti öğrenmiştir, ama bu rezaletin örtbas edilmesi devletin iyiliğine olacaktır. Kişi, bildiği bu sır sayesinde tanınmış bir kimse olabileceği halde olamamaktadır. En dürüst ilgililer bile, bu kişiyi çileden çıkaran bu kötü durumu düzeltmek için hiçbir şey yapmamaktadırlar. Buraya kadar olanlar kişinin söylediği gibidir. Ama ilgililerin kayıtsız kalışları onu o kadar etkilemiştir ki, bütün yüksek mevkidekilerin, çıkarları için suçları örtbas etmekten başka bir şey yapmadıklarına inanır olmuştur. Düşüncelerinin yarısı doğru olan bu gibiler çok inatçı olurlar; kendileriyle ilgili bir olay, görmedikleri yüzlerce olaydan daha çok etkiler onları. Bu da yanlış değerlendirmeler yapmalarına ve tipik olayları değil de seyrek olanları çok daha önemli görmelerine yol açar.

Sık karşılaşılan başka bir işkence korkusu kurbanı da, insanlara her zaman iyilik eden, onlardan hiçbir minnettarlık görmeyince de şaşırıp dehşete düşen hayırseverdir. İyilik yapma içgüdülerimiz, ender durumlarda tertemizdirler. Hükmetme duygusu sinsidir, birçok kılığa girer ve çoğu zaman başkalarına karşı iyi davranışımızdan aldığımız zevkin nedenidir. Buna sık sık başka bir öğe de katılır. İnsanlara "iyilik etmek", onları bazı zevklerden yoksun bırakmayı da içerir: İçki, kumar, aylaklık gibi. Bu durumda, var olan toplumsal ahlakın yaygın bir öğesi, yani yalnızca dostlarımızın saygısını kazanmak amacıyla kaçındığımız günahları işleyenlere karşı duyduğumuz çekememezlik rol oynamaktadır. Örneğin tütünün yasaklanmasını isteyenleri ele alalım. (ABD'nin bazı eyaletlerinde bu yasak vardır ya da bir zamanlar vardı). Bunlar elbette sigara içmeyen ve başkalarının tütünden zevk almasını çekemeyenlerdir. Eğer bunlar, eski tiryakilerin kendilerini kötü bir alışkanlıktan kurtardıkları için onlara teşekkür edeceklerini beklerlerse, büyük bir olasılıkla hayal kırıklığına uğrarlar. O zaman da, yaşamlarını toplumun iyiliği uğruna harcadıklarını ve kendilerine en çok teşekkür borçlu olanların en az minnettarlık gösterdiklerini düşünmeye başlarlar.

Eskiden, hizmetçi kızların ahlaklarından sorumlu olduklarını düşünen hanımlarda da aynı yaklaşım görülürdü. Ama bugün, hizmetçi sorunu öylesine duyarlı bir konu ki, bu hanımların iyilikleri epeyce azalmış bulunuyor.

Siyasal yaşamın üst basamaklarında da aynı şeyler olur. Kişisel rahatını bir yana itip, yüksek ve soylu amaçlarına ulaşmak için politikaya atılan, sonunda da en üst seviyeye yükselen devlet adamı, kendisine karşı dönen halkın nankörlüğüne şaşırır. Yaptıklarında halk için olmayan şeyler de bulunduğunu ya da yönetme zevkinin az çok payı olduğunu hiç düşünmez. Yandaş basında yazılanlar, partisinden olanların söylemleri ona gerçeklerin ifadeleri gibi gelir ve partinin sloganlarının davranışlarının gerçek nedenleri olduğunu

sanmaya başlar. Yapayalnız kaldığında, her şeyden bıkmış, hayal kırıklığına uğramıştır; hayatını adayarak halka hizmet gibi nankör bir işe giriştiği için pişmanlık duyar.

Bu örneklerin gösterdiği dört gerçeği yeterince anlayabildiğimizde işkence korkusuna karşı korunabiliriz. Bunlardan birincisi: Davranışlarınızın asıl nedeni, size göründüğü gibi yardımseverlik değildir; bunu unutmayın. İkincisi: Yeteneklerinizi gözünüzde büyütmeyin. Üçüncüsü: Kendinize duyduğunuz ilgiyi başkalarından aynı düzeyde beklemeyin. Ve dördüncüsü de: İnsanların çoğu, işkence yapmayı isteyecek kadar sizi düşünmezler. Bu dört gerçek üzerine bir iki söz söyleyeceğim.

Davranışlarını düzenleyen güdülerinden kuşkulanmak özellikle hayırseverler ve yöneticiler için gereklidir. Bu gibilerin dünyanın tamamı ya da bir kısmı hakkında birtakım düşünceleri vardır ve bazıları mantıklı, bazıları saçma olan bu düşüncelerini gerçekleştirdiklerinde, insanlığa ya da insanlığın bir bölümüne büyük bir iyilik yapmış olacaklarına inanırlar. Ama bunlar şunu anlayamamaktadırlar ki, yaşamlarını değiştirmek istedikleri insanlar da, kendi görüşlerine uygun bir dünya istemektedirler. Yönetici eğiliminde olanlar, kendi görüşlerinin doğru, kendi görüşleriyle çelişen düşüncelerin ise yanlış olduğundan emindirler. Ama bu öznel kendinden emin oluş, nesnel doğruluğun kanıtı olamaz. Bundan başka, çoğu durumda, inancı, yapacağı değişiklikleri görmekle duyacağı zevki gizlemek için yalnızca bir kamuflajdır. İktidar tutkusuna yol açan bir başka güdü olan kibrin de bu konuda büyük rol vardır. Parlamento üyeliği için aday olan ülkücü, kendisine milletvekili dedirtmek için çaba harcadığını söyleyenlerin kuşkuculuğuna hayret eder; böyle olduğunu başımdan geçtiği için biliyorum. Seçim sona erip de, düşünmeye zaman bulabildiğinde ise, kuşkucu seçmenlerin haklı olabileceklerini içinden geçirir. Ülkücülük, basit güdülerin garip kılıklara girmesine neden olur, bu yüzden halkımızın kuşku-

ları gerçekçi ve yerindedir. Geleneksel ahlak o kadar yardımseverlik gerektirir ki, birçok durumda yeteneklerin sınırları aşılır ve dürüstlükleri ile övünenlerin birçoğu da, ulaşılamayacak olanı elde ettiklerini sanırlar. En erdemli olanların büyük çoğunluğunun davranışları bile, kendi çıkarlarına yönelik güdüler taşır. Ama buna üzülmemek gerekir, çünkü böyle olmasaydı insan türü devam edemezdi. Zamanının tamamını başkalarının karnını doyurmaya ayırıp kendini beslemeyen kişi yok olur. Belki yalnızca kötülükle mücadele etme gücü kazanmak için yemek yediklerini söyleyenler olabilir, ama bu düşünceyle alınan besinin sindirilebileceğinden kuşku duyarım, çünkü tükürük bezleri yeterince çalışmayacaktır. Bu nedenle, haz duyularak yenilen yemek, başkalarının iyiliği gözetilerek sofraya oturmaktan daha mantıklıdır.

Yemek konusundaki bu yaklaşım başka şeyler için de geçerlidir. Yapılacak iş ne olursa olsun, belirli bir istek ve heves olduğunda başarılabilir. İstekli ve hevesli olmak ise, kendimize yönelik güdülerimizin arasında, eşimiz, çocuklarımız gibi bizim için çok değerli olanları koruma güdülerimizin de bulunmasını gerektirir. Yardımseverliğin bu kadarı insanın doğasında vardır, ama geleneksel ahlak kurallarıyla benimsetilmek istenildiği kadarı yoktur ve pek ender sahip olunabilir. Onun için, ahlaklarının yükseklikleriyle övünmek isteyenler, mümkün olmayan bir kendini düşünmezlik derecesine ulaştıklarına inanmak zorundadırlar; bu bakımdan, ermişlik çabası, kolaylıkla işkence korkusuna yol açacak bir kendini aldatmadır.

Dört gerçekten ikincisinin, yani yeteneklerimizi gözümüzde büyütmenin ahlaklı olmadığını açıkladık. Ama ahlakla ilgisi olmayan yeteneklerimizi de olduklarından daha yüksek değerlendirmemeliyiz. Piyesleri başarılı olmayan oyun yazarı, oyunlarının kötü olduğu savını soğukkanlılıkla karşılamalı, bunun karalama olduğunu düşünerek hemen yadsımamalıdır. Savın gerçek olduğunu saptarsa da tümevarımcı bir

yaklaşımla kabullenmelidir. Tarihte değeri bilinmemiş yetenekler bulunduğu doğrudur, ama bunların sayısı, kusurlarına değer verilmiş olanların sayısından çok daha azdır. Çağdaşları tarafından anlaşılmayan bir dâhi, yoluna devam etmekte kesinlikle haklıdır. Ama kendini beğenmiş ve yetersiz olanın direnmemesi gerekir. Değeri bilinmeyecek eserler yaratmak amacıyla hareket eden birisinin, bu iki gruptan hangisine girmesi gerektiği tespit edilemez. Bunların birindenseniz, ayak diremeniz kahramanlık, diğerindenseniz gülünçtür. Hangi gruptan olduğumuzu anlamak belki de öldükten yüz yıl sonra mümkün olacaktır. Dâhi olduğunuzu düşünüyorsanız ve arkadaşlarınız size katılmıyorlarsa, bir deney yapabilirsiniz; bu belki şaşmaz bir deney değildir ama oldukça değerlidir. İçinizden gelen bir dürtüyle mi düşüncelerinizi ya da duygularınızı dile getirmek için eser veriyorsunuz, yoksa alkışlanmak isteğiyle mi? Bir sanatçıda alkışlanmak isteği güçlüdür ama ikinci plandadır; şöyle ki, sanatçı bir eser yaratmak ister ve bunun beğenileceğini umar, ama beğenilmese de tarzını değiştirmez. Öte yandan, alkışlanmak isteği asıl güdüsü olan sanatkâr ise beğenilmediğinde başka bir tarza dönebilir. Sanatıyla alkış toplayamamışsa, üstelememelidir. Sözü biraz daha genelleştirelim; yaptıklarınız ne olursa olsun, eğer yeteneklerinizi başkaları sizin kadar yüksek görmüyorsa, yanıldıklarına fazla bel bağlamayın. Eğer kesinlikle yanıldıklarını düşünürseniz, ardından yeteneklerinizin başkaları tarafından bilinmesine engel olmak isteyenler bulunduğunu düşünmeye başlayabilirsiniz ki, bu da mutsuz olmanıza neden olabilir. Çok yetenekli olmadığınızı kabullendiğinizde önceleri çok üzülebilirsiniz, ama bu üzüntünüz bir gün sona erer ve normal bir yaşama dönebilirsiniz.

Üçüncü gerçeğimiz; başkalarından fazla şey beklememekti. Eskiden kızlarından birisinin yatalak anneye hastabakıcılık etmesi ve hatta hiç evlenmemesi beklenirdi. Bu, başkalarından mantığa aykırı olan bir özveride bulunmalarını istemek-

tir. Bu durumda özveride bulunanın kaybı, bencilin kazancından büyük olmaktadır. İnsanlarla, özellikle en çok değer verdiklerinizle ilişkilerinizde, onların yaşama, sizin görüş açınızdan değil, kendi açılarından bakacaklarını kolay olamasa da kabul edin. Hiç kimseden, yaşamını başkası uğruna temelden değiştirmesini beklememeliyiz. Bazen büyük bir özveri bile normal görülebilir, ama doğal görülmeyen özverilerde bulunulmamalı ve özveride bulunmayan hiç kimse de suçlanmamalıdır. İnsanlar çoğunlukla, hasta bencilliğin sınırları aşmasına, normal egonun sağlıklı tepki vermesinden rahatsız olurlar.

Dördüncü gerçek de, başkalarının sizi düşünmeye, sizden daha az zaman ayırmalarıydı. İşkence korkusu delilik derecesinde olan, herkesin işlerini güçlerini bırakmış, gece-gündüz kendisine kötülük etmek için uğraşmakta olduğunu sanır. Daha akıllı olan işkence manyağı da, her davranışın kendisine yönelik olduğunu düşünür. Böyle düşünmek, tabii gurur vericidir. Büyük bir kişiyse, gerçek de olabilir. İngiliz hükümeti yıllarca Napolyon'u küçültmeye çalışmıştır. Ama önemli olmayan birisi, herkesin kendisine karşı olduğunu düşünmeye başlamışsa, deliliğin yolunu tutmuş demektir. Örneğin, resmi bir ziyafette bir konuşma yaptınız diyelim. Gazeteler bu ziyafette konuşanların hepsinin fotoğraflarını yayınladıkları halde sizin fotoğrafınızı yayınlamamışlarsa bu neden olabilir? Elbette ki konuşanların hepsi sizden daha önemli sayıldığı için değil; gazete sekreterlerine, sizi bir yana bırakmaları için emir verildiğindendir. Peki, niçin böyle bir emir vermişlerdir? Sizden korktukları için. Böylece fotoğrafınızın basılmamış olmasının esprili bir açıklamasını yaptık. Ama böyle bir avunma mutluluk getirmez. Aslında gerçeğin öyle olmadığını bilirsiniz ve bunu düşünmemek için de giderek daha mantıksız olasılıklar üzerinde durmak zorunda kalırsınız. Ve bu olasılıklara inanmak giderek daha fazla çaba harcamayı gerektirir. Üstelik bu olasılıklar, birçok düşmanınız bulundu-

ğu mantığıyla oluşturuldukları için, kendinize olan saygınızı bütün dünyaya karşı tek başınıza kaldığınız bir durumda koruma zorluğunu yaşarsınız. Kendini aldatmaya dayanan bir gönül doyumu her an çökebilir. Gerçek ne kadar tatsız ya da acı olursa olsun, yüz yüze gelmeli, alışmalı ve yaşayışımızı ona uydurmaya çalışılmalıyız.

9

Kamuoyu Korkusu

Yaşam biçimleri ve dünya görüşleri, çevreleri, özellikle birlikte yaşadıkları kişiler tarafından iyi karşılanmayanların pek azı mutlu olabilir. Çağımızda toplumlar ahlakları ve inançları bakımından çok farklı gruplara ayrılmış bulunmaktadır. Bu durum reformla başlamıştır. (Rönesans'la başlamıştır da denilebilir) ve giderek daha belirgin bir farklılık oluşmuştur. Sadece dinsel inançları bakımından değil, daha birçok konuda da birbirlerinden farklı olan Protestanlarla Katolikler vardı. Burjuvazi tarafından hoş görülmeyen birçok davranış özgürlüğüne sahip olan soylular vardı. Daha sonra, mezheplerin Tanrı'yla kul arasındaki aracılığını kabul etmeyenler ve özgür düşünenler geldi. Günümüzde, Avrupa kıtasının her yerinde bulunan sosyalistlerle diğerleri arasında yalnız politikada değil, hayatın hemen her alanında büyük farklılıklar bulunmaktadır. İngilizce konuşulan ülkelerde bu gruplaşmalar daha fazladır. Bazı gruplarda sanata hayranlık duyulurken, bazılarında sanatın zararlı olduğuna inanılır, özellikle de modern sanat için böyle düşünülür. Gelenekçiler zinayı en büyük suç olarak görürler, ama halkın büyük bir kısmı, övülecek değilse de, bağışlanabilecek bir suç olarak görür. Katoliklerde boşanmak yasaktır. Katolik olmayanlar ise, boşanmayı evlilikte gerekli olan açık kapı olarak kabul ederler.

Zevklerinin ve inançlarının niteliğine göre bir kimse, bu görüş ayrılıkları nedeniyle, bir grubun içinde tam anlamıyla yabancılaşırken, başka bir grupta kendisini normal bir insan olarak görebilir. Mutsuzlukların çoğu, özellikle gençler arasında, bu nedenledir. Genç bir erkeğin ya da kadının bazı düşünceleri, içinde yaşadığı toplum tarafından onaylanmayıp kötü görülebilir. Böyle bir durumda kalan gençler, dünyanın her yerindeki toplumların yapısının böyle olduğunu sanırlar.

Sapıkça olarak nitelendirilmesinden çekindikleri için, görüşlerini açıklayamaz, düşüncelerinin hiçbir yerde, hiçbir toplulukta kabul görmeyeceğini sanırlar. Bu nedenle, yani dünya hakkındaki bilgisizlik yüzünden gençlikte, kimi zaman da yaşam boyunca büyük acılar çekilir. Bu dar sınırlar içinde yalnızca acı çekilmez, çevrenin düşmanlığı, manevi özgürlüğün korunması için gereksiz bir çaba harcanmasına ve büyük bir olasılıkla, düşüncelerin mantıksal yapısını oluşturmaktan çekinilmesine de yol açar. Bronte kardeşler, kitapları yayınlanmadan önce kendileri gibi düşünebilen hiç kimseyle karşılaşmamışlardı. Bu durum, cesaretli olan Emily'yi hiç etkilememişti, ama Emily ile aynı düşünce yapısına sahip olmasına rağmen öğretmen kişiliğinden hiçbir zaman kurtulamamış olan Charlotte'u çok etkilemişti. Blake de Emily gibi manevi yalnızlık içinde yaşadı ama yine tıpkı onun gibi, bu yalnızlığın kötü etkilerini alt edebilecek güçteydi; kendisinin haklı, eleştirmenlerinse haksız olduklarından hiç kuşku duymamıştı. Halka karşı tutumunu şu dizelerde açıklamıştır:

> Beni hemen hemen kusturmamış olan
> Tanıdığım tek adam
> Fuseli'ydi; hem Türk, hem de Yahudi
> İşte böyle sevgili Hıristiyan dostlarım, siz ne âlemdesiniz?

Ama manevi gücü yüksek olanların sayısı fazla değildir. Hemen herkes için mutluluğun koşulu, çevrenin kendisinden

hoşnut olmasıdır. İnsanların çoğu da içinde yaşadıkları çevreden anlayış görürler. Çünkü daha gençliklerinde toplumun önyargılarıyla tanışmışlar, inançlara ve geleneklere uyum sağlamışlardır. Ama kültürlü ve sanatçı yaradılışlı olup dünyanın her yerinde bulunan bir azınlık için böyle bir kabullenme söz konusu değildir. Küçük bir kasabada doğmuş, kendi topluluklarının inançlarına ve düşüncelerine kaşı olan her şeye düşman gözüyle bakan insanlarla çevrili birisini ele alalım. Ciddi kitaplar okumak istese, arkadaşları tepki verir, onu dışlar, öğretmenleri, bu gibi kitapların kafa karıştırıcı olduklarını söyler. Güzel sanatlara ilgi duysa, yaşıtları erkek olmadığını, yaşlılar ise ahlaksız olduğunu söylerler. Çevresinde yaygın olmayan bir meslek seçmek istese, bu meslek ne kadar iyi olursa olsun, hemen burnu büyük olduğu ve babasına yetenin ona da yetmesi gerektiği söylenir. Ailesinin dinsel inançlarına ya da politik görüşlerine ters düşse başı derde girer. Bu nedenle, olağanüstü yetenekleri olan genç erkekler ve kadınlar ergenlik çağında mutsuz olurlar. Sıradan gençler için eğlence ve zevk çağında, onlar daha ciddi bir şeyler ararlar, ama doğdukları çevredeki büyüklerde de yaşıtlarında da aradıklarını bulamazlar.

Bu gibiler, üniversiteye gittiklerinde, kendilerine benzeyen gençlerle karşılaşıp birkaç yıl içinde büyük bir mutluluğu yakalayabilirler. Şansları varsa, üniversiteyi bitirdiklerinde de anlaşabilecekleri insanların çalıştığı bir işe girebilirler. Londra ve New York gibi büyük bir kentte oturan akıllı birisi, kendisini sıkmadan ya da olduğundan başka görünme zorunluluğu duymadan, yaşayabileceği bir çevre bulabilir. Ama küçük bir yerde çalışırsa ve özellikle halkın saygısını kazanmayı gerektiren bir işse, örneğin bir kasabada doktorluk ya da avukatlıksa, gerçek inançlarını saklamak zorunda kalabilir. Amerika için bu durum, ülkenin çok geniş olması nedeniyle özellikle böyledir. Kuzeyde, güneyde, doğuda ve batıda, hiç akla gelmeyecek yerlerde yalnızlık çekerek yaşa-

yanlarla karşılaşabilirsiniz; bunlar yalnızlık duymayacakları yerler bulunduğunu kitaplardan öğrenmişlerdir, ama oralara gitme olanakları yoktur ve düşünceleriyle ilgili birkaç sözcük söyleme fırsatını pek bulamazlar. Bu gibi durumlarda, Blake ve Emily Bronte'den daha aşağı yaradılışta olanlar için mutluluk olasılığı yoktur. Bunların da mutlu olabilme şansını yakalayabilmeleri için ya halkın zorbalığı azaltılmalı ya da kültürlü azınlığın bir araya gelip birbirlerini tanımalarına olanak sağlanmalıdır.

Çekingen olmak da bu sorunu büyütmektedir. Halk kendi düşüncesine aykırı davrananlardan çok, kendisinden korkanlara zorbalık yapar. Köpekler nasıl ki kendilerinden korkanlara daha çok havlar ve saldırırlarsa, insan sürüsü de onlar gibi davranır. Onlardan korkar ve korktuğunuzu belli ederseniz, onlara iyi bir av olursunuz; oysa umursamazsanız, güçlerinden kuşku duymaya başlar ve size sataşmaktan vazgeçerler. Tabii bu arada meydan okumanın son sınırlarını düşünüyor değilim. Rusya'da normal sayılan görüşleri Kensington'da ya da Kensington'da normal sayılanları Rusya'da ileri sürerseniz, sonuçlarına boyun eğmeniz gerekir. Ben, çok daha ılımlı olanları, örneğin uygun giyinmemek, bir kiliseye bağlanmamak ya da farklı kitapları okumaktan vazgeçmemek gibi durumları düşünüyorum. Bunları yaparken meydan okurcasına değil de, içten geldiği gibi, neşe içinde, kaygısızca davranılırsa, en gelenekçi topluluklarda bile hoş görülür. Zamanla, hoş görülmeyen davranışlarına ses çıkarılmayan zararsız deli dokunulmazlığını kazanmak da mümkündür. Bu, büyük ölçüde, iyi huylu ve dost canlısı olmaya bağlıdır. Gelenekçiler, geleneklerine aykırı davrananlara kızarlar, çünkü davranışın kendilerine karşı olduğunu düşünürler. Oysa neşeyle ve dostlukla, en budalaların bile anlayabileceği şekilde davranılırsa, onlara karşı olunmadığı açıklanırsa, birçok aykırı davranış bağışlanabilir.

Ne var ki, zevkleri ve düşünceleri içinde yaşadıkları toplumun hoşuna gitmeyenlerin birçoğu bu yöntemi uygulaya-

mazlar. Bu tipler, dışarıdan boyun eğmiş ya da ters davranışlardan sakınıyor gibi görünseler de, aşağılandıklarında kavga etmeye hazırdırlar. Yani, toplumun gelenekleriyle uyuşamayanlar alıngan ve huysuz olurlar. Ama görüşlerinin aykırı sayılmayacağı bir topluluğun içine girdikleri zaman huyları değişir. Asık suratlı ve utangaçken, neşeli ve kendine güvenir, sertken yumuşak, içine kapanıkken, insancıl ve dışa dönük olurlar.

Onun için, çevreleriyle uyuşamayan gençler, daha az gelir getirecek bile olsa, kendilerine uygun arkadaşlar edinebilecekleri meslekleri tercih etmelidirler. Dünya ve yaşam hakkındaki bilgilerinin sınırlı olması nedeniyle gençler, çoğu zaman, bunu yapabileceklerini bilmezler ve kendi çevrelerinde duyup karşılaşmaya alıştıkları peşin hükümlerin, dünyanın her yanında aynı olduğunu sanırlar. Bu da deneyimli yaşlıların gençlere yardımcı olmaları gereken bir konudur.

Psikanalizin önem kazandığı bugünlerde, bir genç çevresiyle uyuşamadığında, nedeninin ruhsal olduğu düşüncesi ilk akla gelendir. Bence bu bir hatadır. Örnek olarak, annesi ile babasının insanın oluşumu konusundaki inançlarını doğru bulmayan bir genci ele alalım. Bu genç budala değilse, annesi ve babasıyla bu konuda anlaşamayacaktır. Çevreyle uyumlu olamamak elbette talihsizliktir, ama her ne pahasına olursa olsun sakınılması gereken bir talihsizlik değildir. Çevre budala, önyargılı ya da bilime karşıysa, onunla uyuşamamak erdemdir. Bu olumsuz özellikler, farklı düzeylerde olmak üzere hemen her çevrede vardır. Galile ile Kepler'in, Japon deyimiyle "Tehlikeli düşünceleri" vardı; çok akıllı insanların böyle düşünceleri vardır. Bunlar, bu düşünceleriyle toplumun düşmanlığını kazanırlar. Bu düşmanlığın akıllıları sindirecek derecede güçlenmemesi, elden geldiğince azaltılması ve etkisiz hale getirilerek kaldırılması gerekir.

Modern dünyada bu sorunla en çok gençler karşılaşırlar. Bir insan kendine uygun bir mesleğe atılmış ve uygun çev-

re bulmuşsa, toplum işkencesinden çoğunlukla kaçınabilir, ama gençken, yetenekleri henüz denenmemişken, bilgisiz ama bilmedikleri konularda bile hüküm vermeye yetkili olduklarını sananların ellerine düşebilirler. Ve bu kişiler, bunca deneyimleri olduğu halde, gepgenç bir adamın kendilerinden daha bilgili olmasına öfkelenebilirler. Bilgisizlerin zorbalığından kendini kurtarabilen birçok kişi, baskı süresince öylesine zorlu bir savaş vermek zorunda kalmışlardır ki, sonunda hayata küsmüş, enerjilerini yitirmişlerdir. Dehanın ne yapıp edip yolunu bulacağı gibi iç açıcı bir söylem vardır ve buna dayanılarak, gençlere yapılacak işkencenin fazla zararlı olmayacağı düşünülür, ama bu söylemin hiçbir dayanağı yoktur. Bu tıpkı, "cinayet gizli kalmaz" kuramına benzer. Evet, duyduğumuz bütün cinayetler meydana çıkarılmıştır, ama hiç duymadığımız kaç cinayet olduğunu kim bilebilir? Aynı şekilde, adını işittiğimiz bütün dâhiler, olumsuz koşulların üstesinden gelmişlerdir, ama genç yaşında sindirilmiş daha birçoklarının bulunmadığını kim söyleyebilir ki? Hem bu, yalnızca dâhilerin değil, toplum için dâhiler kadar gerekli olan yetenekli olanların da sorunudur. Hem de nasıl olursa olsun kurtulmaları değil, aynı zamanda hayata küsmeden ve enerjilerini yitirmeden kurtulmaları gerekir. Yani gençlerin önü kesilmemelidir.

Gençler delilik yaptıklarında, yaşlılar saygıyla karşılamalı, yaşlılar kendi istekleri için gençlerden saygı beklememelidir. Bunun nedeniyse basittir, şöyle ki: Her iki halde de söz konusu olan yaşlıların değil, gençlerin yaşamıdır. Yaşlılar, gençlerin yaşamlarını yönetmeye kalkarlarsa hata ederler. Gençler de, örneğin dul kalmış annelerinin ya da babalarının evlenmelerine engel olarak hayatlarını düzenlemeye kalkışırlarsa yanlış yapmış olurlar. Yaşlı ya da genç, iyiyi kötüden ayırabilecek yaşa geldikten sonra her insanın kendi istediklerini seçmeye ve isterse kusurlarıyla yaşamaya hakkı vardır. Bir genç önemli bir konuda bir yaşlının baskılarına boyun eğerse,

istemediği bir şeyi yapmış olur. Örneğin, artist olmak isteyen bir gencin annesiyle babası, oyunculuğun ahlaka aykırı ya da sosyal bakımdan düşük bir iş olduğu inancıyla bu isteğine karşı çıkıyor diyelim. Gence çeşitli baskılar yapabilirler, onu evlatlıktan atmakla tehdit edebilirler, bir-iki yıl içinde mutlaka pişman olacağına inandırmaya çalışabilirler, istediğini yapmak için onun gibi diretmiş, ama yapınca da kötü şeylerle karşılaşmış olduklarını belirttikleri birçok genci örnek olarak sayıp dökebilirler. Oyunculuğun ona uygun bir iş olmadığını düşünmekte belki haklıdırlar, belki rol yapma yeteneğini yoktur ya da sesi iyi değildir. Durum böyleyse, çok geçmeden tiyatro yetkilileri bunu ona söyleyecekler, o da kendisine başka bir iş seçecektir. Anneniz-babanız dayattıkları için amacınızdan vazgeçmeyin. Söylenenleri dinlemez de istediklerinizi yaparsanız, aileniz de bir zaman sonra bu duruma alışacaktır. Diğer yandan, eğer edinmek istediğiniz meslekteki yetkililerin düşünceleri olumsuzsa, o zaman iş değişir, çünkü deneyimlilerin düşünceleri, mesleğe yeni başlayanlar için yol göstericidir.

Bence genel olarak, uzman olmayanların düşüncelerine gereğinden fazla saygı gösterilmektedir; önemli, önemsiz bütün konularda durum böyledir. Kural olarak, bir insanın halka, aç kalmasına ve hapishaneye düşmesine neden olmayacak kadar saygı göstermesi gerekir; bundan fazlası, zorbalığa gönüllü olarak boyun eğmek demektir ve kişinin mutluluğunu zedeleyebilir. Örneğin para harcamayı ele alalım. İyi bir otomobile sahip olarak ve büyük ziyafetler vererek komşularının saygısını kazanacaklarına inananların para harcama anlayışları diğer birçok kimsenin para harcayışlarından oldukça farklıdır. Aslına bakılırsa, bir otomobil alabilecek durumda olduğu halde, seyahat etmeyi ya da iyi bir kitaplığa sahip olmayı tercih eden birisi, farklılığı nedeniyle daha çok saygı görür. Halkı aşağılamak elbette doğru değildir; karmaşık bir yapıda olmasına karşın, hâlâ sadece halk aşa-

ğılayabilir. Ama halkı umursamayan bir kişi hem dayanıklı hem de mutludur. Üstelik geleneklere pek fazla boyun eğmeyenlerin oluşturacağı bir topluluk, herkesin aynı şekilde davrandığı bir topluluktan daha ilgi çekicidir. Karakterleri kişiye özgü bir şekilde gelişmiş olan bireylerden oluşan bir toplulukta, farklılıklar korunmuş olur, böylece her karşılaştığımız, daha önce gördüklerimize benzemeyeceğinden, yeni kimselerle karşılaşmak bir değer taşır. Soyluların avantajlarından birisi de buydu, çünkü sosyal üstünlüklerin doğuştan elde edildiği aristokraside, davranışların kararsız olmasına göz yumulmaktaydı. Modern dünyada bu sosyal özgürlük kaynağını gittikçe yitirmekteyiz ve bu yüzden hep bir örnek olmanın yol açacağı tehlikelerin bilinmesi bir gereksinim halini almıştır. İnsanların sıra dışı olmaları gerektiğini söylemek istemiyorum, çünkü bu da gelenekçi olmak kadar sıkıcıdır. Ben yalnızca insanlar doğal olmalı ve anti sosyal olmamak koşuluyla içten gelen zevklerine uymalıdır demek istiyorum.

Modern dünyada araçlar artık çok hızlı, bu nedenle insanlar coğrafi olarak yakın komşularına bağlı kalmaktan kurtuldular. Arabası olanlar kırk kilometre uzaktaki birisini komşu edinebilmektedirler. Bu yüzden, arkadaş seçme olanakları artmıştır. Şehirlerde yakın komşunu tanıma gereği ortadan kalkmışsa da bu gelenek köylerde sürdürülmektedir. Şehirlerde saçma bir düşünce halini almıştır, çünkü sosyal ilişkilerde yakın komşulara bağlı kalma zorunluluğu yoktur. Gün geçtikçe arkadaşlarımızı yakın çevremizden değil, kendimize uygun kimseler arasından seçme olanağımız artmaktadır. Aynı zevkleri ve düşünceleri olan insanların birbirleriyle bağlantı kurmasıyla da mutluluk artar. Artık sosyal ilişkilerin gittikçe daha fazla gelişeceğini ve böylece geleneklere uymayanların çektiği yalnızlık acısının her geçen gün azalacağını umabiliriz. Onların mutluluğu hiç kuşkusuz artacaktır ama geleneğe uymayanları baskı altında tutmaktan zevk alan ge-

lenekçilerin mutlulukları azalacaktır. Ne var ki, bu zevkin korunması gerektiğini düşünmüyorum.

Kamuoyundan korkmak da diğer korkular gibi ezici, dolayısıyla gelişmeyi engelleyicidir. Güçlü bir kamuoyu korkusu olduğunda gelişmek zordur ve mutluluk için gerekli olan ruh özgürlüğüne kavuşmak olanaksızdır, çünkü mutlu olabilmemiz için, yaşayış tarzımızın istediğimiz gibi olması, komşularımızın, hatta akrabalarımızın zevklerine ve isteklerine göre olmaması gerekir. Yakın komşulardan çekinmek eskiye göre azaldı, ama onun yerini gazetelerin ne yazacağı korkusu aldı. Bu da Ortaçağ'daki büyücü baskınları kadar dehşet vericidir. Bir gazete, aslında belki kimseye kötülüğü dokunmayan bir adamı diline doladığında çok kötü şeyler olabilir. Gerçi tanınmamış olanların bundan korkmalarına gerek yoktur ama reklamcılık geliştikçe sosyal işkencenin bu yeni türü de tehdidini artırmaktadır. Bu, tanınmış olanlar için küçümsenemeyecek kadar önemli bir konudur ve basın özgürlüğü nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, bireyin onurunu koruma kanunu daha belirgin bir hale getirilmeli, suçsuz insanların yaşamını altüst etmek (hatta yazılanlar söylenmiş ya da yapılmış olsa bile, eğer yayınlanma biçimi halkın gözünden düşürücü nitelikteyse) yasak edilmelidir. Aslında bu, halkın hoşgörüsünün artmasıyla çözümlenebilir. Hoşgörüyü artırmanın en iyi yolu ise, mutlu olanların çoğaltılmasıdır. Böylece başkalarına acı çektirmekten zevk alanların sayısı azaltılmış olur.

İkinci Kısım

MUTLULUĞUN NEDENLERİ

10

Mutlu Olmak Hâlâ Mümkün müdür?

Buraya kadar mutsuz olanlardan bahsettik; şimdiyse daha zevkli bir iş olarak mutlu olanları ele alacağız. Bazı dostlarımın söylemleri ve yazıları beni neredeyse modern dünyada mutlu olmanın olanaksız olduğuna inandırmıştı. Ama yaptığım iç gözlemler, yabancı ülkelere gezilerim ve bahçıvanımla yaptığım sohbetlerin sonunda bunun doğru olmadığını anladım. Aydın dostlarımın mutsuz olduklarını daha önceki bir bölümde dile getirmiştim. Bu bölümde ise, yaşamımda karşılaştığım mutlu insanları değerlendirmek istiyorum.

Birçok çeşidi olmakla birlikte, başka bir açıdan bakıldığında da mutluluk iki türlüdür. Mutluluk, somut ve hayali, maddi ve manevi ya da duygusal ve mantıksal olarak ayrılabilir. İki türlü mutluluk ise, biri herkes için, diğeri yalnız okuyup yazabilenler için olandır. Çocukluğumda mutluluktan ağzı kulaklarında olan bir adam tanımıştım; işi kuyu kazmaktı. Çok uzun boylu, inanılmayacak derecede kaslı bir adamdı; okuyup yazması yoktu, Parlamento diye bir kurul bulunduğunu ancak 1885'te oy kullandığında öğrenmişti. Mutluluğunun kaynağı kültürel değildi; doğa yasasına inanmaya, türlerin mükemmelleştirilebileceği inancına, halk hizmetlerini halkın belirlemesi gerektiğine, kıyamet gününe inananların sonunda kârlı çıkacağı düşüncesine ya da aydınların hayattan zevk almak için gerekli gördüklerinden herhangi birine

inanmaya dayanmamaktaydı. Onun mutluluğu, bedensel çalışmaya, yeterince çaba harcamaya, kaya engellerini aşmaya dayanıyordu. Bahçıvanımın mutluluğu da buna benzer, tavşanlarla savaşır ve onlar hakkında, İngiliz polisinin Bolşeviklerden bahsettiği gibi söz eder; onların alçak, düzenbaz ve yırtıcı olduklarına inanır; onlarla baş edebilmek için onlar kadar kurnaz olmak gerektiğini söyler. Her gün avladıkları yaban domuzunu her ertesi sabah karşılarında bulan Valhalla Kahramanları gibi, bahçıvanım da düşmanını, kökünü kurutmaktan hiç çekinmeden, her gün öldürebilir. Yetmiş yaşını çoktan aşmış olmasına karşın, bütün gün çalışır, eviyle işyeri arasındaki otuz kilometre olan inişli çıkışlı yolu her gün bisikletle gider gelir, ama neşesi hiç eksilmez; bunu da "Aha o tavşanlar" sağlar.

Diyeceksiniz ki, böyle basit zevkler, sizin gibiler için değildir. Her gün tavşanlarla savaşmaktan ne zevk alınabilir? Bana kalırsa, bu zayıf bir savdır. Tavşan çok büyük olduğu halde, bir bilim insanı küçücük sarıhumma basiliyle savaşmaktan mutluluk duyabilir. Bahçıvanımın haz duyduğu eğlencelerden, çok kültürlü olanlar da heyecan duyabilir. Öğrenimden ileri gelen fark, hazların elde edilmesi için yapılan eylemlerdedir. Sonunda başarma zevkinin elde edilmesi, başlangıçta başarının kuşkulu olmasını gerektirir. Bu da belki, insanın yeteneklerini küçük görmesi sonucunda mutluluğa ulaşmasının başlıca nedenlerden biridir. Yapabilme gücünü eksik değerlendiren birisi, sonunda başarı sürpriziyle karşılaşır. Aslında hiçbir işe atılamayacak kadar kendini küçük görmek ne kadar yanlışsa, fazla kendini beğenmişlik de yanlıştır.

Bugünkü toplumda bilim insanları, yükseköğrenimli bireyler arasında en çok mutlu olanlardır. Bunların birçoğunun duygusal yönleri oldukça basittir ve yaptıklarından öylesine yoğun bir gönül doyumu sağlarlar ki, yemeğin, hatta evliliğin bile tadını çıkarabilirler. Ressamlar ile edebiyatçılar, evlilik hayatlarında mutsuz olmayı zorunlu bulurlar, ama bilim

insanları çoğunlukla eski moda evcimenin mutluluğunu yaşarlar. Bunun nedeni, zekâlarını tümüyle işlerine vermiş olmaları ve gereksiz konulara kafa yormamalarıdır. İşlerinde mutludurlar, çünkü modern dünyada bilim güçlüdür ve durmadan ilerlemektedir, bilimin öneminden kendileri de halk da kuşku duymamaktadır. Basit heyecanlarda herhangi bir engelle karşılaşmadıkları için de karışık heyecanlara gereksinim duymazlar. Heyecanlardaki karışıklık deredeki köpüğe benzer. Sakin sakin akıp gidişi kesen engeller karışıklık oluştururlar. Ama temel güçler engellenmediği sürece, yüzeyde dalgalara neden olmazlar ve nelere güçlerinin yettiği ancak uzmanlarca görülebilir.

Bilim insanının yaşamında mutluluğun her şekli bulunur. Yeteneklerini kullanabildiği bir işi vardır; yalnız kendisince önemli olmakla kalmayıp hiçbir şey anlamadıkları zaman bile halk tarafından önemli sayılan işler yapmaktadır. Bu bakımdan, bilim insanı sanatçıdan daha şanslıdır. Halk bir resmi ya da şiiri anlamadığı zaman, o eserin kötü olduğunu düşünür. Görecelik kuramını anlamadığı zamansa, haklı olarak, bu işi anlamaya öğreniminin yetmediği sonucuna varır. Bu yüzden, Einstein saygı görürken bazı büyük ressamlar tavan aralarında soğuktan titrer ve Einstein mutlu, ressamlarsa mutsuz olur. Yaşamları boyunca durup dinlenmeden insanların kuşkuculuğunu yenip kendilerini kabul ettirmek için savaşması gerekenlerden pek azı gerçekten mutlu olabilir; bu da ancak, küçük bir dost topluluğu içine kapanıp dışarıdaki soğukluğu unutabilmekle mümkündür. Bilim insanının bir dost topluluğuna gereksinimi yoktur, çünkü o zaten meslektaşlarından başka herkesten sevgi ve saygı görür. Sanatçı ise ya aşağılanmak ya da değersiz olmak şıklarından birini seçmek gibi acıklı bir durumla karşı karşıyadır. Büyük yeteneklere sahipse, bunlardan birini seçmekten başka çaresi yoktur ve doğal yeteneklerini kullanırsa birincisini, kullanmazsa ikincisini seçer. Ama bu, her zaman ve her yerde böyle olmuş değildir. İyi

sanatçılara da, hem de genç yaşlarında değer verildiği görülmüştür. Julis II. Mikelanj'a sert davranmıştır, ama resim yapmakta usta olmadığını söylememiştir. Günümüzün milyoneri, artık eser yaratamayan yaşlı sanatçılara para yağdırabilir, ama onların yaptığı işi hiçbir zaman kendi işi kadar önemli görmez. Sanatçıların bilim insanlarından genellikle daha az mutlu olmaları gerçeğinde bu durumun payı vardır sanırım.

Şunu itiraf etmeliyiz ki, Batı ülkelerinde üstün zekâlı gençler, çoğunlukla yeteneklerini tam olarak kullanabilecekleri çalışma alanları bulamamaktan kaynaklanan bir mutsuzluk içindedirler. Oysa Doğu ülkelerinde durum böyle değildir. Bugün zeki gençlerin, başka yerlere göre daha mutlu olduğu ülke, belki Rusya'dır. Çünkü onların önünde yaratılacak yeni bir dünya ve bunu yaratmaya uygun, ateşli bir inanç var. Yaşlılar idam edilmiş, açlıktan öldürülmüş, sürülmüş, şu ya da bu şekilde temizlenmiştir. Artık gençleri, Batı ülkelerinde olduğu gibi ya zararlı olmak ya da hiçbir şey yapmamak yollarından birini seçmeye zorlayamazlar. Genç Rus'un inancı, bilgiç Batılıya kaba saba görünebilir ama her şey bir yana, bu inanca karşı söylenecek ne vardır? Bu genç, yeni bir dünya yaratmaktadır; bu yenidünya onun beğenisine uygundur ve yaratıldığı zaman, sıradan bir Rus'u devrim öncesinden daha mutlu kılacağı hemen hemen kesindir. Rusya, önyargılı Batılı aydının mutluluk duymayacağı bir ülke olabilir ama zaten önyargılı Batı aydını orada yaşamak zorunda değildir. Şu halde, genç Rus'un inancı, pratik ölçülere göre doğru demektir ve kuramsal yanı dışında bu inancı kaba saba olarak suçlandırmak haksızlık olur.

Hindistan'da, Çin'de ve Japonya'da politik dış etkiler genç aydının mutluluğuna engel olabilir, ama Batı'da olduğu gibi iç engeller yoktur. Gençlere önemli görünen eylemler vardır ve bunlar başarılı olduğu sürece gençler mutlu olurlar. Ulusal yaşamda, önemli bir rolleri ve ulaşılması güç olmakla birlikte, olanaksız olmayan bir amaçları bulunduğunu hissederler.

Yükseköğrenim görmüş Batılı genç kadın ve erkeklerin çoğunda sık rastlanılan her şeye burun kıvırma, konforla güçsüzlüğün birleşmesinden kaynaklanır. Güçsüzlük, insanları hiçbir şeyin yapmaya değmez olduğu duygusuna götürür; konfor ise, bu duygunun neden olduğu acıyı çekilebilir hale sokar. Doğu ülkelerinde üniversite öğrencileri kamuoyunu etkileme bakımından, modern Batı'ya göre daha fazla olanağa sahiptir ama maddi bakımdan çok daha az fırsatları vardır. Güçsüz olmadıkları, konfor içinde bulunmadıkları için de, burun kıvırıcı değil ya reformcu ya da devrimci olurlar. Reformcu ile devrimcinin mutluluğu ulusal gelişmeye bağlıdır, ama reformcu ile devrimci, belki kurşuna dizilirken bile, konfor içinde yüzen burun kıvırıcının hiçbir zaman erişemeyeceği gerçek bir mutluluk duyar. Çin'in gelenekçi bir bölgesinde okulumun bir benzerini açmak isteyen genç bir Çinlinin beni ziyaret edişini hatırlıyorum. Bunu yaptığında kafasının kesileceğini bilmekteydi. Yine de, gıpta etmekten kendimi alamadığım sakin bir mutluluk içinde bulunuyordu.

Dünyada yalnızca yüce mutlulukların mümkün olduğunu söylemek istemiyorum. Aslında bunlar belirli bir azınlığın ulaşabileceği mutluluklardır, çünkü herkeste bulunması olanaksız bir yeterlilik ve bir ilgi genişliğini gerektirirler. Çalışmaktan yalnızca tanınmış bilim insanları haz duymadığı gibi, bir davayı savunmaktan da yalnızca büyük devlet adamları zevk almaz. Çalışma zevki, belirli bir ustalığa ulaşmış ve alkış beklemeyen, ustalığını işe uygulamaktan gönül hoşluğu sağlayabilen bütün insanlara açıktır. Genç yaşmda iki bacağını yitirmiş olduğu halde huzurlu bir mutluluk içinde yaşayan birisini tanımıştım; mutluluğunu gül hastalıkları üzerine beş ciltlik bir kitap yazarak elde etmişti ki, kendisi bu konuda en büyük uzmandı. Hiç Konkoloji uzmanı tanımadım ama tanıyanların anlattıklarından öğrendiğime göre, kabukları incelemek hoş bir uğraşıymış. Bir zamanlar, dünyanın en büyük kompozitörü olan ve yaşamlarını yıldız sanatçıların peşinde

koşarak geçirenlerce aranan birisini tanımıştım; bu adam, herkese kolay kolay saygı göstermeyen kişilerin saygılarını kazanmış olmaktan çok, kendi sanatıyla uğraşmaktan, usta dansçıların danstan aldıkları zevk gibi bir hoşnutluk ve haz duyuyordu. Birçok bestecinin de matematik, Nasturi metinleri, çivi yazısı ya da başka zor uğraşılarda usta olduklarını gördüm. Onların özel yaşamlarında mutlu olup olmadıklarını bilmiyorum, ama çalışma saatlerinde, yapıcı içgüdüleri tam anlamıyla tatmin olmaktaydı.

Bu makine çağında, hüner isteyen el işleri için eskiye göre daha az fırsat bulunduğunu söylemek alışkanlık olmuştur. Ben, bunun doğruluğundan pek emin değilim; evet, bugünün usta işçileri, Ortaçağ esnafından çok daha farklı işlerle uğraşıyorlar, ama yaptıkları işler çok önemli ve çok gerekli. Pratik bilim aygıtlarını ve hassas makineleri yapanlar, plan çizenler, uçak makinistleri, şoförler ve daha birçok el becerisi iş yapan var ki, bu işlerde ulaşılabilecek ustalık derecesinin hemen hemen sınırı yoktur. Benim düşünceme göre, ilkel ziraat işçisi olan köylü, bir makine ustası ya da şoför kadar mutlu değildir. Tarlasını işleyen köylünün değişik işler yaptığı doğrudur; sürer, eker, biçer. Ama başarısı doğaya bağlıdır ve bunu hiç aklından çıkaramaz. Buna karşılık, bir mekanizmayı işleten birisi neler yapabileceğini bilir ve doğal güçlere köle değil, egemen olduğunu duyumsar. Makine işletenler, pek az değişiklikle hep aynı hareketleri yineleyenler için çalışmanın ilgi çekici olmadığı elbet doğrudur; ama bir işi yapan makinenin yetkinliği arttığı oranda, o işin ilgi çekiciliği azalır. Makine üretiminin asıl amacı, –ki biz bu amaçtan henüz çok uzakta bulunuyoruz– ilgi çekici olmayan işlerin makineyle yapılması ve insanların zamanlarını değişiklik ve öncelikli karar isteyen işlere ayırmalarıdır. Böyle olduğunda, çalışmak ekip biçmenin ilk başladığı günden bu yana olduğundan çok daha az bıktırıcı ve daha az yorucu olacaktır. İnsanlar, tarıma başlamakla, açlıktan ölme tehlikesini azaltmak için, tekdüze ve

usandırıcı bir yaşantıya razı olmuştur. Oysa besinlerini avcılıkla elde ettikleri günlerde çalışmak mutluluk veriyordu; bunun böyle olduğu, zenginlerin eğlenmek için fırsat buldukça atalarımız gibi ava çıkmalarından da anlaşılabilir. Ama insanlık, makinelerin kullanıma girmesi sonucunda tarımla birlikte başlayan bayağılık, üzüntü ve çılgınlık döneminden kurtulmaktadır. Duygusallar, toprakla iç içe olan Hardy'nin filozof köylülerinin olgunluklarından söz açabilirler, ama köy delikanlılarının tek dileği, rüzgâr, yağmur ve kış gecelerinin yalnızlığına köle olmaktan kurtulup sinema ve fabrikanın daha insancıl ve güvenilir ortamına sığınmaktır. Sıradan bir insanın mutlu olabilmesi için, dostluğa ve dayanışmaya gereksinimi vardır; bunlar ise sanayide, ekip biçmekte olduğundan çok daha kolaylıkla elde edilebilir.

Bu davaya inanmak, birçok kişi için mutluluk kaynağıdır. Bunu söylerken yalnız ezilen ülkelerdeki devrimcileri, sosyalistleri, milliyetçileri değil, daha alçakgönüllü inançları olanları da göz önünde bulunduruyorum. Tanıdıklarım arasında, İngilizlerin yitik on kabile olduğuna inananlar var ki, hemen hemen hepsi mutludur, ama İngilizlerin İbrahim ile Manasseh'in kabileleri olduğuna inananların mutlulukları sınırsız. Okurun da buna inanmasını istiyor değilim, çünkü ben de yanlış olduğunu düşündüğüm inançlara dayanan bir mutluluğun avukatlığını yapamam. Gülünç ve hayali olmayan bazı davalar bulmak kolaydır. Bu gibi bir davaya gerçekten ilgi duyan kimse, boş zamanlarını dolduracak bir uğraşı ve yaşamın boş olduğu duygusuna karşı bir panzehir bulmuş olur.

İkinci bir meslekle uğraşmak da, alçakgönüllü bir davaya bağlanmaktan çok farklı değildir. Yaşayan matematikçilerin en tanınmışlarından birisi, zamanını matematik ile pul toplama işlerine eşit olarak ayırmıştır. Bana öyle geliyor ki, birincisinde ilerleme kaydedemediği zamanlar ikinci uğraşısı kendisine bir avuntu olmaktadır. Pul biriktirmek yalnızca

sayılar âleminde sorun çözme güçlüğünden doğan üzüntüleri giderecek bir uğraşı olmadığı gibi, toplanabilecek tek şey de pul değildir. Antika porselenlerin, Roma paralarının, ok başlıklarının ve yontma taş ürünlerinin de birer ilgi alanı olabileceğini düşünün. Birçoğumuzun böylesine basit zevklere yönelmeyecek kadar akıllı olduğu doğrudur. Hepimiz bunları çocukluğumuzda denemiş, ama nedense olgun bir adam için uygun olmadıkları kanısını edinmişizdir. Bu düşünce hatalıdır, çünkü başkalarına kötülüğü dokunmayan her eğlence değerlidir. Mesela ben nehir toplarım: Volga'da aşağıya, Yang-Çe'de yukarıya doğru gitmekten hoşlanırım ve Amazon'la Orinoko'yu hiç görmediğim için üzülürüm. Bu heyecan basittir, ama yüzümü kızartmaz. Maç meraklılarının duygusal zevklerini düşünün, gazetesini heyecanla açar; radyo ona yürek çarpıntılı dakikalar yaşatır. Okuduğum kitaplarından melankolik olduğu kanısına vardığım Amerikalı büyük yazarlardan birisiyle tanışmamı anımsıyorum. O sırada radyo beyzbol maçlarını vermekteydi; adam beni, edebiyatı ve bütün dertlerini bir kenara itip, tuttuğu takımın yenmesi şerefine bir çığlık attı. Bu olaydan sonra artık onun kitaplarını, kahramanlarının başma gelenlere üzülmeden okuyabiliyorum.

Bir şeye düşkünlük ya da ikinci bir meslekle uğraşmak, mutluluğun kaynağı olmayabilir, ama katı gerçekleri ve katlanılması güç acıları unutmanın bir yoludur. Mutluluk her şeyden çok, insanlara ve çevreye dostça ilgi duymaya dayanır.

Dostça ilgi, bir sevme biçimidir, ama sımsıkı kavrayıcı, sahip olucu değildir ve aynı düzeyde karşılık beklemez. Karşılık beklemek, çoğu zaman mutsuzluğa yol açar. İnsanları incelemeyi sevmek, onların özelliklerinden hoşlanmak, üzerlerinde egemenlik kurmaya ve hayranlıklarını kazanmaya çalışmadan hoşlanmalarına yol açacak biçimde gösterilen ilgidir ki, kişiyi mutlu eder. Başkalarına içtenlikle davranan, onlar

için bir mutluluk kaynağı olur ve dostça karşılık görür. Başkalarıyla her türlü bağlantısı, kendisinin hem ilgi, hem sevgi gereksinimini karşılar, nankörlükle pek ender karşılaşacağından ve karşılaştığı zaman da fark etmeyeceğinden üzülmez. Başkalarını öfkelendiren davranışlar onu eğlendirir. Başkalarının çaba harcayıp da elde edemediği şeyleri o kolaylıkla ele geçirir.

Mutlu olduğu için, iyi bir arkadaş olur, bu da mutluluğunu artırır. Ama bütün bunlar içten gelmeli, görev duygusuyla özveride bulunmaktan kaynaklanmamalıdır. Görev duygusu, iş için yararlıdır, ama dostluk, arkadaşlık ilişkilerinde kırıcı olur. İnsanlar, katlanılmayı değil, sevilmeyi isterler. Kişisel mutluluğun bütün kaynaklarından belki en büyüğü, kendini zorlamadan, içinden gelerek insanlardan hoşlanmaktır.

Yukarıdaki paragrafta çevreye de dostça ilgi duymaktan söz etmiştim. Bu, zorlama bir söz sanılabilir. Ama bir jeoloğun kayalara, bir arkeoloğun kalıntılara duyduğu ilgide, arkadaşlık duygusunu andıran bir yan vardır; bu ilgi, insanlara ya da topluma karşı tutumumuzda da bulunmalıdır. Düşmanlara da ilgi duymak mümkündür. Örümceklerden iğrenen ve onların az olduğu bir yerde yaşamak isteyen kişi, örümceklerin özellikleri üzerine bilgi toplar. Yalnız ilginin bu türlüsü, jeoloğun kayalardan sağladığı gönül doyumunu vermez. Sevmediklerimize gösterdiğimiz ilgi, belki sevdiklerimize gösterdiğimiz ilgi kadar günlük mutluluğumuza yardım etmeyebilir ama yine de çok önemlidir. Dünya geniş, yeteneklerimizse sınırlıdır. Kendi başımıza erişebileceğimiz mutluluk çok azdır. Çok fazla istemekse, olası olanı da elde edememeye yol açabilir. Yıldızların Oluş Tarihi gibi bir konuya gerçekten ilgi duyup da endişelerini unutabilen birisi, kişisel olmayan bu alanlardaki gezintisinden döndüğü zaman görecektir ki, üzüntülerini kolayca yenmesini sağlayan bir serinkanlılık ve huzur kazanmış, üstelik bu arada, geçici de olsa gerçek bir mutluluk duymuştur.

Mutluluğun sırrı şudur: İlgilerinizi olabildiğince genişletin; sizi ilgilendiren şeylere karşı tepkilerinizin düşmanca değil, olabildiğince dostça olmasına bakın.

Mutluluğu elde etme olanakları konusunu, gelecek bölümlerde, mutsuzluğun psikolojik kaynaklarından sakınma çareleriyle birlikte daha fazla ele alacağım.

11

Keyif

Bu bölümde mutlu bir insanın en genel ve belirli özelliğinden, yani keyifli oluşundan söz edeceğim.

Birisinin keyifli olup olmadığını anlamanın belki de en iyi yolu, sofra başındaki davranışlarını incelemektir. Yemek yemeyi can sıkıcı bir iş olarak görenler vardır; yemek ne kadar güzel olursa olsun, bunların ilgisini çekmez. Bunlar hemen hemen her masaya oturuşlarında mükemmel yemeklerle karşılaşmışlardır. Yiyeceksiz kalmanın, yani açlığın nasıl bir şey olduğunu bilmezler; yemeğe, içinde yaşadıkları toplumdaki modaya uygun olarak hazırlanması gereken, sıradan bir olay gözüyle bakarlar. Onlar için, her şey gibi yemek de yorucu ve bıktırıcıdır, ama yemekten daha az yorucu bir şey bulunmadığından, fazla yakınıp sızlanmanın yararı yoktur. Bir de görev duygusuyla yemek yiyen hastalar vardır; doktor, güçlü olabilmeleri için biraz beslenmeleri gerektiğini söylemiştir. Sonra ağzının tadını bilen, iyi yemek düşkünleri gelir; bunlar yemeğe iştahla başlar, ama gereğince pişirilmemiş olduğunu görürler. Bir de oburlar vardır ki yemeğe saldırırlar, çok fazla yerler, fazla kilo alır, nefes darlığı çekerler. Sonuncu olarak, uygun bir iştahla yemeğe başlayan, yemekleri seven, yeterince yiyen ve tam zamanında sofradan kalkanlar vardır. Besinler karşısındaki bu tutumlar, dünyanın öbür nimetleri karşısındaki davranışları andırır. Mutlu kişi bu örneklerden sonun-

cusudur. Açlığın besinle ilgisi neyse, hoşnutluğun yaşamla ilgisi odur. Yemek yerken canı sıkılan, Byron mutsuzluğu yaşamaktadır. Ödem duygusuyla besin alan hasta, dünya zevklerinden elini eteğini çekmiş olana, obursa zevk düşkününe benzer. İyi geleneklere düşkün olan, hayattaki eğlencelerin yarısını, "çirkin" diye damgalayan titizler gibidir. Çok garip tir ki, yalnızca obur dışında, bütün bu tipler iştahı iyi olanları aşağı görür ve kendilerini ondan üstün sayarlar. Karnınızın aç olduğu ya da çekici manzaralarla ve sürprizlerle dolu olduğu için dünyadan zevk almanız, onlar için bayağılıktır. Onlar hayal kırıklıklarının yüce katından, "basit insanlar" diye küçümsediklerine kuş bakışı bakarlar. Ben kendi payıma bu görüşte değilim. Bence her hoşnutsuzluk bir hastalıktır. Evet, bazı koşullarda hoşnutsuzluk kaçınılmaz olabilir, o zaman da tedavi edilmesi gerekir; hoşnutsuzluğun akılca üstünlükten ileri geldiği sanılmamalıdır. Diyelim ki iki kişiden birisi çilek seviyor, diğeri sevmiyor; ikincisi birincisinden hangi bakımdan üstün olabilir? Çileğin iyi ya da kötü olduğunu gösterecek soyut ya da somut bir şey yoktur. Çilek, çileği seven için iyi, sevmeyen içinse kötüdür. Ne var ki çileği seven, ondan zevk alır, sevmeyense almaz; bu bakımdan da yaşamak zorunda oldukları dünyaya birincisi daha iyi uyum sağlamıştır ve hayattan daha çok haz almaktadır. Bu önemsiz konuda gerçek olan durum, önemli işlerde de böyledir. Futbol maçı seyretmeyi seven, sevmeyenden daha üstündür. Okumaktan hoşlanan, hoşlanmayandan daha da çok üstündür, çünkü kitap okuma fırsatı, maç seyretme fırsatından daha sık ele geçer. Bir insan ne kadar çok şeye ilgi duyarsa, o kadar çok mutlu olma olanağına kavuşur ve o derece az kaderin insafına bağlı olur, çünkü bu ilgilerden birini yitirecek olsa, bir diğerine yönelebilir. Hayat her şeye ilgi beslenemeyecek kadar kısadır ama günlerimizi dolduracak kadar çok şeyle ilgilenmemiz iyi olur. Hepimizde içe kapanma hastalığına eğilim vardır; herkes önüne serili sayısız dünya manzarasından başını çevirip

içindeki boşluğa bakmak eğilimindedir. Ama içine kapanık olan birisinin mutluluğunda herhangi bir yücelik bulunduğunu sanmayalım.

Evvel zaman içinde, iki sucuk makinesi varmış; yalnızca, domuz etini en lezzetli sucuk haline getirmek amacıyla yapılmışlar. Bunlardan birisi domuzdan hoşlanmış ve sayısız sucuk yapmış; diğeri şöyle diyormuş: "Benim için domuz nedir ki? İşleyişim herhangi bir domuzdan daha ilgi çekici ve güzeldir." Bu düşünceyle domuz etlerini geri çevirerek kendi içini incelemeye koyulmuş. Ama doğal olarak, besininden yoksun kalınca çalışamamış ve kendisini ne kadar çok incelediyse o kadar boş ve budala olduğunu görmüş. Bir zamanlar tadına doyum olmaz sucuklar yapan o güzel makine artık hareketsiz duruyor, neler yapabileceğini kestirmekte güçlük çekiyormuş. Bu ikinci sucuk makinesi, hoşlanma duygusunu yitirmişe, birincisiyse bu duyguyu sürdürmüş olana benzer. Beyin, kendisine sunulan malzemeyi şaşılacak alaşımlar halinde birleştirme gücü olan garip bir makinedir, ama dış dünyadan malzeme almayınca güçsüzleşir, üstelik sucuk makinesinin aksine kendi gerecini kendi ele geçirmek zorundadır. Çünkü olaylar, ancak onlara ilgi duyarsak deneyimlerimiz haline gelirler, yani bizi ilgilendirmiyorlarsa, onlardan hiçbir şey elde etmiyoruz demektir. Şu halde, bütün dikkatini kendi içine çevirmiş olan, orada ilgisini çekecek hiçbir şey bulamaz, ilgisini dışarıya yöneltmiş olan ise, ruhunu incelediği ender dakikalar sırasmda, orada, çok çeşitli ve ilgi çekici öğelerin ayrışmakta, sonra da çok güzel ya da öğretici şekillerde yeniden düzenlenmekte olduklarını görecektir.

Hoşlanmanın sayısız şekli vardır. Sherlock Holmes'un sokakta bir şapka bulması olayını hatırlarsınız. Şapkaya kısaca bir göz attıktan sonra, bunun sahibinin içki yüzünden hayatta ilerleyemediği ve karısının da onu artık eskisi kadar sevmemeye başladığı sonucunu çıkarır. Rasgele şeylerde bu derece zengin bir ilgi kaynağı bulan bir kimse için yaşam hiçbir za-

man sıkıcı olamaz. Kırda bir yürüyüş sırasında rastladığınız dikkatinizi çekebilecek değişik şeyleri bir düşünün. Kimi kuşlara ilgi duyar, kimi bitkilere, kimi yeryüzüne, kimi ekinlere... Bunlardan herhangi birisi ilginizi çekiyorsa, o şey ilgiye değerdir ve bunlardan birine karşı ilgi duyan kimse, duymayana göre dünyaya daha iyi uyum göstermiş demektir.

İnsanların başkalarına davranışlarında da olağanüstü farklılıklar vardır. Uzun bir tren yolculuğu sırasında, birisi yol arkadaşlarına başını çevirip bakmazken, bir diğeri hepsini gözden geçirir, karakterlerini inceler, durumları hakkında tahminler yürütür ve hatta belki de birçoklarının en gizli sırlarını öğrenir. İnsanlar başkalarına karşı besledikleri duygularda birbirine ne kadar benzemezse, onlar hakkında öğrendikleri şeyler de o derece değişiktir. Bazıları hemen herkesi sıkıcı bulurlar, bazılarıysa karşılaştıkları herkese, aksini gerektirecek nedenler olmadıkça, hemen ve kolaylıkla yakınlıkduyarlar. Yine yolculuk örneğini ele alalım: Bazıları, birçok ülke dolaşır, en iyi otellerde kalır, kendi ülkesindeki yemeklerin aynısını yer, yurdunda karşılaştığı tipte aylak zenginlerle buluşur, sofralarında ele aldıkları konular üzerinde konuşurlar. Bu gibilerin dönüşte hissettikleri tek şey, pahalı tren yolculuklarının can sıkıntısından kurtulmuş olma rahatlığıdır. Bazılarıysa, gittikleri yerlerin özelliklerini görürler, o ülkelerde yaşayanların tipik örnekleriyle tanışırlar, sosyal ya da tarihsel bakımdan ilgi çekici ne varsa incelerler, o ülkenin yemeklerini yer, insanlarının davranışlarını ve dillerini öğrenir ve kendi ülkelerine, kış gecelerinde tatlı tatlı gözden geçirebilecekleri bir anı hazinesiyle dönerler.

Bütün bu değişik durumlarda, yaşamaktan hoşlanan, hoşlanmayandan üstündür. Hoşuna gitmeyen olayların bile yaşamaktan hoşnut olana yararı dokunur. Bir Çinli kalabalığının, bir Sicilya köyünün kokusunu almış olmaktan, kokladığım sırada hoşlandım diyemesem de, şimdi hoşnutum. Serüven düşkünü olanlar, sağlıklarına dokunmamak koşuluyla, deniz

kazalarından, tayfaların ayaklanmasından, depremlerden, büyük yangınlardan ve her türlü kötü olaydan hoşlanırlar. Örneğin bir deprem sırasında kendi kendilerine şöyle derler: "Demek deprem dedikleri şey böyle olurmuş". Ve dünya hakkındaki bilgileri arttığı için sevinirler. Bu gibilerin kadere bağlı olmadıklarını söylemek doğru değildir, çünkü sağlıklarını yitirdiklerinde her şeylerini yitirmiş olacaklarından, kesin olmasa bile, her zaman korkarlar. Yıllarca işkenceye katlanmış ve ölürken son saniyeye değin hoşnutluğunu sürdürebilmiş insanlar bilirim. Bazı hastalıklar hoşlanma duygusunu köreltir, bazıları da köreltmez. Bilim insanlarının bu iki türü birbirinden ayırt edip edemediklerini bilmiyorum. Belki insan biyolojisi alanında daha büyük ilerlemeler kaydedildiğinde, bir hapla her şeye ilgi duyabileceğiz, ama o güne erişinceye değin, bazılarının her şeye ilgi duymalarının, bazılarının ise hiçbir şeye ilgi duymamalarının nedenini anlayabilmek için sağduyuya başvurmak zorundayız.

Hoşnutluk bazen çok geniş, bazen de çok dar bir alanda olur. Borrow'un yapıtını okuyanlar, *Romany Rye*'daki kişiyi anımsayacaklardır. Bu adam, çok sevdiği karısını yitirince, bir süre için hayatı anlamsız görür. Derken, çaydanlıkların ve çay kutularının üzerlerindeki Çince yazılara ilgi duymaya başlar ve Çince-Fransızca bir dilbilgisi kitabından, önce Fransızca öğrenir, sonra da bu yazıların anlamlarını çözer; Çince bilgisini başka hiçbir alanda kullanmadığı halde, hayatta ilgilenecek bir konu bulmuş olur. Ben Bilinircilik sapkınlığı hakkında her şeyi öğrenmeye kararlı insanlar ve Hobbes'un ilk yazılarını toplamayı hayatının başlıca amacı edinmiş insanlar tanıyorum. Birisini neyin ilgilendireceğini önceden bilmek olanaksız gibidir, ama insanların çoğunda, şuna ya da buna fazla ilgi duyma yeteneği vardır ve böyle bir ilgi uyandığında da hayat sıkıcı olmaktan çıkar. Yalnız, çok dar bir alanı bulunan ilgiler, genel yaşam hevesinden daha az gönül doyurucu bir mutluluk verirler, çünkü bunlar, kişinin bütün

zamanını doldurmaya yetmeyebilirler, kaldı ki kişinin, heves ettiği konu hakkında öğrenebileceği her şeyi öğrenmiş olması tehlikesi de vardır.

Sofra başı örneğimizde, değişik tipler arasında oburu da saydığımız ve bu tipi övülmeye değer bulmadığımız anımsanacaktır. Okurlarım, övmekte olduğum hevesli ya da hoşnut tipin oburdan pek bir farkı olmadığını düşünebilirler. Bu iki tip arasındaki farkı açıklamaya çalışmamızın zamanı gelmiştir.

Herkesin bildiği gibi eskiler ölçülü olmayı gerekli sayarlardı. Romantizmin ve Fransız devriminin etkisi ile birçok kişi bu görüşü bırakarak tutkuları, Byron'un romanlarındaki gibi yıkıcı ve topluma karşı bile olsa, hayranlıkla karşılamaya başladı. Ne var ki, eskilerin haklı olduğu besbelliydi. Mutlu bir yaşamda, değişik eylemler arasında bir denge vardır ve hiçbir eylem diğerlerini olanaksızlaştıracak derecede ileri götürülemez. Obur, yemek yeme zevki uğruna diğer bütün hazlarını feda eder, böyle yapmakla da mutluluğunu azaltmış olur. Yemek yemekte olduğu gibi birçok zevk de aşırılığa vardırılabilir. İmparatoriçe Josefin, giyim kuşam konusunda bir oburdu. Napolyon önceleri gittikçe artan protestolarına karşın, imparatoriçenin terzi borçlarını ödüyordu. Ama en sonunda karısına ölçülü davranması gerektiğini ve bundan böyle masraf ancak makul olursa ödeyeceğini söyledi. Derken terzinin yeni faturası geldi ve imparatoriçe bir an için aklını kaçırır gibi oldu, ama hemen bir düzen düşündü. Savunma Bakanı'ndan faturayı savaş giderleri için ayrılmış paradan ödemesini istedi. Bakan, Josefin'in kendisini bakanlıktan attırabileceğini bildiğinden boyun eğdi; bunun sonucu olarak da Fransa, Cenova'yı yitirdi. Daha doğrusu bazı kitaplar böyle olduğunu yazıyor, ama ben öykünün doğruluğuna pek kefil olamam. Doğru ya da şişirilmiş, her iki halde de amacımıza hizmet edebilir, çünkü bir kadının giyim kuşam tutkusunu nerelere vardırabileceğini göstermektedir. İçki ve kadın düşkünleri de aynı şeyin örnekleridir. Bu konuda izlenecek

ilkeler belirgindir. Zevklerimizin ve isteklerimizin her biri yaşamımızın genel çerçevesine uygun olmalıdır. Bunların birer mutluluk kaynağı olabilmeleri için sağlıkla, sevdiklerimizin duygu ve beğenileriyle, içinde yaşadığımız toplumun değer ölçüleriyle uzlaşır olmaları gerekir. Bazı tutkular bu sınırları aşmadan istenildiği kadar ileri vardırılabilir, bazıları ise vardırılamaz. Satranç oynamayı seven birisini ele alalım; bu kişi eğer bekârsa ve varlıklıysa bu tutkusunu dizginlemek zorunda değildir, ama evli ve çocuk sahibi ise, üstelik çalışmak zorunluluğu da varsa, satranç düşkünlüğünü büyük ölçüde sınırlandırması gerekir. İçki düşkünü ile obur, evlilik gibi sosyal bağlantıları olmasa da, çıkarları bakımından doğru hareket etmiyordur, çünkü onların düşkünlükleri sağlıkları için zararlıdır ve dakikalarla ölçülen hazlara karşılık, saatlerce süren acılara neden olmaktadır. Herhangi bir tutkunun ıstırap kaynağı olmaması, bazı sınırlayıcı etkenlerin çerçevesini aşmamasına bağlıdır. Bunlar, sağlık, yeteneklerini kullanabilmek, gereksinimlerini karşılamaya yeterli bir gelir, toplumsal görevlerden en önemli olanları, örneğin kişinin karısına ve çocuklarına karşı görevleri gibi etkenlerdir. Bunları satranç uğruna feda eden, aslında içki düşkünü kadar kötü birisidir. Onu pek fazla suçlu görmeyişimizin nedeni ise, satranç düşkünlüğünün yaygın olmaması ve ancak birkaç yetenekli kişi böylesine entelektüel bir uğraşıya kapıldığı içindir. Eski Yunanlıların ölçülü olma formülü, bu durumların hepsini kapsamaktadır. Güç çalışma saatleri boyunca akşamüzeri oynayacağı oyunun özlemini çekecek kadar satrancı seven, talihlidir, ama bütün gün satranç oynamak için işini bırakan, ölçülü olma özelliğini yitirmiştir. Henüz uslanmadığı gençlik çağında, savaşta gösterdiği kahramanlık için bir madalya verecekleri zaman, Tolstoy'un satranç oyunundan kalkıp törene gitmediği söylenir. Tolstoy'u bu olayda pek suçlu bulamayız, çünkü askeri bir madalyayı önemsememiş olabilir, ama daha sıradan birisi için böyle bir davranış budalalık olurdu.

Ortaya atılan bu öğretiyi sınırlandırmak üzere kabul etmemiz gerekir ki, bazı davranışlar, her şeyi feda etmeyi haklı gösterecek kadar şerefli sayılmaktadır. Yurdunu savunmak uğruna canını verenin, karısını ve çocuklarını meteliksiz bırakmış olması ayıplanmaz. Bilimsel araştırma uğruna ailesine çektirdiği yoksulluk, eğer kişi en sonunda başarıya ulaşmışsa, hoş görülür. Ama başarılı olamazsa, kamuoyu kendisini alçaklıkla damgalar ki bu da böyle bir işte başarılı olunup olunamayacağı önceden kestirilemeyeceği için, haksız bir suçlamadır. Hıristiyanlığın ilk bin yılı sırasında, her şeyden elini çekip, ailesini de yüzüstü bırakarak kendisini dine adayan birisi övülürdü; oysa bugün, hiç olmazsa ailesinin geçimini sağlaması istenir.

Obur ile normal iştahlı arasında, kökü derinlerde olan psikolojik bir fark bulunduğunu sanıyorum. Bir tek zevkini, diğer zevklerinin zararına aşırı derecelere vardıranın, üstesinden gelemediği bir sorunu vardır. İçki düşkünü için bu durum belirgindir; insanlar unutmak amacı ile içerler. Bir sorunları olmasaydı, sarhoşluğa sığınmazlardı. Nitekim öyküdeki Çinli de: "Ben içki için içmiyor; ben sarhoş olmak için içiyor," demektedir. Aşırı ve tek yönlü tutkuların hepsi böyledir. Amaç, zevk değil, unutmaktır. Yalnız, unutmanın sarhoşluk yoluyla sağlanmak istenmesiyle, doğal alışkanlıklara yoğunlaşarak sağlanması arasında çok fark vardır. Karısını yitirmenin verdiği acıya dayanabilmek için Çince öğrenen Borrow'un arkadaşı da unutmak istiyordu, ama bunu zararlı etkileri olacak şekilde değil, zekâsını geliştiren bir uğraşıyla gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Böylesine kaçış çarelerine söylenecek bir şey yoktur. Ama içki, kumar ya da diğer zararlı heyecanlar yolu ile unutmak isteyenlere söylenecek çok söz vardır. Bazıları da bu iki halin tam ortasında yer almışlardır. Örneğin, hayatı çekilmez bir durumda olduğu için uçaklarda ya da dağ başlarında çılgınca tehlikelere atılana ne diyeceğiz? Bu tehlikeleri göze alışı topluma hizmet içinse, kendisine hay-

ranlık duyabiliriz, değilse, kumarbaz ile içki düşkününden pek az üstün saymak zorunda kalırız.

Aslında, unutma amaçlı olmayan heves ve hoşnutluk, talihsizlik nedeniyle yitirilmemişse, herkeste doğuştan vardır. Çocuklar duydukları, gördükleri her şeyle ilgilenirler; dünya onlar için sürprizlerle doludur ve hiç durmadan öğrenme (okul öğrenimi değil tabii), ilgilerini çeken şeyleri daha iyi tanıma istekleri vardır. Hayvanlar, sağlıkları yerinde olduğu sürece her zaman hevesli ve meraklıdırlar. Bir kedi, tanımadığı bir odada, belki bir fare kokusuna rastlarım umuduyla her köşeyi koklamadan kıvrılıp yatmaz. Normal büyüyen birisi de dış dünyaya karşı ilgisini korur; koruduğu ve özgürlüğü kısıtlanmadığı sürece de hayattan zevk alır. Uygar bir toplumda hevesin yitirilmesi, büyük ölçüde, yaşamın gerektirdiği özgürlüklerin kısılmasından ileri gelir. Vahşi, karnı acıktığı zaman ava çıkar ve bunu içgüdüsel olarak yapar. Her sabah belirli saatte işine giden de aslında aynı içgüdüden, yani ekmek parasını kazanma isteğinden hız alır, ama bu durumda içgüdü doğrudan doğruya etkisini göstermiyor, düşünceler, inançlar ve irade yoluyla dolaylı olarak iş görüyor demektir. İşine giden, yola çıktığı anda aç değildir, çünkü biraz önce kahvaltı yapmıştır. Yalnız bilmektedir ki acıkacaktır. İşte o da gelecekteki açlığını gidermek amacıyla işe gitmektedir. İçgüdüler kararsızdır; oysa uygar bir toplumda alışkanlıkların kararlı olması gerekir. Vahşiler, birlikte yapacakları işleri bile içlerinden geldiği gibi yaparlar. Kabile savaş yapacağı zaman davullar coşkularını körükler ve her kişi, yapması gereken işin ilhamını sürü heyecanından alır. Şimdi ise işler bu şekilde yürütülemez. Bir trenin belirlenen saatte hareket etmesi için hamallara, makiniste ve hareket şefine barbar müziği ile ilham vermek olanaksızdır. Her biri kendi işini yalnızca yapması gerektiği için yapar, yani bunları harekete geçiren etkenler dolaylıdır; içgüdüleri, yapmak zorunda oldukları işlerin yönündedir. Aynı durum sosyal ilişkilerin çoğunda da

görülür. İnsanlar, birbirleriyle konuşup görüşürler ama bu, konuşup görüşmek istedikleri için değil, bu işbirliği sonunda bir şeyler yapabildikleri içindir. Uygar kişinin hayatının her anında içgüdü kısıntıları bulunur: Caddede giderken sevinçliyse hoplayıp sıçrayamaz, şarkı söyleyemez, üzgünse kaldırıma oturup ağlayamaz, çünkü yaya trafiğine engel olmaktan çekinir. Özgürlüğü, gençken okulda, büyüyünce de işyerinde kısıtlanmıştır. Bütün bunlar, hevesin ve hoşnutluğun sürdürülmesini güçleştirir, çünkü sürekli olarak kendini tutmak bıkkınlığa ve can sıkıntısına yol açar. Ne var ki, içgüdüler kısıtlanmadan da uygar bir toplum oluşamaz. Çünkü içgüdüler ancak en basit şeklindeki toplumsal işbirliğine yol açabilir, modern ekonomik düzenin gerektirdiği oldukça karışık yaşam biçimine yetmezler. Hevesin önündeki bu engelleri aşabilmek için ya çok sağlıklı ve çok büyük bir enerjiye sahip olmak ya da kendini zorlamadan ilgi duyulan işi bulmak gerekir. Sağlık, istatistiklere göre, son yüzyıl içinde devamlı olarak daha iyiye doğru gitmiştir, ama enerjiyi ölçmek daha zordur ve ben vücut dinçliğinin eskisinden daha fazla olduğundan kuşkuluyum. Bunu, daha çok sosyal bir sorun olduğu için burada incelemeyeceğiz. Bazıları, uygar hayatın engellerine karşın heveslerini ve yaşamdan hoşnutluklarını sürdürebilmektedir; birçoğu da, eğer enerjilerinin büyük bir kısmını sömüren psikolojik iç uyuşmazlıkları olmasaydı aynı şeyi yapabilirdi. Heves ve hoşnutluk, insanın işi için yeterli olan enerjiden daha fazlasını gerektirir, bu da psikolojik mekanizmanın düzenli işlemesine gereksinim gösterir. Düzenli işlemeyi sağlayan etkenler üzerinde ilerideki bölümlerde daha çok duracağım.

Kadınlarda keyif alma, ağırbaşlılığın yanlış yorumlanması nedeniyle, eskisi kadar olmasa bile, yine de büyük ölçüde engellenmektedir. Kadınların erkeklere açıkça ilgi göstermesi ya da herkesin içinde fazla hareketli olması doğru bulunmaz. Oysa erkeklere ilgi duymamayı öğrenirken hiçbir şeye ilgi

duymamayı, yalnızca doğru sayılan bazı belirli tutum ve davranışlara önem vermeyi öğrenirler. Hayatta pasif ve çekingen olmayı öğrenmenin, hevesi ve hoşnutluk duygusunu körleteceği açıktır, üstelik bunun ağırbaşlı kadınlarda ve özellikle az eğitim görmüş ağırbaşlı kadınlarda çok rastlanan içe kapanıklığı kışkırttığı da bir gerçektir. Spora, sıradan bir erkek kadar ilgi duymazlar, politikayı hiç umursamazlar, erkeklerden geleneğe uygun bir uzaklıkta dururlar, diğer kadınlara karşı ise, hepsinin kendilerinden daha az saygıya değer oldukları inancına dayanan örtülü bir düşmanlık beslerler. Kimseye açılmamaları ile övünürler, yani insanlara ilgi duymamak onlarca bir özelliktir. Ama kadınları bunun için suçlayamayız, çünkü bu, binlerce yıldan beri süregelen kadın eğitiminin bir sonucudur. Ama aynı kadınların, kendilerini ezen sistemdeki adaletsizliği fark etmemeleri de çok acınacak bir durumdur. Bunlara göre, her türlü sıkılık iyi, her türlü cömertlik kötüdür. Kendi toplumsal çevrelerinde zevki ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yaparlar, politikada ise baskıcı yönetimi severler. Tanrı'ya şükür bu tip kadınlar azalmıştır, ama sayıları hâlâ gelenekleri umursamayanların sandığından fazladır. Bu sözümün doğruluğundan kuşku duyanlara öneririm, gitsinler, evinin odalarını kiraya veren pansiyoncu kadınları incelesinler. Göreceklerdir ki, bu kadınlar yaşam hevesini kökünden kurutan bir erdem inancına sıkı sıkıya bağlanmış, bunun sonucu olarak da gönülleri pörsümüş, kafaları dar kalmıştır. Aslında erkek ve kadın erdemi arasmda fark yoktur; hiç değilse geleneğin bizi inandırmak istediği şekilde bir fark yoktur. Erkekler için olduğu gibi, kadınlar için de mutluluğun ve iyiliğin sırrı, keyif duygusuna sahip olmaktır.

12

Sevgi

Hoşnutsuzluk ile heves kırıklığının başlıca nedenlerinden birisi, insanın sevilmediği duygusuna kapılmasıdır. Bunun aksine olarak, seviliyorum duygusu da, keyfi artırır. Bir insan, sevilmediği duygusuna birçok nedenlerden kapılabilir. Ya kendisinin hiç kimse tarafından sevilemeyecek derecede kötü bir insan olduğuna inanmıştır ya çocukluğunda fazla sevilmemiş ve bunu kabullenmek zorunda kalmıştır ya da gerçekten hiç kimsenin sevmediği bir insandır. Bu sonuncusu, çocuklukta uğranılmış bir talihsizlik nedeniyle kendine güvenini yitirmiş olmaktan ileri gelebilir. Sevilmediğini sanan kimse, değişik davranışlarda bulunur. Sevilmek için büyük çaba harcar; örneğin, görülmemiş iyilikler yapabilir. Ama bunda başarısızlığa uğraması çok olasıdır, çünkü iyiliğin asıl nedeni, iyilik görenlerce kolayca anlaşılır; oysa insanın yapısı, sevilmeyi az isteyenlere sevgi göstermeye uygundur. Sevgiyi iyilik yaparak satın almaya çalışan, karşılaştığı değerbilmezlik sonucunda hayal kırıklığına uğrar. Hiç aklına getirmez ki, satın almaya kalkıştığı sevginin değeri, yaptığı maddi özverinin çok üstündedir; zaten o da bunun böyle olduğunu bildiği için, böyle davranmıştır. Sevilmediğini düşünen birisi, savaş çıkararak, ayaklanmalara önayak olarak ya da Dean Swift gibi kalemiyle kin saçarak dünyadan öç alma yolunu tutabilir. Bu, talihsizlik karşısında kahramanca bir tepkidir ve bütün

dünyaya meydan okuyabilmeye yetecek bir karakter gücünü gerektirir. Bu yüksekliklere ise pek az kimse çıkabilir; büyük çoğunluk, sevilmedikleri duygusuna kapıldıkları zaman kendilerini umutsuzluğa bırakırlar ve ancak arada bir kendini gösteren çekememe ve kötülük parıldayışları ile avunurlar. Bu gibi insanlar son derecede içlerine kapanık olur ve sevgi noksanlığı kendilerine güvenememelerine yol açar; kendilerine güvenlerinin olmayışından kaçabilmek için de içgüdüsel olarak tam anlamıyla alışkanlıklara bağlı bir yaşam sürerler. Kendilerini günlük işlerin kölesi yapanlar, çoğunlukla çevrelerinin soğuk davranışından çekindikleri ve her günkü işlerini sürdürürlerse bu soğuklukla karşılaşmayacaklarını düşündükleri için böyle yaparlar.

Hayatı güvenle karşılayanlar, güvensizlikle karşılayanlardan çok daha mutludurlar; hiç değilse kendilerine güvenleri bir felakete yol açmadığı sürece bu böyledir. Üstelik her durumda olmasa bile, büyük bir çoğunlukla güven duygusu, başkalarının karşılaşacağı tehlikelerden kaçınabilmeye yardımcı olur. Bir uçurumun bir kıyısından öbürüne uzatılmış dar bir kalas üzerinde yürürken, korkanın düşme olasılığı, korkmayandan fazladır. Yaşam yolunda da aynı durum vardır. Korkusuz da beklenmeyen bir felaketle karşılaşabilir, ama çekingenin mutsuzluğa düşeceği birçok güç durumdan burnu bile kanamadan kurtulma şansı büyüktür. Güvende olmanın bu yararlı biçimi çeşitlidir. Birisi dağlarda, diğeri denizlerde, bir diğeri havalarda güvenli olur. Ama genelde yaşama güvenmek, gereksinim duyulan sevginin bulunmasıyla mümkün olur. İşte ben de bu bölümde, hevesin ve hoşnutluğun kaynaklarından birisi sayılan sevgi ile bunun ürünü olan güven duygusunu anlatacağım.

Güven duygusunu sevmek değil, sevilmek doğurur, ama bu duygu en çok karşılıklı sevgiyle oluşur. Daha doğrusu, yalnız sevgi değil, hayranlık da bu etkiye sahiptir. Sahne sanatçıları, din adamları, söylevciler ve politikacılar gibi mes-

lekleri halkın hayranlığını kazanmak olanlar, her gün biraz daha fazla alkışa bağlı duruma gelirler. Halk, kendilerini yeterince beğendiği zaman tam anlamıyla hoşnutturlar, beğenmediği zaman ise hoşnutsuz ve içe kapanık olurlar. Başkaları için daha az sayıdaki insanın daha yoğun sevgisi neyse, bunlar için de halkın gösterdiği iyi kabul odur. Anne-babası kendisine düşkün olan bir çocuk, bu sevgiyi bir doğa yasası olarak kabul eder. Bu sevgi onun mutluluğu için büyük önem taşımasına karşın, üzerinde pek fazla durup düşünmez. Dünyayı, önüne çıkmış ve büyüdüğü zaman çıkacak olan daha ilgi çekici serüvenleri düşünür. Ama bütün bu dış ilgilerin ardında, kendisini her felaketten koruyacak bir anne-baba sevgisi bulunduğunu hisseder. Şu ya da bu nedenle anne-baba sevgisinden yoksun kalan bir çocuk, korkuya ve kendine acıma duygusuna kapılır, pısırıklaşıp çekingen olur ve artık dünyaya görüp öğrenme isteği ile bakamaz. Böyle çocuklar, şaşılacak derecede küçük yaşlarından itibaren hayatı, ölümü ve insanlığın kaderini düşünmeye başlarlar. Önce melankolik olurlar; sonunda ise herhangi bir felsefe ya da inançtan medet umar, içlerine kapanırlar. Oysa dünya, belirli bir sıra gözetilmeden serpiştirilmiş hoş ve hoş olmayan şeylerle dolu bir pazar yeridir. Bunlardan anlaşılması mümkün bir sistem çıkarma isteği, aslında korkuya dayanır, daha doğrusu agorafobiden, yani açık alan korkusundan gelir. Çekingen öğrenci, kitaplığın dört duvarı içinde güven duyar. Eğer kendisini dış alemin de aynı biçimde düzenli olduğuna inandırabilirse, sokağa çıktığında da buna benzer bir güven duyar. Eğer bu kişi daha fazla sevilmiş olsaydı, gerçek dünyadan daha az korkar ve onun yerine ideal bir dünya yaratma zorunluluğu duymazdı.

Gelgelelim her sevgi, insanı korkusuz ve serüvenci yapmaz. Gösterilen sevgi çekingen değil, güçlü olmalıdır; sevilenin güvenliğini ihmal etmemekle birlikte, daha çok mükemmelliğini isteyen bir sevgi olmalıdır. Her köpeğin ısıracağına inan-

mak da, her ineği bir boğa olarak görmek de, sürekli olarak olası felaketlere karşı ikaz eden ürkek bir dadı ya da anne de çocuklara aynı ürkekliği aşılayabilir; bu gibi çocuklar dadıları ya da anneleri yanlarında olmadığı zaman kendilerini güvende hissetmezler. Çocuğuna fazla düşkün olan bir anne onun ürkekliğinden hoşlanabilir: Onun dünya ile başa çıkabilecek bir güce sahip olmasından çok, kendisine gereksinim duymasını isteyebilir. Bu ise çocuğun ilerisi için, sevilmesinden daha kötüdür. Çocukluk yıllarından başlayan zihinsel alışkanlıklar yaşam boyunca sürebilir. Çok kimse âşık olduğunda, gerçek dünya dışında sığınacağı küçük bir cennet arar; burada hak etmediği bir hayranlıkla karşılanmayı ve övülmeye değer olmadığı halde övülmeyi bekler. Birçokları için gerçeklerden kaçıp sığınacağı yer, evidir; kendilerini korkutup ürkütmeyen insanlara yakın bulunmaktan hoşlanma nedenleri, korku ve ürkme duygularıdır. Çocukken düşüncesiz annelerinden gördüklerinin aynısını eşlerinden beklerler, eşleri onlara büyümüş çocuk gözü ile bakınca da hayrete düşerler.

Sevginin en iyi biçimini tarif etmek kolay değildir, çünkü her türünde az çok bir koruma niteliği vardır. Sevdiklerimizin acılarına omuz silkemeyiz. Ama ben, sevilenin uğradığı talihsizliğe acımanın da, ileride uğrayabilecekleri için endişe etmenin de, sevgide mümkün olduğu kadar az yer alması gerektiğine inanıyorum. Başkaları için duyduğumuz korku, kendimiz için duyduğumuzdan küçük bir farkla üstün bir duygudur. Kaldı ki bu duygu genellikle, sevilene sahip ve egemen olma isteğini gizlemek için bir gerekçedir. Sevilenin korkularını uyandırmaktaki amaç, ona daha fazla egemen olmaktır. Erkeklerin ürkek kadınlardan hoşlanma nedenlerinden birisi de budur, çünkü korunan kimseye egemen olunur. Bir insanın kendisine zararı dokunmadan katlanabileceği endişe derecesi, o insanın yapısına bağlıdır; güçlü ve serüvenci olan, zarar görmeden, oldukça büyük endişelere dayanabilir, ama ürkek olanların endişelenmemeleri gerekir.

Sevginin sevilen üzerinde iki türlü etkisi vardır. Bunu güvenle ilgisi bakımından daha önce anlatmıştık; sevilme isteğinin ergenlik çağındaki amacı ise daha çok biyolojiktir, yani anne-baba olmaktır. Bir kadın ya da erkeğin karşı tarafta cinsellik uyandıramaması çok büyük bir talihsizliktir, çünkü bu durum o kadın ya da erkeği hayatın verebileceği en büyük zevkten yoksun kılar. Bu yoksunluk ise, eninde sonunda, hemen hemen şaşmaz bir biçimde, hevesi yok edip, kişiyi içine kapanık yapar. Ancak, ergenlik çağında sevilme başarısızlıklarına yol açan karakter bozuklukları, çoğu durumda, çocukken uğranılmış talihsizliklerin sonucudur. Bu da belki kadınlardan çok erkekler için böyledir. Çünkü erkeklerin kadınları dış görünüşlerine bakarak sevmelerine karşılık, kadınlar erkekleri karakterleri için sevme eğilimi gösterirler. Bu noktada, kadınların erkeklerden üstün olduğunu belirtmek gerekir, çünkü onların erkeklerde aradıkları nitelikler, erkeklerin onlarda aradıkları niteliklerden üstündür. Ama iyi bir karaktere sahip olmanın iyi bir görünüşe sahip olmaktan daha kolay olduğunu hiç sanmıyorum; hiç değilse kadınlar, iyi bir görünüşe sahip olmak için ne yapmak gerektiğini, erkeklerin iyi bir karaktere sahip olmak için ne yapmak gerektiğini bildiklerinden, daha iyi bilirler.

Buraya kadar, kişinin hedef olduğu sevgiden, sevilmekten söz ettik. Şimdi de sevmekten söz açmak istiyorum. Sevmek iki türlüdür; birisi hayata karşı duyulan istek ve hevesin belki en büyük ifadesi, diğeri ise korku ifadesidir. Bence ilki bütünüyle hayran olunacak bir durum, ikincisi ise, olsa olsa bir avuntudur. Güzel bir günde göz alıcı bir kıyı boyunca vapurda giderken kıyıyı seyreder, manzaradan zevk alırsınız. Bu, dışarıya bakmakla alınmış bir zevktir ve herhangi büyük bir gereksiniminizle bağlantısı yoktur. Ama eğer geminiz batmış da kıyıya doğru yüzmekteyseniz, bu kıyıya başka türlü bir sevgi beslersiniz: Kıyı, sizin için güvenliği temsil eder; güzel ya da çirkin olması önemli değildir. Sevmenin üstün

olanı, gemisi güvenli olan kişinin duygusuna benzeyendir; daha az güzel olanı da, gemisi batmış olana uyandır. Bu iki türlü sevginin birincisini, kişi ancak güvendeyken ya da en azından kendisini kuşatan tehlikelere aldırış etmiyorsa duyabilir; ikincisi ise tam tersine, güvenli olmayan bir durumda bulunmaktan ileri gelir. Güvenli olmayan durumun doğurduğu sevgi, diğerinden çok daha öznel ve bencildir; çünkü sevilen, nitelikleri için değil, işe yaradığı için değerli görülmektedir. Böyle bir sevginin hayatta hiç yeri yoktur demek istemiyorum. Aslına bakarsak, hemen hemen bütün gerçek sevgilerde her iki durumun yan yana bulunduğunu, sevginin güvende olmama duygusunu gerçekten sona erdirmesi kadar, dış dünyaya karşı zayıflamış olan ilginin tehlike ve korku anlarında yeniden doğduğunu görürüz. Yalnız, böyle bir sevginin hayatta rolü olabileceğini kabul etmekle birlikte, diğerinden daha az güzel olduğunu da aklımızdan çıkarmamalıyız, çünkü bu sevgi, korkudan doğmaktadır, korku ise kötüdür ve çünkü sevginin böylesi bencil bir sevgidir. En iyi sevgi, insanın eski mutsuzluklarından kaçmak için değil de, yeni mutluluklara kavuşmak umuduyla beslediği sevgidir.

Sevginin en iyisi her iki tarafa da hayat verir; her iki taraf da sevilmekten haz duyar ve kendini zorlamadan sever; bu karşılıklı mutluluğun sonucu olarak iki taraf da dünyayı daha bir ilgiye değer bulur. Gelgelelim oldukça yaygın bir başka sevgi daha vardır ki, bunda biri diğerinin bütün canlılığını emer, onun verebileceği her şeyi sömürür, karşılık olarak ise hemen hemen hiçbir şey vermez. Bazı büyük adamlar da bu kan emici türdendir. Art arda kurban ettiklerinden hayat alırlar ve kendileri semirip daha ilgi çekici bir duruma geldikleri halde, sömürdükleri gittikçe solar, silinir, durgunlaşır. Böyleleri, başkalarını kendi amaçları için bir basamak olarak kullanırlar, hiçbir zaman insanları kendilerine amaç edinmezler. Aslında sevdiklerini sandıkları kişilere karşı herhangi bir ilgi duydukları yoktur; onlar yalnızca kendi etkinlik-

lerinin, belki de kişilerle hiç ilgisi bulunmayan nedenleriyle ilgilenirler. Bu, herhalde kişiliklerindeki bir sakatlıktan ileri gelmektedir. Büyük isteklerin çoğunda görülen bir belirtidir ve bence insan mutluluğunun nedenlerini tek taraflı, bencil bir açıdan görmeye dayanır. Yalnız birbirine iyilik etmek için değil, bundan daha çok ortak bir iyilik için iki insanın birbirine karşı gerçekten ilgi duyması anlamı ile sevgi, mutluluğun en önemli öğelerinden birisidir ve benliği bu şekilde bir açılıp yayılmaya olanak vermeyecek kadar kalın duvarlarla çevrili birisi işinde ne kadar başarılı olursa olsun, hayatta çok şey yitiriyor demektir. Sevgi taşımayan bir büyük istek, genel olarak ya gençlikte başa gelmiş bir talihsizlik ya daha sonraki yıllarda uğranılmış bir haksızlık ya da işkence korkusunu doğuran nedenlerden biri yüzünden insanlığa karşı duyulan bir çeşit öfke ya da nefretten ileri gelir. Fazla güçlü bir benlik, kişiyi bağlayan bir zincirdir; eğer dünyadan tam olarak zevk almak istiyorsa, kişi bu zincirden kurtulmak zorundadır. Gerçekten sevebilme yeteneği ise, kişinin bu zincirden kurtulmuş olduğunu gösteren belirtilerden biridir. Sevilmek hiçbir zaman yetmez; sevilmek sevgiye yol açmalıdır ve ancak bu iki kapı eşit olarak açık tutulursa sevgi en büyük olanaklarını gerçekleştirebilir.

Karşılıklı sevgi tomurcuğunun açmasına engel olan psikolojik ya da toplumsal bütün nedenler, dünyanın yaşamış olduğu ve hâlâ da yaşadığı büyük kötülüklerdir. İnsanlar yanılmış olma korkusu ile hayranlık göstermekte yavaş davranırlar; sevdiklerinin ya da her şeyde bir kusur bulan insanların kendilerine acı çektirmesinden çekindikleri için de sevmekte yavaş davranırlar. Ahlak ve sağgörü adına tedbirli olmak istenir, bunun sonucu olarak da sevgide cömertlik ve ataklık hoş görülmez. Bu ise insanlığa karşı çekingenlik ve öfkeyi doğurur, çünkü böylece birçok insan yaşamları boyunca gerçek temel gereksinimlerinden ve onda dokuzu da dünyaya karşı mutlu ve coşkunca davranışın vazgeçilmez ko-

şullarından yoksun edilmiş olur. Ahlaksız diye adlandırılanların bu konuda diğerlerinden daha üstün durumda olduğu sanılmamalıdır. Cinsel ilişkilerin çoğunda, gerçek sevgi denilebilecek hemen hiçbir taraf yoktur, hatta birçok durumda düşmanlık vardır. İki taraf da kendisini vermemeye çalışır, her biri temel yalnızlığını korur, kişi de el sürülmemiş ve bu nedenle meyvesiz olur. Böylesine ilişkilerde gerçek bir değer bulunmaz. Bunlardan dikkatle sakınılması gerektiğini söylemek istemiyorum, çünkü sakınmak için atılacak adımlar daha değerli bir sevginin doğmasına yol açabilecek koşulları da ortadan kaldırabilir. Yalnız şunu belirtmek istiyorum ki, gerçek değerli cinsel ilişkiler, tarafların kendilerini tutmadıkları ve kişiliklerini birbirine katıp ortak bir kişilik yarattıkları ilişkilerdir. Önlemin bütün türleri arasında gerçek mutluluğa en fazla engel olanı, aşkta önlemdir.

13

Aile

Geçmişten günümüze kadar sürüp gelmiş kurumlar içerisinde, aile kadar bozulmuş ve yoldan çıkmış olanı yoktur. Annebabaların çocuklara, çocukların anne-babalara sevgisi, mutluluğun en büyük kaynaklarından birisi olabilir; ama bugün gerçek şudur ki, anne-babalar ile çocuklar arasındaki ilişkiler, on vakadan dokuzunda her iki taraf için, yüz vakadan doksan dokuzunda da taraflardan birisi için mutsuzluk kaynağıdır. Ailenin normalde karşılayabileceği bu temel gereksinimi karşılayamaması, çağımızdaki yaygın hoşnutsuzluğun en temel nedenlerinden birisidir. Büyükler, çocukları ile mutlu ilişkiler kurmak ya da onlara mutlu bir yaşam hazırlamak istiyorlarsa, annelik ve babalık konusunu iyiden iyiye incelemeli, sonra da akıllıca davranmalıdırlar. Aile konusu bu kitaba sığmayacak kadar geniştir; biz burada, bu konuyu kendi konumuzla, yani mutluluğun sağlanması ile ilgisi yönünden ele alacağız. Hatta bu yönden ele alırken de ancak kişinin, toplumsal yapıyı değiştirmeden, aileyi az çok düzeltme olanakları dışına taşmayacağız.

Tabii bu çok dar bir sınırlandırmadır, çünkü günümüzdeki aile mutsuzluğunun nedenleri psikolojik, ekonomik, sosyal, eğitimsel ve politik olmak üzere çok değişiktir. Toplumun varlıklı katlarındaki kadınların annelik yükünü eski çağlara göre daha ağır hissetmesinin iki nedeni vardır ve ikisi de birbirine

bağlıdır. Birisi, bekâr kadınlara çalışma alanlarının açılması, diğeri, hizmetçiliğin ortadan kalkma durumuna gelmiş olmasıdır. Eskiden kadınlar, evde kalmış kızların katlanmaları gereken çekilmez koşullar yüzünden evliliğe can atarlardı. Evlenmemiş bir kız, ekonomik bakımdan, önce babasına, daha sonra da asık suratlı erkek kardeşlerine bağlı olarak evde yaşamak zorundaydı. Günlerini dolduracak bir uğraşısı, aile yuvasının duvarları dışında kendisini oyalamak için özgürlüğü yoktu.

Cinsel serüvenler için ne fırsatı, ne de eğilimi vardı; çünkü evlilik dışı kadın erkek ilişkileri çok kötü olarak değerlendirilirdi. Bütün korunmalarına karşın bir düzenbazın tuzağına düşmüş de iffetini yitirmişse, durumu son derece acıklı olurdu. Bu durum *The Vicar of Wakefield*'de gerçeğe uygun bir biçimde şöyle belirtilmiştir:

> Herkesten ayıbını saklamak,
> Pişmanlıklarını sayıp dökmek bir bir
> Ve suçunu örtmek için tek çıkar yol,
> Sevdiğinin göğsünü gözyaşlarıyla ıslatarak ölmektir.

Modern dünyanın evde kalmış kızı, bu gibi durumlarda ölümü gerekli bulmamaktadır. İyi bir eğitim görmüşse, kendisini rahatça geçindirecek bir iş bulmakta güçlük çekmez. Şu halde anne-babasının dediğinden dışarı çıkmamak zorunda değildir. Anne-babalar, kızları üzerindeki ekonomik egemenliklerini yitireli beri, onlara ahlak konularında karışmakta daha çekimser davranır olmuşlardır; azarlamaya boyun eğmeyecek birisini azarlamakta pek yarar yoktur. Bugün, zekâ ve çekicilik bakımından ortanın altında olmayan, annelik özleminden kendini uzak tutabilen, meslek sahibi, bekâr genç kadınların tatlı bir yaşam sürmesi mümkündür. Ama anne olma isteği üstün gelirse, evlenmek zorunda kalır ve hemen hemen kesin olarak işini yitirir. Alıştığı rahatlığın çok altına düşer, çünkü çoğunlukla kocasının kazancı kendisinin çalışır-

ken aldığından fazla değildir; hem de bu para yalnız kendisi değil, tüm ailenin geçimi için kullanılacaktır. Özgürlüğün tadına vardıktan sonra her gereksinimi için başkasının eline bakmak zorunluluğu kişiye ağır gelir. Bütün bu nedenlerden dolayı, bu tür kadınlar anne olmakta acele etmezler.

Ne olursa olsun, deyip evlenen bir kadın ise, eski kuşakların pek karşılaşmadıkları yeni ve üzücü bir sorunla yani iyi bir yardımcı bulma güçlüğüyle karşılaşır. Bunun sonucu olarak da yeteneklerinin ve görmüş olduğu eğitimin çok altında bulunan bin türlü önemsiz iş yüzünden eve çakılır kalır; bunları kendisi yapmasa bile, gevşek hizmetçileri dürtükleyip azarlamaktan sinir sahibi olur. Eğer kendisi çocuk bakımı ve koruması üzerine bilgi sahibi ise ve özel eğitimli yüksek ücretli bir dadı tutamamışsa, çocukları sütannelerine ya da hizmetçilere bırakmanın en küçük temizlik ve sağlık kuralları bakımından bile büyük tehlikeleri göze almak demek olduğunu görecektir. Böyle birçok ayrıntıyla uğraşmak zorunda kalan kadıncağız, eğer çekiciliğinin ve zekâsının dörtte üçünü yitirmezse, talihlidir. Ev kadınları sırf bu gibi gerekli işleri yapmaları nedeniyle kocalarının gözünde bıktırıcı, çocuklarının gözünde ise baş belası durumuna düşerler. Akşamüzeri kocası eve döndüğü zaman, ona gün boyunca karşılaştığı güçlükleri anlatan kadın can sıkıcı, anlatmayan ise dalgın sayılır. Çocuklarıyla ilgili duruma gelince; onları dünyaya getirmek ve büyütmek için bulunduğu özveriler zihninde öyle canlı bir biçimde yer etmiştir ki, onlardan normalin üstünde şeyler bekler; bu arada ayrıntılarla uğraşmaktan sinirli ve dar düşünceli birisi olmuştur. Kadının katlanmak zorunda kaldığı haksızlıkların en öldürücüsü de budur: O, aile içindeki görevlerini yerine getirdiği için çocuklarının ve eşinin sevgisini yitirmiştir; oysa bunları ihmal edip de neşesini ve kendi bakımını sürdürseydi, belki hâlâ sevilmekte olurdu.*

---

* Bu sorunun çalışan sınıflarla ilgili bölümü Jean Ayling'in *The Retreat from Parenthood* (Ana-Baba Olmaktan Kaçınma) adlı yapıtında çok derin ve yapıcı bir biçimde ele alınmıştır.

Bütün bu dertler paraya dayanır; aynı derecede önemli başka bir sorun daha vardır ki, onun nedeni de ekonomiktir. Büyük kentlere göç nedeniyle ortaya çıkan mesken sıkıntısını anlatmak istiyorum. Ortaçağda kentler, bugünün köyleri gibi bağlık, bahçelikti. Çocuklar bile hâlâ şu eski türküyü söylemezler mi?

Saint Paul avlusunda bir avlu
Dalları elma dolu
Elma devşirmeye koşar
Londralı çocuklar
Hepsinin elinde değnek var
Sonra kaçarlar çitlerden geçerek
Taa Londra köprüsüne varıncaya dek.

Bugün St. Paul avlusu yok; St. Paul ile Londra köprüsü arasında bulunan çitlerle çevrili bahçelerin hangi tarihte binalarla dolduğunu da anımsamıyorum. Londra kentinin erkek çocukları, yüzyıllardan beri bu türküde anlatıldığı türden bir eğlenceyi bilmezler, ama yakın zamanlara kadar nüfusun çoğu köylerde yaşardı. O çağlarda şehirler küçüktü, şehir dışına çıkmak kolaydı, evler arasında bahçeler bulunurdu. Oysa bugün İngiltere'de kentli sayısı, köylü sayısının çok üstündedir. Amerika'da bu sayı üstünlüğü henüz azdır, ama hızla artmaktadır. Londra ve New York gibi kentler öylesine büyüktür ki, şehir dışına çıkmak çok zaman alır. Kentte yaşayanlar bir apartman dairesiyle yetinmek zorundadır. Küçük çocukları varsa, bir dairede yaşamak güçtür. Çocukların oynaması için yer olmadığı gibi, anne-babanın da onların gürültüsünden kaçacağı bir yer yoktur. Bu yüzden meslek adamları gün geçtikçe daha çok kent dolaylarında oturma eğilimi göstermektedirler. Bu, hiç kuşkusuz çocuklar bakımından iyidir, ama adamın daha çok yorulmasına neden olmakta ve aile içindeki rolünü büyük ölçüde azaltmaktadır.

Bu büyük ekonomik sorunlar, ele aldığımız sorunun, yani mutluluğa ulaşabilmek için şimdi şurada ne yapılabilir sorusunun dışında kaldığından, burada ele almak niyetinde değilim. Günümüzde anne-babalarla çocuklar arasındaki ilişkilerde görülen psikolojik güçlükleri ele alırsak sorunumuza daha çok yaklaşmış oluruz. Bunlar aslında demokrasiden kaynaklanan güçlüklerin bir bölümüdür. Eskiden beyler ve köleler vardı. Yapılacak işlere bey karar verirdi ve köleler, beylerin mutluluğuna hizmet ettikleri için saygı görürlerdi. Köleler, belki beylerinden nefret ederlerdi, ama bu nefret, demokratik görüşün bizi inandırmak istediği derecede yaygın değildi. Zaten köleler nefret etse bile, beyler bunun farkına varmazdı ve böylece hiç olmazsa beyler mutlu olurdu. Demokratik görüşün herkesçe benimsenmesi sonucunda bu durum değişti: Önceden boyun eğen köleler, boyun eğmez oldular; önceden beylik haklarından kuşku duymayan beyler, kuşkulanır ve duraksar oldular. Anlaşmazlıklar baş gösterdi; bu da her iki tarafın mutsuzluğuna yol açtı. Bütün bunları demokrasiyi kötülemek için ileri sürmüyorum, zaten söz konusu olan, yalnızca önemli değişme dönemlerinde kaçınılmaz olan güçlüklerdir. Ama değişme döneminin içinde bulunduğumuza göre, bu güçlüklerin dünyayı tedirgin ettiğini görmezlikten gelmenin de bir yararı yoktur.

Anne-babalar ile çocukların ilişkilerinde görülen değişiklik, demokrasinin yayılmakta olduğunun bir göstergesidir. Anne-babalar, çocukları üzerindeki haklarından artık emin değildirler; çocuklar, anne-babalarına artık saygı duymamaktadır. Önceden hiç duraksamadan gösterilen itaat, şimdi eski moda sayılmaktadır ve doğrusu da budur. Psikanaliz, kültürlü anne-babalar arasında, çocuklara bilmeden zarar verme korkusunu yaygınlaştırmıştır. Çocuklarını öperlerse Oidipus Kompleksi oluşabilir; öpmezlerse kıskançlık öfkesine neden olabilirler. Her şeyi emirle yaptırırlarsa çocuklarında suçluluk duygusu oluşabilir; emretmezlerse çocuklar onların iyi

saymadığı alışkanlıklar edinebilir. Çocuk parmağını emerse, bundan korkunç sonuçlar çıkarırlar; ama parmak emmeyi bıraktırmak için ne yapılması gerektiğini bilmezler. Eskiden çocukları üzerinde tam bir egemenliğe sahip olan anne-babalar, bugün çekingen, endişeli ve vicdani olarak kuşkuludur. Bekâr kadınların özgürlükleri göz önüne getirilecek olursa, bugünün annesi, anneliğe karar verirken, eskiye göre çok büyük özverileri göze almış olduğu halde, anneliğin eski yalın zevki kalmamıştır. Bu koşullarda, düşünceli anneler çocuklarından pek az şey istemekte, düşüncesizler ise gerektiğinden de çok şey beklemektedir. Düşünceli anneler, doğal sevgilerini zorla sınırlandırmakta ve çekingenleşmektedirler; düşüncesizler ise, feda etmek zorunda kaldıkları zevklerin karşılığını çocuklarından almaya çalışmaktadırlar. Çocuğun sevgi gereksinimi, bu iki durumdan birincisinde karşılanmaz, diğerinde ise fazla tahrik olur. Bu durumların ikisinde de normal bir ailenin verebileceği doğal mutluluk yoktur.

Bütün bu güçlükler karşısında doğumların azalmakta olmasına şaşılabilir mi? Genel nüfus içinde doğum oranındaki düşüş, nüfusun yakında eksilmeye başlayacağını gösteren noktaya dayanmıştır; varlıklı ailelerde ise, bu nokta yalnız bir ülkede değil, yüksek uygarlık düzeyine ulaşmış ülkelerin hepsinde çoktan geçilmiştir. Elimizde varlıklılar arasındaki doğum oranını gösteren çok sayıda istatistik yoksa da, Jean Ayling'in yukarıda adı geçen kitabından iki gerçek burada tekrarlanabilir. 1919-1922 yıllarında Stockholm'deki meslek sahibi kadınların çocuk doğurma oranı, genel nüfus içindeki doğum oranının üçte biri kadardı; ayrıca ABD'de Wellesley Koleji'ni 1896-1913 yıllarında bitirmiş dört bin genç kadından üç bin çocuk doğmuştur; oysa, nüfus eksilmesini önleyebilmek için, hiçbiri genç yaşta ölmemek koşuluyla, sekiz bin çocuğun doğması gerekirdi. Bu durum hiç kuşkusuz beyaz ırkın yarattığı uygarlığın göze çarpıcı bir özelliğidir; kadınlar da, erkekler de, bu uygarlığı benimsedikleri ölçüde kısırlaş-

maktadır. En uygarlar en fazla kısır olanlardır; en az uygar olanlar ise en verimlidir; bu ikisi arasında ise diğer dereceler yer almıştır. Günümüzde Batılı ulusların en akıllı sınıfları giderek yok olmaktadır. Daha az uygar ülkelerden gelen göçmenler hesaba katılmazsa, birkaç yıl içinde Batılı uluslarda nüfus sayısı azalacaktır. Göçmenler de yeni yurtlarındaki uygarlığı benimser benimsemez, eskisine göre kısırlaşacaklardır. Bu özellikteki bir uygarlığın dengesiz olacağı besbellidir; yitirdiği kadarını yerine koyması sağlanmadıkça er geç ortadan kalkacak ve yerini anne-babalığa yeterince önem veren başka bir uygarlığa bırakacaktır.

Batı ülkelerinin hepsinde resmi ahlakçılar bu sorunun, teşvik ederek ve duyguları kamçılayarak çözülebileceğini belirtmektedirler. Bir yandan evli çiftlerin çok çocuk yapmalarını, çocukların sağlıklarını ve mutluluklarını düşünmemelerini söylerler. Diğer yandan din adamları anneliğin kutsal hazlarından söz açar, hastalıklı ve yoksulluktan kavrulmuş çok çocuklu ailelerin de mutlu olabileceği inancını yaymaya çalışırlar. Devlet de bu düşüncelere katılır, çünkü onun da yeterince topçu eri bulabilmesi gerekmektedir; eğer bütün o karışık mekanizmalı öldürücü silahlar, yeter sayıda askere alınacak insan yoksa öldürücülük görevlerini nasıl yerine getirebilirler? Garip ama gerçektir ki, başkaları için bunları gerekli ve doğru bulan anne-babalar, kendileri söz konusu olunca kulaklarını tıkarlar. Din adamları da, yurtseverler de yanlış psikolojiye sahipler. Dinciler cehennem ateşi ile göz korkutabildikleri derecede başarı sağlayabilir, ama bugün bu gözdağını ciddiye alanlar azınlıktadır. Oysa bunun dışında hiçbir gözdağı, böylesine kişisel bir işte herhangi bir etki sağlayamaz. Devlete gelince, onun savları da fazla serttir. Hiç kimse başkalarının topçu eri olmak üzere çocuk yetiştirmesine bir şey demez, ama kendi çocuklarının böyle bir işte kullanılması olasılığını da pek çekici bulmaz. Onun için devletin bütün yapabileceği, halkın bilgisizliğini devam ettirmektir ki bu da, istatistiklere

göre çok geri kalmış Batı ülkeleri dışında başarı sağlayamamaktadır. Toplumsal görevler şimdikinden çok daha belirgin olsa bile, pek az kadın ya da erkek toplumsal görev duygusu ile çocuk yapar. Onlar ya çocukların mutluluğu artırdığına inandıkları ya da hamile kalmaktan kaçınmayı bilmedikleri için çocuk yaparlar. Bu sonuncu neden hâlâ büyük bir rol oynamakta ise de gittikçe gücünü yitirmektedir; doğum kontrolüne karşı devletlerin de, kiliselerin de elinden bir şey gelmez. Beyaz ırkın devam etmesi için anne-babalığın eskisi gibi anne ve babalara mutluluk sağlar hale getirilmesi gerekir.

İnsanın yapısı bugünün koşulları dışında incelenince açıkça görülür ki, annelik ve babalık duygusu psikolojik olarak mutlulukların en büyüğünü ve süreklisini verebilir. Bu, kuşkusuz kadınlar için erkeklerden daha doğrudur, ama erkekler için de sanıldığı kadar zayıf bir gerçek değildir. Böyle oluşu, çağımızdan önce yazılmış hemen bütün eserlerde doğal olarak kabul edilmiştir. Hecuba, çocuklarını, Priam'ı sevdiğinden çok sever; Mac Duff, çocuklarını, karısını sevdiğinden çok sever. Tevrat'ta hem erkeklerin hem de kadınların mirasçı bırakmayı çok istedikleri görülür; Çin'de ve Japonya'da bu eğilim bugün de vardır. Bu isteğin atalara tapınmaktan ileri geldiği söylenecektir. Ama bence gerçek bunun aksidir, yani atalara tapınma, ailenin devam isteğini gösterir. Yukarıda sözünü ettiğimiz meslek sahibi kadınlara dönecek olursak, bunlar çocuk yapmışlarsa, çocuk doğurma isteğini çok güçlü bir şekilde duymuş olmaları gerekir, yoksa bu uğurda yapılan özverileri hiçbirisi göze alamazdı. Ben kendi payıma, baba olma mutluluğumun diğer mutluluklarımdan daha büyük olduğunu anlamış bulunuyorum. Şuna inanmaktayım ki, durum öyle gerektirdiği için bu mutluluktan vazgeçmek zorunda kalan erkek ya da kadının çok önemli bir arzusu karşılanmamış demektir; bu ise hoşnutsuzluk ve umursamazlık doğurur. Dünyada mutlu olmak için, hele gençlik geçtikten sonra, kişinin kendisini her şeyden elini, eteğini çekmiş, bir

ayağı çukurda olan birisi değil, ilk tohumdan başlayıp, uzak ve bilinmez bir geleceğe doğru akan hayatın bir parçası olarak hissetmesi gerekir. Bu duygu, çok üstün derecede uygar ve kültürlü bir dünya görüşüne sahip olmayı gerektirir, ama belirsiz, içgüdüsel bir duygu olarak ilkel ve doğaldır. Gelecek çağlara damgasını vuracak derecede büyük ve göz kamaştırıcı işler başarma yeteneğinde olan birisi, bu duygusunu işiyle karşılayabilir, ama üstün yetenekleri olmayan erkek ve kadınlar için, çocuklarında yaşamak umudundan başka çıkar yol yoktur. Anne-baba olma istekleri körelmesine meydan verenler, kendilerini hayat ırmağından ayırmışlar ve böylece soylarının sona erme tehlikesini göze almışlar demektir. Bunlar için ölüm her şeyin sonudur. Kendilerinden sonra devam edecek olan dünya onları ilgilendirmez; bu nedenle yaptıkları her şey onlara değersiz ve önemsiz görünür. Oysa çocukları, torunları bulunan ve onları doğal bir bağlılıkla sevenler için gelecek önemlidir; hiç değilse kendi yaşamlarının sınırına kadar olan gelecek önemlidir ve bu, yalnız ahlaki inançlar ile hayal gücünü zorlama sonucu değil, doğal ve içgüdüsel bir önemseyiştir. İlgilerini ve bağlantılarını bu şekilde hayatlarının dışına uzatabilenler daha ötelere de uzatabilirler. Tıpkı İbrahim gibi, soylarından geleceklerin adanmış ülkeye sahip olacaklarını düşünerek gönül rahatlığı duyarlar. Ve böylece, hiçlik duygusundan ve bunun diğer tutkularını körletmesinden kurtulurlar.

Anne ile baba hem birbirlerine hem de başkalarının çocuklarına duyduklarından daha yoğun bir sevgiyle kendi çocuklarına bağlıdır ve ailenin temeli de bu özel sevgidir. Evet, bazı anne ve babaların çocuklarını pek az sevdikleri, hatta hiç sevmedikleri ve bazı kadınların kendilerinin olmayan çocukları kendilerininmiş gibi sevebildikleri de bir gerçektir. Ama daha büyük gerçek, anne-babaların çocuklarına duydukları sevginin, diğer insanlara duyabileceklerinden çok daha yoğun olduğudur. Bu, hayvan atalarımızdan miras kalan bir

duygudur. Bu açıdan bakınca da Freud'un düşüncesi bence yeterince biyolojik değildir, zira yavrulu bir dişi hayvanı seyretmiş olan herkesin görmüş olacağı gibi, dişinin yavrularına davranışı ile cinsel ilişkisi bulunan erkeğe olan tutumu arasında hiçbir benzerlik yoktur. Bu değişik ve içgüdüsel davranış, biraz daha başka ve silik bir biçimde, insanlar arasında da böyledir. Eğer çocuklar için duyulan bu özel sevgi olmasaydı, aile olarak tanımladığımız toplumsal kurum olmazdı ve çocukların yetiştirilmesi uzmanlara bırakılabilirdi. Bugünkü haliyle anne-babaların çocuklarına olan sevgilerinin, içgüdülerinin sönmemiş olması koşuluyla, hem anne-babalar, hem de çocuklar için çok önemli bir değeri vardır. Anne-babanın sevgisinin çocuklar için değerli oluşu, başka her türlü sevgiden daha güvenilir olması gerçeğine dayanır. Bir insanı arkadaşları özellikleri nedeniyle, sevgilisiyse güzelliği ve çekiciliği için sever; güzellik ve özellikler azalınca arkadaşlarla sevgililer de uzaklaşabilir. Anne-babalar ise en çok, talihsizliğe uğranıldığı, hasta olunduğu, herkesin gözünden düşüldüğü zamanlarda güvenilir. Hepimiz özelliklerimize hayran olunduğunu görmekten zevk duyarız, ama çoğumuz, aklımızdan bu gibi hayranlıkların güvenilmez olduğunu geçirecek kadar alçak gönüllüyüzdür. Anne-babalarımız bizi çocukları olduğumuz için sever ve bu değişmez bir gerçektir, bu yüzden de onlara herkesten çok güveniriz. Bu, başarılı olduğumuzda önemsiz görünebilir, ama başarısız olduğumuzda, başka hiçbir şeyde bulamayacağımız bir teselli ve güven verir.

İnsanlar arasındaki bütün ilişkilerde tek taraflı mutluluk oldukça kolay, iki taraflısı ise oldukça zordur. Zindancı, tutukluyu cezaevinde tutmaktan hoşlanabilir; işveren, işçiyi terslemekten haz duyabilir; yönetici, yönetimindekileri güçlü bir elle gütmekten zevk alabilir; eski düşünceli baba da çocuğunu sopayla adam etmekten hiç kuşkusuz hoşlanırdı. Ama bunların hepsi tek taraflı zevklerdir; karşı taraf için durum o kadar hoş değildir. Artık bu tek taraflı zevklerde bir eksik-

lik olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz; iki insan arasındaki ilişkinin iyi sayılabilmesi için, her ikisinin de hoşnut olması gerektiğine inanıyoruz. Bu durum özellikle anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler için böyledir; yine bu durumun sonucu olarak anne-baba, eskisine göre çocuktan çok daha az zevk elde etmekte, diğer yandan çocuk ise anne-baba elinde, geçmiş kuşaklara göre daha az eziyet çekmektedir. Ben, anne-babaların çocuklar nedeniyle, eskiye göre daha az mutlu olmaları için herhangi bir neden bulunduğunu sanmıyorum; ne var ki bugün durum hiç kuşkusuz böyledir. Bir de, anne-babaların çocukları daha mutlu yapamamaları için bir neden göremiyorum. Ama bu, modern dünyanın amaç edindiği bütün o eşit ilişkilerin gerektirdiği gibi, karşımızdaki insana belirli bir incelik, şefkat ve saygı göstermeyi gerektirir. Ama günlük yaşamımızdaki hırçınlığımız nedeniyle hiçbirini yapmaya elverişli değiliz. Şimdi de anne-baba mutluluğunu önce biyolojik yönden, daha sonra da eşitlik dünyasında gerekli olduğunu söylediğimiz davranışları gösteren anne-babaların duyduğu şekliyle ele alalım.

Anne-baba olmaktan alınan zevkin ilkel kökü ikiye ayrılır. Birincisi, kişinin kendi bedeninden bir parçanın dünyaya gelmiş olması, böylece kendisi öldükten sonra da yaşamını devam ettireceği, hatta belki onun da bir başkasını dünyaya getirerek dölün ölmezliğini sağlayacağı duygusudur. İkincisiyse, egemenlikle şefkat duygularının karışımıdır. Yeni yaratık yardıma muhtaçtır; anne-babadaysa onun gereksinimlerini giderme içgüdüsü vardır, öyle bir içgüdü ki, yalnız çocuğa duyulan sevgiyi değil, ona egemen olma isteğini de karşılar. Bebek çaresiz olarak görüldüğü sürece, ona beslenen sevgi bencil bir duygu sayılmaz, çünkü bu, kişinin duyarlı bir yerini koruma içgüdüsüdür. Ama daha başlangıçtan itibaren çocuğa egemen olma duygusuyla onun iyiliğini isteme duygusu arasında çatışma başlar, çünkü her ne kadar çocuk üzerinde egemenlik kurma isteği bir dereceye kadar "eşyanın

doğası gereği"yse de, bir yandan da çocuğun en kısa zamanda birçok bakımdan kendi başına hareket etmeyi öğrenmesi gerekir, bu da anne-babanın egemen olma içgüdüsüyle çelişir. Bazı anne-babalar bu çatışmayı hiç fark etmezler ve çocuk isyan edinceye değin baskılarına devam ederler. Bazılarıysa fark eder ve böylece kendilerini çatışan duygular arasında bulurlar. Bu çatışma içinde de anne-baba mutlulukları yok olur gider. Bütün koruyup kollamalara karşın çocuğun kendi isteklerinden bambaşka bir kimse olmasına son derece üzülürler. Örneğin onlar çocuklarının asker olmasını istemişler, o ise bir barışsever olmuş ya da barışsever olması istendiği halde Tolstoy gibi asker olmuştur. Ama güçlük yalnız bu son gelişmelerde hissedilmez. Yemeğini kendisi yiyebilecek olan bir çocuğa siz yediriyorsanız, bu yardımınız size, çocuğa iyilik yapıyormuşsunuz gibi görünse de, aslında egemen olma isteğiyle hareket ediyorsunuz demektir. Eğer onu tehlikelere karşı gereğinden fazla ikaz ediyorsanız, bunu belki de hep size muhtaç kalmasını istediğinizden yapmaktasınız. Ona büyük sevgi gösterilerinde bulunuyor ve bu sevginize karşılık bekliyorsanız, onu belki de duyguları yoluyla kendinize bağlamak istiyorsunuzdur. Anne-babalar dikkatli ya da çok temiz yürekli değillerse, çocuğuna sahip olma içgüdüsü onları çeşitli yanlış yollara saptırabilir. Bu tehlikeleri bilen modern anne-babaların bazıları da çocuklarını yönetmekte çekingenliğe düşer ve bu yüzden onlara pek az yardımcı olur; öyle ki, aynı anne-babalar, farkına varmadan yapacakları yanlışlıklardan çekinmeseler çocuklarına daha fazla yardım etmiş olurlardı; zira büyüğün kararsızlığı ve kendine güvensizliği kadar çocuğun zihninde endişe yaratan hiçbir şey yoktur. Çocuğuna egemen olmayı değil de, onun gerçekten iyiliğini isteyen bir anne ya da baba ne yapması gerektiğini öğrenmek için psikanaliz kitaplarına gereksinim duymaz, içgüdüsü ona doğru yolu gösterir. Ve böylece anne-baba ile çocuk arasındaki ilişki başlangıcından itibaren düzgün gider; ne çocukta itaatsizlik,

ne de anne-babada hayal kırıklığı görülür. Ama bu da, başlangıçtan itibaren anne-baba tarafından çocuğun kişiliğine saygı gösterilmesini gerektirir, hem de öyle bir saygı ki, ne ahlak, ne de kültür alanında "prensip gereği" gösteriliyor olmamalı; sahip çıkma ve baskı altında tutma duygularını olanaksız kılacak derecede mistik denebilecek bir inançtan geliyor olmalıdır. Davranışın bu türlüsü yalnız çocuklara karşı değil, evlilikte ve arkadaşlıkta da gereklidir, hem de arkadaşlıkta daha kolaydır. İyi bir dünyada, politikada da bu davranış yaygın olur, ama bugün için öylesine uzak bir umuttur ki, üzerinde durmamıza bile değmez. Yumuşak huyluluğun bu türlüsüne olan gereksinim, evrensel olmakla birlikte, çocuklar söz konusu olunca en yüksek dereceyi bulur, çünkü çocukların çaresizlikleri, bedence küçük ve güçsüz oluşları, basit kişiliği olanların onları küçümsemesine yol açmaktadır.

Bu kitabın ilgilendirdiği sorunlara dönecek olursak, modern dünyada annelik-babalık zevkini tam olarak tadabilenler, çocuklarına yürekten saygı duyanlardır. Çünkü onlar için egemen olma isteğini susturma diye bir şey yoktur ve çocuklar kendi başlarına buyruk hale geldikleri zaman, despot anne-babalar gibi hayal kırıklığına uğramazlar. Üstelik bu davranışı benimsemiş bir anne-babanın duyduğu hoşnutluk, despotun çocuğuna egemen olmaktan aldığı zevkten büyüktür. Çünkü her türlü zorbalık eğilimini silip süpüren sevgi, bu kaypak dünyada egemenliğini sürdürmek için çırpınan birisinin herhangi bir duygusundan çok daha güzel, daha ince ve günlük hayatın değersiz özünü mistik heyecanın saf altınına çevirmeye daha yeterli bir haz verir.

Anne-babaların çocuklarına olan sevgilerini çok değerli buluyorum, ama bundan birçokları gibi annelerin çocukları için her şeyi yapmaları gerektiği sonucunu çıkarıyor değilim. Bu konuda yaşlı kadınların gençlere öğrettiği bilime aykırı görenek ve geleneklerden başka çocuk bakımı üzerine hiçbir şey bilinmediği günler için yeterli sayılabilecek ortak bir

düşünce vardır. Oysa günümüzde çocuk bakımı konusunda birçok şey ortaya çıkmıştır ki, bu konuda özel eğitim almış olanlar bunları çok iyi bilirler. Bir anne, çocuğunu ne kadar çok severse sevsin, ona dört işlemi öğretmemelidir. Eğitimi çocuklar annelerinden değil, eğitimcilerden almalılar. Kuşkusuz bazı şeyleri anneler en iyi yaparlar, ama çocuk büyüdükçe birçok konuda uzmanların yardımına gereksinimi olacaktır. Eğer bu gerçek herkes tarafından kabul edilmiş olsaydı, anneler yetenekleri dışmda olan bıktırıcı bir sürü işten kurtarılmış olurlardı. Herhangi bir alanda mesleği olan bir anne, anneliğine karşın mesleğini bırakmamalıdır; bunu hem kendisinin, hem de toplumun çıkarı böyle gerektirir. Gebeliğinin sonuna doğru ve emzirme döneminde belki çalışamaz, ama dokuz aylık bir bebek, annenin çalışmasına engel olmamalıdır. Anneden çocuğu için mantık dışı özveri isteyen bir toplumda, anne de çocuğundan hakkı olmayan karşılıklar bekleyecektir; yalnızca çalışmayı seven meslek sahibi kadınlar böyle davranmazlar. Eski ölçülere göre çocuklarına karşı özverili olarak bilinen anne, birçok durumda tam bir bencildir; zira annelik babalık duygusunun hayattaki önemi her ne kadar büyükse de, hayatın bütününde doyurucu bir duygu değildir ve tatmin olmamış bir anne-baba da duygu alanında açgözlü olur. Bu yüzden, hem çocukların, hem de annenin yararına olarak annelik, bir kadının her türlü çalışmadan elini eteğini çekmesine yol açmamalıdır.

Eğer çocuk bakma yeteneği ve bilgisi varsa, bunu daha geniş bir alanda kullanmalı, mesela kendi çocuklarının da içinde bulunduğu bir çocuk topluluğunun bakımını meslek olarak yapmalıdır. Devletin ısrarla üzerinde durduğu istekleri yerine getiren her anne-baba, çocuklarının nasıl ve kimler tarafından yetiştirileceğine karar verme hakkına sahiptir. Ama başka bir kadının daha iyi yapabileceği şeylerin de ille anne tarafından yapılmasını zorlayan bir gelenek bulunmamalıdır. Çocuklarını yetiştirmekte güçlük çeken ve kendisini yeter-

siz bulan bir anne, ki birçoğu böyle bir durumdadır, onların bakımını, bu konuda yetenekli ve eğitim görmüş başka bir kadına bırakmaktan çekinmemelidir. Kadınlara çocuklarına davranışlarında doğru yolu gösterecek Tanrı vergisi bir içgüdü yoktur ve çocuklara düşkünlük, bir noktadan sonra sahip olma duygusunun örtbas edilmesidir. Birçok çocuk, annelerinin bilgisiz ve aşırı duygusal olmaları nedeniyle psikolojik çöküntüye uğramıştır. Eskiden beri babaların çocukları konusunda fazla bir şey yapamayacağına inanılır, ama yine de çocuklar anneleri kadar babalarını da sevme eğilimindedirler. Kadınların gereksiz bir kölelikten kurtulması ve çocukların, çocuk ruhu ve bedeni konusunda gittikçe artan bilgilere göre yetiştirilmesi isteniyorsa annenin çocuğa karşı tutumu, babanın tutumuna benzemelidir.

14

İş

Çalışmanın mutluluk mu yoksa mutsuzluk mu getirdiği, hangi duygunun nedenleri arasına konulması gerektiği kesin olarak cevaplandırılmayacak bir sorudur. Birçok işin son derece bıktırıcı olduğu ve fazla çalışmanın insana ıstırap verdiği su götürmez bir gerçektir. Ama bence, iş yükü çok fazla olmamak koşuluyla, birçok kimse için aylaklık en sıkıcı çalışmadan bile beterdir. İşin doğasına ve çalışanın yeteneklerine bağlı olarak, yalnız can sıkıntısını önleyenden, hazların en büyüğünü verenine kadar her derecede iş vardır. İnsanların yapmak zorunda oldukları işlerin çoğu, iş olarak ilgi çekici değildir, ama bu gibi çalışmaların büyük avantajları vardır. En başta, insanın ne yapsam acaba diye düşünmesine gerek kalmadan birçok saatini doldururlar. Birçok kişi zamanını dilediği gibi geçirmekte özgür bırakıldığında, yapmaya değecek kadar zevkli bir şey bulmakta güçlük çeker. Üstelik karar verdikten sonra da başka bir uğraşının daha hoş olacağı duygusuna kapılabilir. Boş zamanları akıllıca doldurabilmek, uygarlığın son basamağıdır ve günümüzde pek az kimse bu basamağa ulaşmış durumdadır. Üstelik seçme işi de kendi başına bıktırıcı ve yorucudur. Olağanüstü bir karar verme yetisine sahip olanlar dışında, insanların çoğu, emirler sert olmamak koşuluyla, kendilerine ne yapacaklarının bildirilmesinden hoşlanırlar. Aylak zenginlerin çoğu, ağır ve

yorucu işlerden kurtulmuş olmanın bedelini anlatılamaz bir can sıkıntısıyla öder. Ya Afrika'da yırtıcı hayvan avına çıkar ya da dünya çevresinde uçarak oyalanırlar, ama bu şekilde eğlenenlerin sayısı, hele gençlik geride kaldıktan sonra, pek azdır. Bu nedenle, zengin erkeklerin akıllı olanları, yoksullar kadar çok çalışır; varlıklı kadınlar ise çoğunlukla, dünyayı yerinden oynatacak kadar önemli olduğuna inandıkları bir sürü önemsiz şeyle oyalanırlar.

Şu halde iş, en başta can sıkıntısını önlemek bakımından gereklidir, çünkü ilgi çekici olmayan bir iş yapılırken bile duyulan can sıkıntısı, günlerini aylak geçirmenin vereceği can sıkıntısıyla hiçbir yönden karşılaştırılamaz. İşin başka bir avantajı da dinlenme günlerinin tadını artırmasıdır. Kişi, bitkin düşünceye kadar çalışmak zorunda olmamak koşuluyla, boş zamanlarının zevkini aylak olandan daha çok çıkarır.

Ücretli işlerin çoğu ile bazı ücretsiz uğraşıların bir avantajı da tutkular ve özlemler için başarı olanağını vermesidir. Birçok işte başarı, elde edilen kazançla ölçülür ve bu durum kapitalist düzen devam ettiği sürece böyle olacaktır. Yalnız en üst nitelikteki işler söz konusu olunca bu, doğal bir ölçü olmaktan çıkar. Gelirini artırma isteği, başarının ve daha yüksek gelirin sağlayacağı rahatlık isteğinden farklı değildir. İş ne kadar can sıkıcı olursa olsun, dünya çapında ya da kendi çevresinde kişiye ün sağladıkça katlanılabilir bir hal alır, isteğin ve amacın devamı, mutluluğun en gerekli öğelerinden biridir ve birçok kişi bunu işinden sağlar. Ömürleri boyunca ev işleriyle uğraşan kadınlar, bu bakımdan, erkeklere ve dışarıda çalışan kadınlara göre çok daha talihsizdirler. Evinin işlerini yapan bir kadın ücret almaz, işinde yükselme durumu yoktur, kocası yaptığı işlerin değerini bilmez, çünkü neler yaptığını görmez ve ona ev işlerini yaptığı için değil, bambaşka niteliklerinden ötürü değer verir. Elbet bu, evini çok güzel yöneten, bahçesine çiçekler ekerek komşularının kıskançlığını çeken varlıklı kadınlar için geçerli değildir, ama

bunların sayısı azdır; büyük çoğunluk ev işlerini, erkeklerin ya da meslek sahibi kadınların yaptıkları işler kadar zevkli bulmaz.

İşlerin çoğu, zaman öldürmeye ve küçük de olsa özlemlerini gidermeye elverişlidir; üstelik o işi yapan kişiyi, hiçbir işi olmayandan daha mutlu kılabilir. Bir de iş ilgi çekiciyse, yalnız can sıkıntısından kurtarmakla kalmaz, çok büyük bir hoşnutluk sağlar. İşlerin ilgi çekicilik derecelerini basamak basamak sıralamak mümkündür. Ben, az ilgi çekici olanlardan başlayıp, bütün yeterlilikleri sömürecek değerde olanlarına kadar uzanacağım.

İşi çekici yapan temel iki öğeden birincisi ustalık göstermeye, ikincisi de yapıcı olmaya olanak verir.

Olağanüstü ustalık kazanıp bu hünerini rahatça gösterebilecek duruma gelinceye ya da artık daha fazla ilerleyemeyeceğini anlayıncaya kadar herkes işini yapmaktan zevk duyar. Bir şeyler yapma isteği çocuklukta başlar, başının üstüne dikilebilen çocuk ayakta durmak istemez olur. İşlerin büyük bir çoğunluğu da beceri gerektiren oyunlardan alınan zevki verir. Bir avukatın ya da bir politikacının işinden duyduğu zevk, çok daha tatlı olmakla birlikte, briç oynayanın aldığı zevke benzer. İşinden duyduğu zevk çok daha tatlı olmakla birlikte, doğal olarak burada yalnız hüner göstermek değil, usta bir rakibi alt etmek de rol oynamaktadır. Ancak böyle yarışmalı olmayan konularda da güç işlerin başarılması insana zevk verir. Bir uçakla çok büyük hünerler gösterebilen bir pilot, bundan öylesine haz duyar ki, hayatını tehlikeye atmaktan bile çekinmez. Usta bir operatörün de kusursuz bir ameliyat sonrasında haz duyacağını sanırım. Daha az yorucu olan daha küçük işlerden de zevk duyulabilir. Her ne kadar hiçbiriyle tanışmak onuruna erişmiş değilsem de, duyduğuma göre lehimciler de işlerinden zevk alırlarmış. Sonsuz ilerleme olanağı bulunması koşuluyla ustalık isteyen bütün işler zevk vericidir. Eğer bu koşullar yoksa bir insan ustalığının en

yüksek noktasına çıktığı zaman, o iş artık onun için ilgi çekici olmaktan çıkar. Beş bin metre koşucusu, kendi rekorunu yenileyemez hale geldikten sonra bu uğraşıdan zevk almamaya başlar. Neyse ki, yeni koşullar altında yeni ustalıklar isteyen ve kişinin hiç değilse yarı ömrünü harcayıncaya değin ilerlemesine olanak veren iş sayısı oldukça fazladır. Hüner gerektiren bazı uğraşılarda, örneğin politikada, öyle görülüyor ki, bir insanın en başarılı çağı altmış ile yetmiş yaş arasıdır; bunun da nedeni, bu gibi uğraşılarda başka insanların deneyimlerine büyük ölçüde gereksinim oluşudur. Bu yüzden yetmiş yaşındaki başarılı bir politikacının, aynı yaştaki başka insanlardan daha da mutlu olma olasılığı vardır. Politikacıların bu bakımdan tek rakipleri büyük iş adamlarıdır.

İyi bir işin, insanı mutlu kılmak bakımından hünerden üstün olan yapıcı olma öğesi vardır. Çoğunda değil, ama bazı uğraşılarda iş tamamlandıktan sonra ortaya anıt gibi bir yapıt çıkar. Yapıcılığı yıkıcılıktan şu ölçüyle ayırabiliriz: Yapıcılıkta işler başlangıçta bir oranda karmakarışık olduğu halde, sona doğru bir amaç çerçevesinde toplanır; yıkıcılıkta ise durum tersinedir; işin başlangıcında her şey bir amaca dayanır, sonundaysa hepsi karmakarışık bir hal alır, yani yıkıcının bütün isteği belirli bir amaç çerçevesinde toplanmamış durumlar meydana getirmektir. Bu ölçü, yapı sözcüğünün ilk akla gelen ve en açık anlamı için de, yani bir yapının yapılması ve yıkılması için de doğrudur. Bir yapının yapılmasında önceden hazırlanmış bir plan uygulanır, yıkılmasındaysa yıkıntı malzemesinin nerede, nasıl bulunacağını tam olarak kimse kararlaştırmaz. Birçok durumda yeniden yapmanın başlangıcı olarak yıkmak gerekir; bu durumda yıkma, yapıcı olan bütünün bir bölümüdür. Ama sonradan tekrar yapmak düşünülmeden yıkıcı işlere girişildiği de seyrek görülen bir şey değildir. Yıkıcı bunu genellikle, yeniden yapabilmek için yerle bir ediyorum diye kendisinden bile gizleyecektir, ama ona yeniden yapacağının ne olduğunu sorarak, varsa hilesini

meydana çıkarmak genellikle olasıdır. Bundan başka, onun yıkma konusunda coşkun ve kesin bir biçimde, yapma konusunda ise belirsiz ve hevessiz konuştuğu da görülecektir. Devrimcilerin, savaş severlerin ve şiddet taraftarlarının çoğu böyledir. Bunlar genellikle kendileri de bilmeden nefret duygularıyla hareket ederler; asıl amaçları nefret ettikleri şeyin yıkılmasıdır; ondan sonra ne olacağını ise pek umursamazlar. Evet, yapma işinde olduğu gibi, yıkmada da bir zevk bulunabileceğini yadsımıyorum. Bu, daha şiddetli ve bazı anlarda belki daha yoğun bir zevktir, ama daha az gönül doyurucudur, çünkü sonuç pek az tatmin edicidir. Düşmanınızı öldürürsünüz; o ölünce işiniz sona erer ve zaferden duyduğunuz zevk hızla sönükleşir. Oysa yapım işi tamamlandığında, baktıkça hoşlanırsınız; üstelik işin sonu yoktur, yapıt hiçbir zaman üzerine bir şey eklenemeyecek derecede tamam olmaz. Hiç durmadan bir başarıdan diğerine götüren uğraşılar en çok hoşa gidenlerdir. İşte bu bakımdan yapıcılık yıkıcılıktan daha büyük bir mutluluk kaynağıdır. Bunu şöyle açıklamak belki daha doğrudur: Yapmaktan hoşlananların yapıtlarından buldukları gönül doyumu, yıkmaktan hoşlananların yıkımdan buldukları gönül doyumundan daha büyüktür, çünkü içi nefretle dolu bir insanın yapmaktan zevk alması kolay değildir.

Bundan başka, önemli nitelikte bir yapıcı işle uğraşmak kadar kişiyi nefret alışkanlığından kurtarabilecek pek az şey vardır.

Büyük ölçüde yapıcı bir işin başarılmasıyla duyulacak gönül hoşnutluğu, hayatın en büyük hoşnutluğudur, ama ne yazık ki, bunu da en üstün şekliyle ancak olağanüstü yeterliliklere sahip olanlar başarabilir. Herhangi önemli bir işte bir yapıt meydana getirenin başarı mutluluğunu, yapıtın kötü olduğunun kanıtı dışında hiçbir şey gölgeleyemez. Bu gönül hoşnutluğunun birçok biçimi vardır. Kıraç bir toprağı sulama kanalları açarak gül bahçesi haline getiren birisi,

bu duygunun en canlı biçimini tadar. Bir düzenin yoktan var edilmesi de son derece önemli bir uğraşı olabilir. Yaşamlarını kargaşadan düzenli bir toplum çıkarmaya adayan az sayıdaki devlet adamının işi de böyledir ve günümüzde bunların en tipik örneği Lenin'dir. En belirli örnekleri de sanatçılarla bilim insanlarıdır. Shakespeare bir beyitinde şöyle der: "İnsanın nefes alabildiği ya da gözleri gördüğü süre, bu da yaşar..." Bu düşüncenin onu avuttuğundan kuşku duyulamaz. Şair sonelerinde, dostunu düşünmenin kendisine hayat verdiğini ileri sürmektedir, ama ben onun arkadaşına yazdığı sonelerin bu konuda arkadaşından daha etkili olduklarına inanıyorum. Büyük sanatçıların ve bilim insanlarının işleri aslında zevk vericidir; bunları yaparken, saygısı kazanılmaya değer olanların saygısını kazanırlar ki; bu da kendilerine en köklüsünden bir gücü, yani insanların duygu ve düşüncelerine egemen olmayı sağlar. Üstelik sanatkârların kendilerini beğenmeleri, kendilerinden hoşnut olmaları için de çok sağlam nedenleri vardır. İnsan, bu güzel koşulların bir araya gelmesi, herhangi bir kimseyi mutlu kılmaya yeter diye düşünür. Ama böyle değildir. Örneğin, Mikelanj son derece mutsuz bir adamdı ve söylendiğine göre, eğer yoksul hısımlarının borçlarını ödemek zorunda kalmasaymış, yapıtlarını meydana getirme sıkıntısına girmezmiş (ben bu kanıda değilim). Büyük sanat yapıtları yaratma gücü, her zaman değilse bile, çoğu zaman öylesine büyüktür ki, sanatçının işinden aldığı zevk olmasa kendisini öldürmesine bile yol açabilir. Şu halde, en büyük işlerin bile insanı mutlaka mutlu edeceğini ileri süremeyiz; yalnızca daha az mutsuz kılacağını söyleyebiliriz. Bilim insanlarında ise, sanatçılardan daha az mutsuzluk görülür ve bilim alanında büyük işler başaranlar çoğunlukla mutlu olurlar, bu mutluluklarını da en başta işlerinden elde ederler.

Aydınların, özellikle kitap yazarlarının mutsuzluk nedenlerinden biri, yeteneklerini serbestçe ortaya koyma olanağını bulamamaları, tüccar zihniyetli kimselerce yönetilen büyük

kuruluşlara kapılanarak kötü ve saçma yapıtlar vermek zorunda kalmalarıdır. İngiltere ve Amerika'da gazetecilerin, çalıştıkları gazetenin güttüğü politikaya "evet" dediklerini görürsünüz; geri kalanı ekmek parası yüzünden, yeteneklerini, kötü olduğuna inandıkları bir amaca satmışlardır. Böyle bir uğraşı, gerçek bir gönül huzuru veremez; üstelik insan bu işle uzlaşayım derken öyle karamsar ve huysuz olur ki, artık hiçbir şeyden tam anlamıyla hoşlanmaz hale gelir. Ben böyle bir işe girenleri kınayamam, çünkü işsizlik yüzünden aç kalmak çok ciddi bir durumdur, ama kişinin yapıcı içgüdülerine uygun düşecek başka bir mesleği varsa; daha yüksek ücret aldığı ama mutlu olmadığı işi bırakıp diğer mesleğini yapacağı bir işe girmesi daha iyidir. İnsan kendisine saygı duymazsa, kolay kolay gerçek mutluluğa kavuşamaz. İşinden utanan birisinin kendisine saygı duyması zordur.

Bugünkü durumda, yapıcı uğraşının gönül doyuruculuğundan her ne kadar yalnızca bir azınlık yararlanmaktaysa da, bu azınlık büyük ölçüde genişletilebilir. İşinde kendi başına buyruk olan her insan gönül hoşnutluğuna erişebileceği gibi, yaptığı işi yararlı ve epeyce ustalık isteyen bir uğraşı olarak gören her insan da aynı şeyi duyabilir. Yüz ağartıcı çocuklar yetiştirmek, hoşnutluk sağlamaya elverişli, yapıcı ve zor bir iştir. Bunu başaran her kadın, büyük zorluklar çektiğini ama dünyaya yeni değerler kazandırdığını, çaba harcamasaydı dünyanın bu değerlerden yoksun kalacak olduğunu düşünüp hissedebilir.

İnsanlar yaşamlarını bir bütün olarak görme eğilimi bakımından birbirlerinden çok farklıdırlar. Bazılarınca hayatı böyle görmek doğaldır ve mutlu olabilmek için böyle görmek gerekir. Bazılarınca da yaşam, birbirinden ayrı ve güdümsüz olgulardan ibarettir. Bence birincilerin mutluluğa ulaşma olasılığı ikincilerden büyüktür, çünkü onlar giderek kendilerine hoşnutluk ve güven verecek koşulları oluştururlar; buna karşılık ikinciler, olayların esintisi önünde bir o yana, bir bu

yana savrulur ve sakin bir limana ulaşamazlar. Hayatı bir bütün olarak görme alışkanlığı hem akla, hem de gerçek ahlaka uygundur ve eğitim sırasında teşvik edilmesi gerekir. Uygun ve değişmez bir amaç, yaşamın tamamını mutlu kılmaya yetmez, ama mutlu bir yaşam için vazgeçilmez bir koşuldur. Bu amaç da, en başta insanın işinde bulunur.

15

Kişisel Olmayan İlgiler

Bu bölümde, bir insanın hayatının temeli olan başlıca ilgileri değil, boş zamanlarını dolduran ve kendisini daha ciddi düşüncelerin yorgunluğundan kurtaran küçük ilgileri ele almak istiyorum. Sıradan bir erkeğin hayatında, karısıyla çocukları düşünce ve kaygılarının en büyüğünü oluşturur. Evlilik dışı kaçamak gönül ilişkileri bulunsa bile, bunlar kendisini kendi başlarına aile üzerinde yapacakları etkiler kadar ilgilendirmez. İnsanın işiyle olan ilgilerine, şimdilik kişisel olmayan ilgiler gözüyle bakmıyorum. Örneğin bir bilim insanı kendi alanındaki araştırmaları günü gününe izlemek zorundadır. Bu gibi araştırmalara karşı bilim insanının duyguları sıcaklık ve canlılık taşır ama mesleğinden tümüyle ayrı bir bilim dalındaki araştırmaları okurken daha az eleştirici ve daha çok ilgisiz bir ruh hali içinde bulunur. Okuduğunu anlayabilmek için kafasını çalıştırmak zorunda olsa bile rahattır, çünkü konu sorumlulukları dışındadır. Kitap onu ilgilendirmişse, bu ilgi kendi meslek kitaplarına karşı duyduğu ilgiye benzemeyen, bir bakıma kişisel olmayan bir ilgidir. İşte bu bölümde bir insan hayatının ana uğraşıları dışında kalan bu gibi ilgilerden söz açmak istiyorum.

Mutsuzluğun, yorgunluğun ve sinir gerginliğinin nedenlerinden birisi, insanın hayatta pratik önemi olanlar dışında hiçbir şeye ilgi duymamasıdır. Bunun sonucu olarak da zih-

nin bilinçli katı, her biri belki de kaygı ve üzüntü öğeleri taşıyan birkaç sorundan kurtulup rahat edemez. Bilinçaltında beliren düşünce kendi bildiğince ağır ağır olgunlaşırken bilinç de, uyku dışında, durmadan çalışmaktadır. Sonuç ise, çabuk heyecana kapılma, anlayış eksikliği, çabuk öfkelenme ve ölçüsüzlüktür. Bütün bunlar yorgunluğun hem nedenleri, hem de sonuçlarıdır. Bir insanın yorgunluğu arttıkça bu ilgilerin sağladığı rahat ve huzur yok olur ve kişi daha fazla yorgun düşer. Bu kısır döngü ise ancak sinirsel bir çöküntüyle sona erebilir. Dış ilgilerin dinlendirici olmaları hiçbir etkinlik gerektirmemelerinden ileri gelir. Kararlar vermek ve irade gücünü kullanmak, hele acele ve bilinçaltının yardımı olmadan yapılması gerektiğinde çok yorucudur. Önemli bir karar vermeden önce o işi bir süre için unutmak gerektiğini söyleyenler çok haklıdır. Bilinçaltı etkinlikleri uykuda olduğu gibi, insanın aklı başka şeylerle meşgulken de devam eder. Çalışma saatleri dışında işini unutabilen ve ertesi gün yeniden başlayıncaya kadar aklına getirmeyen, çalışma saatleri dışında da hep işini düşünüp kaygılanandan çok daha verimli olabilir. İşin gereken zamanlarda unutulması ise, işten başka ilgilerin bulunmasıyla kolaylaşır. Yalnız bu ilgilerin, günlük işte yorulan melekelerimizin kullanılmasını gerektirmemeleri de şarttır. İradeyi ve çabuk karar vermeyi gerektirmemeli, kumarda olduğu gibi para öğesi taşımamalı, duygusal yorgunluk yaratabilecek kadar heyecanlandırıcı, bilinçaltını olduğu kadar, bilinç katını da tümüyle meşgul edici ilgiler olmamalıdırlar.

Birçok eğlence bu koşullara uygundur. Oyun seyretmek, tiyatroya gitmek, golf oynamak bu bakımdan kusursuz eğlencelerdir. Kitap okumaya düşkün olan için, kendi mesleğiyle ilgili olmayan konularda kitap okumak hoştur. Bir endişe ne kadar önemli olursa olsun, zihni devamlı meşgul etmemelidir.

Bu konuda erkeklerle kadınlar arasında büyük fark vardır. Genel olarak erkekler işlerini kadınlardan daha kolay unu-

tabilirler. Evde çalışan kadın söz konusu olunca bu durum doğaldır, çünkü kadın işi bittikten sonra da işyerinde kaldığı halde, erkek çalışma çevresinden uzaklaşıp yeni bir ruh hali kazanma olasılığına sahiptir. Ama yanılmıyorsam, işi evden dışarıda olan kadınlar bu konuda erkeklerden, evde çalışan kadınlar kadar farklıdır. Yani dışarıda çalışan kadınlar kendileri için pratik önemi olmayan şeylere çok zor ilgi duyarlar. Amaçları, düşüncelerini ve girişimlerini yönetir; tümüyle sorumsuz ilgiler peşine düşmeleri enderdir. İstisnalar yok demiyorum, ama bence genel görünüş budur. Örneğin, bir kız lisesindeki bayan öğretmenler, eğer yanlarında erkek yoksa akşamları da meslek konularını konuşurlar; oysa bir erkek lisesinde durum böyle değildir. Bu durum kadınlara, erkeklerden daha üstün bir göreve bağlılık gibi görünür, ama bence işlerinin niteliğini yükseltmez. Üstelik birçok durumda bir çeşit fanatikliğe götüren dar görüşlülüğe yol açar.

Kişisel olmayan ilgilerin hepsi dinlendirici olmaktan başka birçok yönlerden yararlıdır. En başta insanın doğru değerlendirme melekesini devam ettirmesine yardımcı olurlar. Amaçlarımıza, çevremize ve yaptığımız işlere öyle bir dalmışız ki, dünyada yapılan tüm işlerin içinde ne kadar küçük bir yer tuttuğunu ve yaptığımız işlerle dünyadaki birçok şeyi hiç etkilemediğimizi unutur gideriz. Peki, insan bunu niçin hatırlamalı diye sorabilirsiniz. Bu sorunun birçok yanıtı vardır. Bir kere dünya ve dünyadaki işler hakkında doğru bilgiye sahip olmak iyi bir şeydir. Hiç birimiz dünyada çok uzun süre kalacak değiliz; bu garip gezegen ve onun evrendeki yeri hakkında bilmemiz gerekenleri ömrümüzün sayılı yılları içinde öğrenmek zorundayız. Mükemmel olmasa da, var olan öğrenme olanaklarımızdan yararlanmamak, tiyatroya gidip de oyunu seyretmemeye benzer. Dünya, korkunç ya da gülünç, kahramanca, korkakça ve şaşırtıcı şeylerle doludur. Bu manzaraya ilgi duymayanlar, yaşamın sunduğu nimetlerden birine sırt çeviriyorlar demektir.

Üstelik her şeyi doğru ölçüleri içinde görebilme yeteneği çok değerli ve bazen çok avutucudur. Bizler yeryüzünde tuttuğumuz küçücük köşenin ve doğumumuzla ölümümüz arasındaki kısacık sürenin önemini gözümüzde fazla büyütür, fazla heyecanlanır, kendimizi fazla zorlarız. Fazla heyecanlanmamız ve kendimizi fazla önemli görmemiz hiç doğru değildir. Evet, belki daha çok çalışmamıza yol açabilir, ama daha iyi çalışmamızı sağlamaz. İyi bir sonuca yönelmiş az iş, kötü bir sonuca yönelmiş çok işten daha iyidir, ama yorucu bir yaşamdan yana olanlar bunun aksine inanır gibidirler. İşlerini fazla önemseyenler her zaman tutuculuğa düşme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ki, bu da istenilen bir-iki şeyi akla takıp geri kalan her şeyi unutmak ve bu bir-iki şeyin peşinde koşarken uğranılacak zararları önemsiz saymaktır. Tutuculuğa kapılmamak için, insanın hayatı ve evrendeki yeri hakkında geniş bir görüşe sahip olmaktan daha iyi bir koruyucu yoktur. Geniş bir görüş bu iş için çok büyük bir dilek gibi görünse de, buradaki yararından başka kendi başına da çok değerlidir.

Modern yükseköğretimin kusurlarından birisi de, bazı belirli becerileri kazandırmak için çok fazla eğitim halini almış olması ve dünyayı tarafsız bir gözle inceleme yoluyla duygu ve düşünce gelişimine pek az yer vermesidir. Diyelim ki kendinizi politika yarışına kaptırdınız, partinizin kazanması için çok çalışıyorsunuz. Buraya kadarı iyi. Ama mücadele sırasında elinize geçen başarı fırsatından yararlanmanız için yapacaklarınız, dünyada kin, şiddet ve kuşkuyu artıracaktır. Örneğin, sizi başarıya ulaştıracak en iyi yolun, yabancı bir ulusu kötülemek olduğunu anlamışsınızdır. Eğer görüş ve düşünceleriniz "halihazır"la sınırlanmış ya da başarı her şeydir öğretisini benimsemişseniz, bu gibi sonucu şüpheli yöntemleri kullanırsınız.

Böylece kişisel amaçlarınıza ulaşabilirsiniz, ama bunun daha ötelere uzanan sonucu felaket olabilir. Diğer yandan,

eğer zihninizde insanın geçmiş çağları, onun barbarlıktan yavaş ve kısmen kurtulmuş olduğu yer etmişse ve sayısız çağların yanında insan ömrünün kısalığını algılayabiliyorsanız, yani duygularınız bu gibi düşüncelerle yoğrulmuşsa, o zaman girmiş olduğunuz o mücadelenin, bizi ağır ağır o eski karanlık günlere doğru geriletme tehlikesini göze aldıracak kadar önemli olmadığını anlarsınız. Dahası var, eğer yakın hedefinize ulaşmakta yenilgiye uğramışsanız, ona ulaşmak için alçaltıcı yollara başvurmamış olduğunuz düşüncesi size destek olacaktır. Günlük etkinliklerinizin ötesinde, ağır ağır önünüzde açılan ülküleriniz de bulunacaktır ki, bu yolda tek başınıza değil, insanlığı uygarlığa götürenler ordusunun bir üyesi olacaksınız. Eğer bu görüşe varabilmişseniz, kaderiniz nasıl olursa olsun, büyük bir mutluluk sizi hiçbir zaman bırakmayacaktır. Hayat, bütün çağların büyükleriyle bütünleşmek, kişisel ölümse, umursanmaya değmez olacaktır.

Yükseköğretimi düzenleme yetkim olsaydı, gençlerin pek azını hem de en az akıllı ve en geri kafalı olanlarını ilgilendiren din yerine, belki din olmayan bir şey koymaya çalışırdım. Geçmişi çok iyi bilen, insanlığın geleceğinin geçmişiyle ölçülemeyecek kadar uzun olma olasılığını kavrayabilecek, üstünde yaşadığımız gezegenin bir nokta ve bu gezegendeki ömrümüzün sıradan bir olay olduğunun bilincine varabilecek gençler yetiştirmeye çalışırdım; bireyin önemsizliğini gösteren bu gerçeklerle birlikte, gençlerin zihnine, bireyin erişebileceği yüceliği ve bizce bilinen uzak derinlikleri içinde o yücelik kadar değerli bir şey bulunmadığı gerçeğini yerleştirmek isterdim. Spinoza çok önceden insanın tutsaklığını ve özgürlüğünü yazmış bulunuyor; söylediklerini ancak felsefeyle uğraşanlar kolayca anlayabilir; benim anlatmak istediklerim de aslında onun sözlerinden pek az farklı olacaktır.

Bir insan, kısa bir zaman için de olsa, ruhu neyin yücelttiğini bir kez anladıktan sonra, kendisini bencilliğe, küçüklüklere, önemsiz aksilikler yüzünden üzüntüye kaptırmaz ve

alınyazısından korkmaz. Ruhen yücelme yeteneği bulunan, evrenin her köşesinden esecek rüzgârlara zihninin pencerelerini açık tutar. Kendisini, hayatı ve dünyayı elinden geldiği kadar doğru bir biçimde görür; insan ömrünün kısalığını anlar ve her insanın aklını bilinen evrendeki değerler üzerinde topladığının da farkındadır. Bundan başka, zihni dünyaya ayna tutanın, bir bakıma dünya kadar büyük olacağını da bilir. Koşulların kölesi olanları saran korkulardan sıyrılmış olmaktan büyük bir haz duyar ve dış hayatının çalkantıları ortasında, benliğinin derinlikleri mutlu bir insan olarak kalır.

Şimdi bu büyük düşünceleri bir yana bırakalım da konumuza, yani benlik dışı ilgilerin değeri konusuna dönelim. Kişisel olmayan ilgilerin mutluluğa çok katkısı olduğunu belirten bir başka görüş daha vardır. En mutlu olanların bile bazen işleri ters gider. Bekârlar dışında, pek az adam karısıyla kavga etmemiştir, pek az anne-baba çocuklarının hastalığı yüzünden büyük endişelere kapılmamıştır. Bir mesleği olanların pek azı başarısızlıkla hiç burun buruna gelmemiştir. Böyle durumlarda endişe dışında bir şeylere ilgi duyabilmek büyük bir nimettir. O an için elden hiçbir şeyin gelmediği bu gibi durumlarda, kimisi satranç oynar, kimisi detektif öyküleri okur, kimisiyse "halk için astronomi" konusuna kendini verir, bir başkası da Keldani'lerin yaşadıkları UR kasabasında yapılan kazılar hakkında yazılanları okuyarak avunur. Bu dört kişinin dördü de akıllıca hareket etmektedir. Buna karşılık, zihnini başka şeylere yöneltmeyenin ve endişelerinin kendisini kıskıvrak sarmasına engel olmayanın davranışı doğru değildir, çünkü harekete geçme saati çaldığı zaman güçlüklerin üstesinden gelebilecek biçimde hazırlanmamaktadır. Çok sevilen birisinin ölümü gibi dindirilemez acılar için de buna yakın şeyler söylenebilir. Bu gibi durumlarda insanın üzüntüye kapılmasının kimseye bir yararı olmaz. Üzülmemek elde değildir, ama üzüntüyü en aza indirmek için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Bazılarının yaptığı gibi, talihsizlik-

ten en son damlasına kadar üzüntü çıkarmayı amaç edinmek, aşırı duygusallıktan başka bir şey değildir. Üzüntünün insanı yıkabileceğini yadsıyor değilim, ama herkesin böyle bir sondan kaçınması gerektiğini ve zararlı ya da alçaltıcı olmamak koşuluyla, küçük de olsa kendisini oyalayacak bir şeyler araması gerektiğini anlatmak istiyorum. Bence zararlı ve alçaltıcı avuntular arasında sarhoşluk ve uyuşturucu maddeler de vardır ki, bunların amacı, hiç değilse kısa bir süre için düşünememektir. Doğru davranışsa düşünceyi yok etmek değil, yeni kanallara yöneltmek, hiç olmazsa uzak yönlere çevirmektir. Eğer öteden beri pek az şeye ilgi duyulmuş ve bu pek az şey de üzüntü yüzünden darmadağın olmuşsa, düşünceyi başka yöne çevirmek güç olur. Dert başa geldiğinde katlanabilmek için mutlu günlerde birçok ilgi tohumları ekmek akıllıca bir davranıştır. Böylece zihin, o andaki tedirginliği zor dayanılır hale getiren bağlantı ve duygular dışındaki yeni bağlantıları ve duyguları hazır bulur.

Yeterince hareketli ve istekli olan birisi, yitirdiği her ilgi karşılığında başkasını bularak bütün talihsizliklerini alt edebilir; dünya bir kayıpla yıkılacak kadar küçük değildir. Bir, hatta birçok kayıp sonucu yenilgiye uğramış olmak, duyarlılık olarak tanımlanıp hayran olunacak bir şey değil, canlılık göstermekte başarısız olunduğu için küçümsenecek bir şeydir. Bütün sevgilerimiz, sevdiklerimizi her an yere serebilecek olan ölümün insafına bağlıdır. Şu halde hayatımız, bir tek kazayla anlamını ve amacını yitirecek derecede darlaştırılmamış olmalıdır.

Bu sayılan nedenlerden ötürü, mutluluk isteyen, hayattaki temel ilgilerine ek olarak birçok yedek ilgilere de sahip olmalıdır.

16

Çaba ve Kabullenme

Ölçülü olma (her şeyin ortası) öğretisi ilgi çekici değildir ve ben gençken bu düşünceyi küçük görüp reddettiğimi anımsıyorum, çünkü o günlerde hayran olduğum şey, kahramanlık gerektiren aşırılıklardı. Ne var ki, gerçek her zaman ilgi çekici değildir ve birçok şeye, başka bir nitelikleri olmadığı halde, ilgi çekicilikleri yüzünden inanılır. Ölçülü olmaya gelince, ilgi çekici olmayabilir, ama pek çok durumda yararlı olan bir öğretidir.

Ölçünün elden bırakılmaması gereken bir durum da çaba ile kabullenme arasında denge sağlamakla ilgilidir. Çabanın da, kabullenmenin de ateşli taraftarları vardır. Kabullenmeyi ermişlerle mistikler öğütlemişlerdir. Çaba öğretisiyse ehliyet uzmanlarıyla pazısı güçlü Hıristiyanlarca öne sürülmüştür. Bu birbirine zıt iki inancın her birinde bir gerçek payı varsa da tam gerçeklik yoktur. Ben bu bölümde, denge noktasını bulmaya çalışacağım ve çabanın üstün göründüğü durumla işe başlayacağım.

Çok ender durumlar bir yana, mutluluk yalnızca uygun koşulların bir araya gelmesiyle olgun bir meyve gibi kucağa düşmez, çabayla erişilebilir. Bunun için kitaba *Mutlu Olma Sanatı* adını verdim. Zira sakınılabilir ya da sakınılamaz bunca dertle, bunca hastalık ve psikolojik karışıklıkla, bunca didinme, yoksulluk ve kötü niyetle dolu bir dünyada mutlu olmak

isteyen her kadın ve erkek, her insana ayrı ayrı saldıran bir sürü mutsuzluk nedenini alt etmenin yolunu bulmak zorundadır. Bazı ender durumlarda çaba harcamaya gerek duyulmayabilir. Büyük bir mirasa konmuş, sağlığı yerinde, zevkleri sade, iyi huylu birisi, rahat yaşadığından, "bütün bu kavga ve gürültüler ne için?" diye sorabilir. Tembel yaradılışlı güzel bir kadın, eğer kendisinden fazla iş beklemeyen varlıklı bir erkekle evlenmişse, şişmanlamaktan korkmamaktaysa, çocuk bakımından da şanslıysa, tembelliğin tadını çıkarabilir. Ama bu gibi durumların sayısı azdır. İnsanların çoğu varlıklı değildir; birçoğu iyi huylu olarak doğmamıştır; çoğu, sakin ve düzenli bir yaşamı dayanılmaz derecede sıkıcı bulan, bir dalda durmayan bir kişiliğe sahiptir; sağlık, hiç kimsenin kesin olarak güvenemeyeceği bir nimettir; evlilikse her zaman mutluluk kaynağı olmamaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı mutluluk, kadınların ve erkeklerin çoğu için tanrıların bir lütfu değil, bir başarıdır ve mutlu olmak büyük bir çaba gerektirir. İçsel çaba (manevi gayret) kabullenme çabasını da kapsayabilir; onun için biz şimdilik yalnızca dış çabayı ele alacağız.

Geçimini sağlamak zorunda olan her kadın ve erkeğin ekmek parası için çabalama gereksinimi apaçık bir gerçekliktir. Evet, Hint fakirinin, yalnızca avcunu uzatarak sadaka ile çaba harcamadan geçimini sağladığı doğrudur, ama Batı ülkelerinde resmi makamlar bu şekilde gelir sağlamaya iyi gözle bakmazlar. Üstelik sıcak ve az yağışlı ülkelerde kolay olan bu geçim yolu, Batı ülkelerinin iklim şartlarında o kadar kolay değildir. Çok az insan, karda kışta ılık bir odada çalışmak varken, sokaklarda aylak dolaşmayı tercih edecek kadar tembeldir. Bu yüzden Batı'da kabullenme tek başına gelir getiren yollardan birisi değildir.

Batı ülkelerinde yaşayan insanların çoğunluğu için mutluluk, geçimini sağlamaktan daha fazla bir şeydir, çünkü bu insanlar başarı duygusunu da tatmak isterler. Bilimsel araş-

tırma gibi bazı uğraşılarda, başarı duygusunu, fazla gelir elde etmeyenlerin de tatması mümkündür, ama uğraşıların çoğunda kazanç başarının ölçüsü olmuştur. Sorunun burasında, kabullenmenin iyi olduğu bir noktaya gelmiş bulunuyoruz, çünkü rekabet dünyasında göze çarpan başarılar çok azdır.

Evlilik, koşullara bağlı olarak, çaba gerektiren ya da gerektirmeyen bir iştir. İngiltere'de erkeklerin, Avustralya'da kadınların durumunda olduğu gibi, cinslerden birinin sayıca az bulunduğu yerlerde, bunların evlenmek için çaba harcamalarına, kural olarak gereksinimleri yoktur. Sayıca çok olan cinsler için ise durum tersinedir. Çok oldukları ülkelerde kadınların harcadıkları çabanın büyüklüğünü anlamak için kadın dergilerindeki ilanlara bakmak yeter. Erkeklerin çoğunlukta bulunduğu ülkelerdeyse erkekler, silah kullanmakta yetkinlik gibi daha etkili yöntemleri benimserler. Bu da doğaldır, çünkü erkek çoğunluğu uygarlığın sınır çizgisi üzerinde bulunur. İngiltere'de tek taraflı bir salgın hastalık çıksa da çoğunluğun erkeklere geçmesine neden olsaydı, erkekler ne yapardı bilmiyorum; geçen çağın kadınlara saygılarıyla ünlü olan kibarlarına dönerlerdi herhalde.

Çocuk yetiştirmekte başarılı olmak için gereken çabanın büyüklüğü, hiç kimsenin yadsıyamayacağı kadar açık bir gerçektir. Kabullenmeye inanılan ve hayata yanlış olarak "manevi" açıdan bakılıyor denilen ülkeler, çocuk ölümü fazla olanlardır. Hekimlik, sağlığı koruma, mikroplarla savaş, besin ayarlaması gibi işler, dünya işlerine inanmadan yürütülemez; bunlar maddi çevreye yöneltilmiş bilgiyi ve enerjiyi gerektirirler. Maddeyi hayal sananların, pisliği de kuruntu sanmaları ve bu yüzden çocuklarının ölümüne neden olmaları olasılığı vardır.

Daha genel olarak denilebilir ki, doğal arzuları sönmemiş olan her insanın normal ve yasal amacı, şu ya da bu türlü bir iktidara sahip olmaktır. Sahip olmak istediği iktidar, tutkularının en güçlü olanlarına bağlıdır; kimisi insanların etkin-

liklerine egemen olmak ister, kimisi düşüncelerine, kimisi de duygularına. Kimisi maddi çevreyi değiştirmek amacını taşır, kimisi de entelektüel üstünlük duygusu arar. Halka hizmetin her türlüsünde bir iktidar isteği bulunur; yalnızca yasal olmayan yollardan servet edinmek amacıyla yapılan hizmetler bunun dışındadır. İnsanlığın sefaletini görüp de acı çeken, eğer bu çektiği acı gerçek ve içtense, iktidara sahip olmayı sefaleti ortadan kaldırmak için ister. Hiç iktidar isteği duymamak için insanlara hiç ilgi duymamak gerekir. Şu halde iktidar isteğinin bazıları, iyi bir topluluk oluşturmak için sahip olunması gereken niteliklerdendir. Ayrıca, ters yöne çevrilmiş olmamak koşuluyla, her iktidar isteği karşılıklı çaba harcanmasını gerektirir. Batı anlayışına göre bu, hiçbir olağanüstülüğü olmayan bir hükümdür, ama bugün Batı ülkelerinde "Doğunun akıllılığı"na, tam da Doğu bu aklı bırakmak üzereyken, kur yapanların sayısı az değildir. Bu gibiler, yukarıdan beri söylediklerimizi kuşkuyla karşılayabilirler, eğer öyleyse, söylediğimize iyi etmişiz demektir.

Mutluluğa kavuşma savaşında kabullenmenin de rolü vardır ve çabanın oynadığı rolden daha az gerekli değildir. Akıllı olan, önlenmesi mümkün talihsizlikler karşısında elini, kolunu bağlayıp oturmamakla birlikte, kaçınılmaz talihsizlikler için ne zamanını ne de duygularını boşa harcar, hatta önlenmesi mümkün olanlar için harcayacağı çaba, asıl amacına doğru ilerlemesini durduracaksa, onlar için bile hiçbir şey yapmaz. Çoğu kimse en küçük aksaklık karşısında endişe ya da öfkeye kapılır ve bu yüzden daha yararlı olarak kullanabileceği enerjisini boşa harcar. Gerçekten önemli amaçlar peşinde koşarken bile, herhangi bir başarısızlık düşüncesiyle zihin huzurumuzu bozacak kadar kendimizi o amaca kaptırmamız doğru değildir. Hıristiyanlık, Tanrı iradesine boyun eğmeyi öğretir, bu öğüdü kabul etmeyenler için de bütün işlerinde buna benzer bir şeyin bulunması gerekir. Pratik bir işte ustalık o uğraşıya kattığımız duyguyla orantılı değildir; aslına bakılırsa, bazen

duygu ustalığa engeldir. Tutulması gereken yol, kişinin elinden geleni yapması ve sonucu kadere bırakmasıdır. Kabullenme iki türlüdür, birinin kökü umutsuzluk, diğerinin ise gerçekleşmesi mümkün olmayan umuttur. Birincisi kötü, ikincisi iyidir. Herhangi ciddi bir başarı sağlama umudunu yitirecek derecede yenilgiye uğrayan birisi, umutsuzluktan ileri gelen kabullenmeyi öğrenip benimsemiş olabilir; o zaman da bütün ciddi girişimleri bir yana bırakır. Umutsuzluğunu dinsel deyimlerle ya da "İnsanın gerçek işi kabullenmedir" öğretisiyle gizleyebilir, ama iş yenilgisini ne şekilde maskelemeye çalışırsa çalışsın, o artık gerçekten hiçbir işe yaramayan mutsuz bir insandır. Kabullenmesi, gerçekleştirilmesi mümkün olmayan umuda dayanan birisi ise daha farklı davranır. Gerçekleştirilemeyecek olan bir umut, büyük ve kişilik dışı bir umuttur. Giriştiğim kişisel etkinlikler ne olursa olsun, ölüm ya da bazı hastalıklar beni alt edebilir, düşmanlarımca yenilgiye uğratılabilirim, başarıya götürmesi olanaksız, yanlış bir yol seçmiş olduğumu görebilirim. Tam anlamıyla kişisel umutların boşa çıkmasına engel olunamayabilir, ama kişisel amaçlar insanlığın daha geniş amaçlarının bir bölümüyse, başarısızlık tam bir yenilgi sayılmaz. Büyük buluşlar peşinde koşan bir bilim insanı başarısızlığa uğrayabilir ya da kafasına yediği bir yumrukla işini yarıda bırakmak zorunda kalabilir, ama o konuya salt kendisinin bir şeyler katmasını değil de, bilimin gelişmesini gönülden istiyorsa, umutsuzluğu, bencil amaçlarla araştırma yapan adamın düşeceği umutsuzluk kadar büyük olmayacaktır. Çok gerekli bir reform üzerinde çalışmakta olan birisi, bütün çabalarının savaş yüzünden boşa gittiğini görebilir ve gerçekleştirmek istediği yeniliği görmeye ömrünün yetmeyeceğine inanmak zorunda kalabilir. Ama bu kişi, kendisinin olmadığı bir geleceğe ilgi duyuyorsa yenilik konusunda tam bir umutsuzluğa düşmesine gerek yoktur.

Ele aldığımız bu durumlarda kabullenmek çok zordur. Boyun eğmenin daha kolay olduğu durumlar da vardır. Bu

gibi durumlarda yalnızca ikinci derecedeki amaçlar engelle karşılaşırken, hayatın asıl amaçları yönünde başarıyla ilerlemeye devam edilir. Örneğin, önemli bir işle uğraşan birisi, evliliğinde mutsuz olduğu için umutsuzluğa düşmüşse, gerekli kabullenmeyi göstermeyebilir. Eğer işi gerçekten kendisini sarmışsa, bu gibi tedirginlikleri, üzerinde durulmaya değmez olarak karşılar.

Bıraksak hayatımızın çok büyük bir bölümünü kaplayacak küçük dertler vardır ki, bazıları bunlara da katlanamaz. Bir treni kaçırdıkları zaman çileden çıkarlar, yemekleri iyi pişmemişse tepeleri atar, şöminenin tütmesi durumunda umutsuzluğa kapılırlar, temizleyicideki giysileri zamanında gelmeyince esnaf takımının tümünden öç alacaklarına yemin ederler. Bu gibi insanların böyle önemsiz aksaklıklar için harcadıkları enerji uygun bir biçimde kullanılsaydı, imparatorluklar kurmaya ve tekrar parçalamaya yeterdi. Akıllı olan, hizmetçinin almadığı tozu, aşçının pişirmediği patatesi, çöpçünün süpürmediği çöpleri görmez. Zamanı varsa bunları düzeltmek için gerekeni yapmaz demek istemiyorum. Yalnızca bunlar yüzünden soğukkanlılığını yitirmez demek istiyorum. Üzüntü, endişe ve öfke hiçbir işe yaramayan duygulardır. Bunlara kendilerini fazla kaptıranların sözünü ettiğimiz kabullenme olmadan bunların üstesinden gelebilecekleri şüphelidir. Bir adamın, işinde uğradığı başarısızlığa ya da mutsuz bir evliliğin başına açtığı dertlere katlanmasını mümkün kılan benlik dışı büyük umutlar üzerine dikkatini toplaması, o adamın, treni kaçırdığı ya da şemsiyesini çamura düşürdüğü zaman da sabırlı olmasını mümkün kılar. Sinirli bir adamı bundan daha azının iyileştirebileceği bence kuşkuludur.

Üzüntülerin baskısından kurtulmuş bir insan; hayatın, endişe edip durduğu günlerdekinden çok daha sevinçli bir iş olduğunu görecektir. Daha önce sinirine dokunan dostları artık yalnızca eğlendirici gelecektir. Bay A., Aynaroz Kadısı'nın öyküsünü üç yüz kırk yedinci kez anlatırken, bu yasayı ak-

lında iyi tutmuş olmasından hoşlanarak bir öykü de kendisi anlatıp konuyu değiştirmeye kalkışmayacaktır. Sabah erkenden treni yakalamak için koştururken ayakkabısının bağı kopacak olursa, uygun küfürleri savurduktan sonra, bu olayın evrensel açıdan pek o kadar önemli olmadığını düşünecektir. Tam evlenme teklifinde bulunacağı sırada, can sıkıcı bir komşunun çıkagelmesi karşısında, böyle bir felaketin Adem dışında her insanın başma gelebileceğini, Adem'in bile güçlükle karşılaşmış olduğunu anımsayacaktır. Garip benzetmeler ve hoş yakıştırmalar yardımıyla küçük tedirginliklerden avuntular çıkarmanın sayısız yolları vardır. Her uygar kadın ve erkeğin, solmasından ya da yırtılmasından korktuğu bir fotoğrafı vardır sanırım. Böyle bir korkudan kurtulmanın en iyi çaresi bir tek fotoğrafa değil, bir galeri dolusuna sahip olmaktır. Hele portrelerden bazıları gülünç olursa daha iyidir, çünkü kişinin kendisini gün boyunca bir trajedi kahramanı görünüşünde seyretmesi doğru olmaz. İnsanın kendisini komik bir oyundaki soytarı gibi görmesini ileri sürmüyorum, çünkü böyle yapanlar daha can sıkıcı olurlar; duruma en uygun rolü seçmek biraz incelik ister. Kendinizi unutabilir de hiç rol yapmazsanız tabii en iyisidir. Ama rol yapmak ikinci bir huyunuz halini almışsa, kendinizi bir repertuvarda sayarak tekdüzelikten sakınmanız gerekir.

Çalışkan insanların birçoğu, en küçük bir kabullenmenin ya da en hafif bir mizahın çalışma enerjilerini ve irade güçlerini silip süpüreceğini sanırlar. Bence yanılıyorlar. Yapılmaya değer olan her iş, önemi ya da başarılma kolaylığı hakkında kendimizi aldatmadan da yapılabilir. İşlerini ancak kendilerini aldatarak yapabilenler, "gerçeklere katlanma" kursuna gitseler daha iyi olur, çünkü hayallerle desteklenme gereksinimi, yaptıkları işi yararlı olmaktan çıkarıp zararlı olmaya götürür. Zarar vermektense hiçbir şey yapmamak yeğdir. Dünyadaki yararlı uğraşıların yarısını, zararlı işlerle savaşmak oluşturur. Gerçekleri öğrenmek için harcanan zaman boşa harcan-

mış olmaz, çünkü bundan sonra yapılan iş, çalışabilmek için durmadan kendi kendilerini şişirmek gereksinimi duyanların yaptığı işten çok daha az zararlı olur. Kendimizle ilgili gerçeklerle yüz yüze gelme isteğinde belirli bir kabullenme vardır; kabullenmenin bu biçimi başlangıçta acı çektirir, ama kendini aldatmanın neden olabileceği hayal kırıklıklarına karşı bir koruyucu, daha doğrusu tek koruyucudur. İnanılması her gün biraz daha güçleşen şeylere inanmak için harcanan çaba kadar yorucu ve usandırıcı hiçbir şey yoktur. Böyle bir çaba zorunluluğundan kurtulmaksa güvenilir ve uzun ömürlü bir mutluluğun vazgeçilmez koşuludur.

17

Mutlu İnsan

Açıkça görüldüğü gibi, mutluluk, kısmen dış koşullara, kısmen de kişinin kendisine bağlıdır. Bu kitapta mutluluğun kişiye bağlı yönünü ele aldık; mutluluğun bu yönü ile ilgili reçete basittir. Aralarına daha önce adını andığımız Bay Krutch'ı da katabileceğimiz birçok kişi, dinsel inançsız mutluluğun mümkün olmadığı kanısındadır. Mutsuz olan birçok kişi de, çektiği acının kültürel kaynaklardan geldiğini düşünür. Ben mutluluğun ya da mutsuzluğun gerçekten bu gibi nedenlere dayandığına inanmıyorum; bence bunlar yalnızca belirtilerdir. Mutsuz birisi, kural olarak, mutsuz bir inanç edinmiştir; mutlu olan da mutlu bir inancı benimsemiştir; ikisi de mutluluğunu ya da mutsuzluğunu inancına yorabilir, oysa gerçek tam tersidir. İnsanlar mutlulukları için gerekli olan yiyecek, barınak, sağlık, sevgi, başarılı iş ve çevreden saygı görmek gibi basit şeylerden vazgeçemezler. Bazıları için evlat sahibi olmak da şarttır. Bunların bulunmadığı durumlarda ancak seçkin insanlar mutlu olabilirler, ama bu gereksinmelerin bulunduğu ya da dürüst bir çabayla elde edilmelerinin mümkün olduğu durumlarda da mutsuzluk çeken bir insanın psikolojik bir sorunu var demektir ki, aşırı durumlarda bir ruh doktoruna başvurulması gerekir. Sıradan durumlarda ise bu hasta, sorunu, doğru açıdan ele almak koşuluyla kendisi giderebilir. Dış etkilerin gerçekten kötü olmadığı durumlarda,

tutkular ve ilgiler içe değil de dışa dönük olmak koşuluyla mutluluğa erişilebilir. Şu halde eğitimde olsun, kendimizi hayata uydurmakta olsun, dünyaya göre ayarlamakta olsun, yapmamız gereken şey, kendimize yönelmiş tutkularımızdan kaçınmak ve kendimizi dinlemekten bizi kurtaracak sevgiler ve ilgiler edinmeye bakmaktır. İnsanların çoğu, bir zindanda mutlu olamayacak yaradılıştadır; bizi içimize gömen duygularsa zindanların en kötüsünü oluştururlar. Bu tür duyguların en yaygın olanlarından bazıları, korku, çekememezlik, günah duygusu, kendine acıma ve kendine hayranlıktır. Bütün bunlarda arzularımızın merkezi kendimiz oluruz. Dış dünyaya karşı gerçek bir ilgimiz yoktur, yalnızca dış dünyanın bize bir zararı dokunması ya da nefsimizi tatmin edememesi endişesi vardır. İnsanların gerçekleri kabul etmek istemeyişlerinin ve uydurdukları yalanlardan medet ummalarının nedeni korkudur. Ama gerçeklerden sonsuza kadar kaçılamaz; gerçeklerin saldırıları yalanları dağıtır ve bu yüzden çekilen acılar, gerçeğe alışkın olanın katlandığından daha büyük olur. Üstelik kendilerini aldatanlar böyle yaptıklarını içten içe bilmekte ve beklenmeyen bir anda, herhangi bir olay yüzünden bu durumlarını kabul etmek zorunda kalma korkusu içinde yaşamaktadırlar.

Kişinin kendisine dönük tutkularının önemli sakıncalarından biri de, bunların yaşamda pek az değişiklik sağlamalarıdır. Yalnız kendisini seven birisinin karışık tutkulara sahip olmakla suçlandırılamayacağı doğrudur, ama sevdiği şeyin hiç değişmemesi yüzünden bir gün gelip dayanılmaz can sıkıntısına düşeceği de bir gerçektir. Günah duygusu taşıyan da, bir bakıma kendini sevmektedir. Bu geniş evrende onun için en önemli şey, kendi erdemidir. Geleneksel dinlerden bazılarının bu türlü içe dönüklüğü teşvik etmesi ise ciddi bir sakıncadır.

Mutlu insan dış dünyada yaşar; özgür sevgileri ve geniş ilgileri vardır; mutluluğunu bu ilgilerden, bu sevgilerden

ve bunların onu başkaları için sevimli ve ilgi çekici yapması gerçeğinden sağlar. Sevilmek mutluluğa neden olabilir, ama sevilmek isteyen mutlaka sevilecek değildir. Geniş anlamıyla söylenecek olursa, sevilen, sevendir. Ama faizle ödünç para verircesine hesaplı bir biçimde sevmeye kalkmak da bir sonuç vermez, çünkü hesaplı sevgi gerçek sevgi değildir ve böyle olmadığını sevgimizi yönelttiğimiz kişi hemen anlar.

Kendi içine gömülü olduğu için mutsuz olan birisi ne yapabilir? Mutsuzluğunun nedenleri üzerine düşünmeyi sürdürdüğü sürece içine kapanıklığı devam eder, bu yüzden de kısır döngü dışına çıkamaz; çıkmak istiyorsa, kendisini ilgilendirecek şeyler, yalnız ilaç yerine geçecek yapay ilgiler değil, gerçek ilgi ve bağlantılar bulması gerekir. Durumun güçlüğü bir gerçek olmakla birlikte, eğer dert doğru tanımlanmışsa, yine de yapılabilecek çok şey vardır. Örneğin, dert, bilinçli ya da bilinçsiz olarak günahkârlık duygusundan ileri geliyorsa, kişi önce bilincinde günahkâr olması için bir neden bulunmadığı inancını yaratmalıdır, sonra bu kitabın başlarında açıkladığımız yönteme uyarak, bu mantıksal inancı bilinçaltına yerleştirmeye çalışmalı, bu arada tarafsız diyebileceğimiz bir işle uğraşmalıdır. Günahkârlık duygusunu atmayı başarırsa, gerçek bir dış ilgi kendiliğinden oluşacaktır. Eğer derdi kendine acımaktan ileri geliyorsa, önce içinde bulunduğu koşulların aşırı derecede kötü olmadığına kendisini inandırmalıdır, sonra yukarıdaki yöntemle derdinin üstesinden gelebilir. Eğer tedirginliği korkudansa, cesaret artırıcı alıştırmalar yapmalıdır. Savaşta cesaret, başlangıcı bilinemeyen çağlardan beri bir erdem olarak kabul edilmiş ve erkek çocuklarla gençlerin eğitiminde, onları savaşta korkusuz yapmaya büyük yer verilmiştir. Ama ahlaksal ya da manevi cesaretle entelektüel cesaret üzerinde pek az durulmuştur, oysa bunları sağlamanın da kendine göre yöntemleri vardır. Kendinize her gün en azından bir acı gerçeği kabul ettirin, göreceksiniz ki bu iş, izcilerin her gün iyi bir harekette bulunmaları kadar yararlıdır.

Dostlarınızdan, erdem ve zekâca üstünlüğünüz her ne kadar şüphesizse de, böyle olmasanız bile hayatın yaşamaya değer olduğunu kendinize öğretin. Yıllar yılı sürdürülen bu gibi alıştırmalar sizi, hiç değilse gerçekleri göz kırpmadan kabul edebilir hale getirecek, bunun sonucu olarak da sayısız korkuların baskısından kurtaracaktır.

İçe kapanıklık hastalığınızı alt ettikten sonra, uyanacak dış ilgilerin neler olacağını, yaradılışınızla dış koşulların doğal gidişine bırakmanız gerekir. İçinizden peşin olarak, "Kendimi pul toplamaya verirsem, çok mutlu olurum" deyip pul toplamaya başlamayın, çünkü pul toplamayı hiç de ilgi çekici bulmayabilirsiniz. Yalnız sizi gerçekten ilgilendiren işlerin size bir yararı olabilir, ama hiç kuşkusuz inanabilirsiniz ki, içinize kapanmamayı öğrenir öğrenmez gerçek dış ilgiler boy atmaya başlayacaktır.

Mutlu yaşam, büyük ölçüde, iyi ve dürüst yaşam demektir. Profesyonel ahlakçılar vazgeçmeye fazla yer vermişler, böyle yapmakla da önem damgasını yanlış yere vurmuşlardır. Bilinçli vazgeçme, kişiyi kendi içine kapanık yapar ve sürekli olarak yaptığı özveriyi düşünmesine yol açar; bunun sonucu olarak da; vazgeçmekle güdülen yakın ve uzak amaçlar gerçekleşmemiş olur. Gerekli olan, vazgeçme değil, ilgimizi dışa yönelterek, kendi erdeminden başka bir şey düşünmeyenlerin bilinçli olarak gösterebilecekleri davranışları bizim hiç duraksamadan ve içten gelerek yapmamızdır. Ben bu kitabı bir hedonist gibi, yani tek iyinin mutluluk olduğuna inanan bir kimseymişim gibi yazdım; ancak, hedonist görüşe uygun davranışların hepsi, makul bir ahlakçının önereceklerinden farksızdır. Ama ahlakçılar, insanın zihinsel durumundan (düşüncelerinden) çok, davranışlarına önem verme eğilimindedirler; doğal olarak bu sözüm tüm ahlakçılar için değildir. Bir davranışın kişi üzerindeki etkileri, kişinin o andaki zihinsel durumuna bağlı olarak çok değişiktir. Bir çocuğu suda boğulmak üzereyken görmüş de sırf yardım içgüdüsüyle

kurtarmışsanız, ahlak bakımından değeriniz azalmaz. Böyle yapmamış da, kendinize, "Çaresize yardım etmek erdem gereğidir, ben de erdemli olmak istiyorum, öyleyse şu çocuğu kurtarmam gerekir" demişseniz, bu işin sonunda eskisinden daha kötü birisi oldunuz demektir. Bu aşırı durum için doğru olan, daha az belirgin birçok durum için de doğrudur.

Hayata karşı benim ileri sürdüğüm tutumla, gelenekçi ahlak uzmanının ileri sürdüğü tutum arasında ince bir fark vardır. Geleneksel ahlâkçı, örneğin aşkın bencil olmaması gerektiğini söyler. Bir bakıma haklıdır, yani aşkta bencillik belirli bir noktadan öteye varmamalıdır, ama aşk da öyle olmalıdır ki, kişiyi mutluluğa kavuşturmalıdır. Bir erkek bir kadına, bütün dileğinin onu mutlu kılmak olduğu ve aynı zamanda onun kendisine ideal vazgeçme fırsatları vereceği gerekçesiyle evlenme teklifinde bulunursa, bence kadın bundan pek hoşlanmayacaktır. Elbette ki sevdiklerimizin mutluluğunu istememiz gerekir, ama kendi mutsuzluğumuz pahasına değil. Daha doğrusu, vazgeçme öğretisinde ifadesini bulmuş olan "nefsimizle dünyanın geri kalanı arasındaki karşıtlıkların tümü, insanlara ya da şeylere karşı gerçek bir ilgi duyar duymaz ortadan kalkar. İnsan bu gibi ilgiler sayesinde kendisini, bilardo topu gibi diğer yuvarlaklarla çarpışmaktan başka işi olmayan bir varlık gibi değil, akıp giden hayat ırmağının bir parçası olarak hisseder. Her mutsuzluk, şu ya da bu türlü bir ayrılığa, bir uyuşmazlığa dayanır; bilinçle bilinçaltı arasındaki uyum eksikliği benlikte uyuşmazlık oluşturur; kişiyle toplumu birbirine kenetleyen nesnel ilginin ve bağların bulunmadığı durumlarda bu ikisi arasında uyuşmazlık baş gösterir. Mutlu insan, bu birleşme başarısızlıklarının ikisinden de acı çekmeyen, birliğe ulaşmış insandır; onun benliği, ne kendi içinde birbiriyle uzlaşmaz kısımlara bölünmüş, ne de dünyaya karşı bir sipere gömülmüştür. Böyle bir insan, kendisini evren vatandaşı olarak hisseder, evrenin ve hazların bol bol tadını çıkarır, ölüm düşüncesiyle tedirgin değildir,

çünkü kendisini kendinden sonra geleceklerden ayrı saymaz. Böylesine büyük bir içtenlikle hayat ırmağına dalınarak hazların en büyüğüne kavuşulabilir.

DİZİN

A

ABD 1, 2, 91, 144, 185
Aile 50, 51, 139, 140, 141, 142, 148, 163
Almanya 1
Aristo 34, 39
Arkadaşlık 85, 117
Atalara tapınma 146
Austen, Jane 51, 185
Avustralya 173, 185
Aylaklık 91, 155
Ayling, Jean 141, 144

B

Bacon, Roger 33, 34, 185
Başarı 22, 41, 44, 60, 71, 89, 110, 145, 146, 156, 159, 166, 172, 173, 175
Bencillik 183
Bennett, Arnold 44, 185
Bentham, Jeremy 8, 185
Bilim 20, 33, 45, 69, 85, 101, 111, 114, 151, 160, 175
Birinci Dünya Savaşı 1, 8, 185
Blake, William 17, 98, 100, 185
Bolşevik 185
Borrow, George Henry 123, 126, 185
Boşanma 97
British Museum 54, 185
Bronte, Charlotte 98
Bronte, Emily 98, 100, 185
Browning, Robert 35, 186
Brütüs, Marcus Junius 39
Büyük İskender 23, 186

C-Ç

Cenova 124, 186
Cesaret 62, 64, 72, 181
Cinsellik 1, 21, 79, 135
Conrad 41, 186
Çin 7, 47, 57, 112, 113, 146, 186
Çocukluk 9, 54, 134, 186

D

Dante, Alighieri 34, 46, 186
Darwin, Charles 33, 54, 186
Dedikodu 68, 69
Demokrasi 39, 67, 73, 143
Devey, John 7
Devlet adamı 91
Devrim 54, 112, 124

Devrimci 78, 113, 115, 159
Dinozor 48
Duygu 30, 31, 37, 39, 40, 61, 67, 69, 71, 80, 125, 132, 134, 147, 149, 152, 160, 166, 175
Düşünce 4

E

Edebiyat 46, 116
Eğitim 9, 186
Eğitim ve İyi Yaşam 9, 186
Einstein, Albert 111, 186
Entelektüel 7, 8
Efes 67
Erdem 186
Eski Roma 47, 83, 116
Eski Yunan 67, 186
Eşitlik 73, 149
Evlilik 173
Evlilik ve Ahlak 9, 187
Evren 165, 166, 168
Evrim 75, 187

F

Farabi 34, 187
Felsefe 7, 8, 13, 29, 37, 45, 47, 59, 133, 167
Filozof 1, 7, 30, 115
Freud, Sigmund 148, 187

G

Galileo 101
Gazete 187
Gazeteci 161
Gençlik 10, 33, 50, 98, 99, 125, 137, 146, 156
Görev 117, 187
Güç 60, 125
Günah 77, 78

H

Hamlet 46
Hardy, Thomas 115, 187
Hayaletler 38, 187
Hayvan 187
Hedonizm 182
Heraklit 67
Herkül 71, 187
Heves 128, 187
Heyecan 5, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 64, 187
Hindistan 112, 187
Hobbes, Thomas 123, 187
Holmes, Sherlock 121, 187
Hoşgörü 187
Huxley 33, 187

I-İ

Ibsen, Henrik 38, 187
İbn Sina 34, 187
İbrahim 115, 147, 187
İktidar 23, 92, 188
İlaç 52, 61
İnanç 22, 33, 36, 39, 62, 77, 82
İntihar 24
İsmail 70, 188
İş 5, 17, 43, 44, 59, 82, 155, 156, 157, 159, 161, 188

İşbirliği 37, 90
İtaat 143, 150

J

Japonya 57, 112, 146, 188
Josefin, İmparatoriçe 124
Julis II 112

K

Kamuoyu 105, 113, 126
Kant, Immanuel 54, 188
Kapital 53
Kapitalizm 156
Karakter Eğitimi 9, 188
Katoliklik 97
Kaygı 163, 164
Kepler, Johann 101, 188
Kıskançlık 63, 67, 71, 143
Konfüçyüs 53, 188
Korku 18, 44, 63, 75, 78, 134, 135, 136, 180
Köle 114, 115, 143, 153
Köylü 57, 114, 142
Kumar 59, 188

L

Leibniz 68, 188
Lenin 160, 188
Londra 1, 55, 99, 142, 188
Lordlar Kamarası 49, 188

M

Makine 50, 114, 121
Manasseh 115, 189
Marx, Karl 53, 54, 189
Megalomani 21, 23
Mill, J. S. 8, 189
Milliyetçilik 115

N

Napoleon Bonaparte 24, 71, 95, 124
Narsizm 21, 78
Neden Hıristiyan Değilim 9, 189
Nefret 20, 29, 30, 70, 74, 80, 143, 159
Newton, Isaac 68, 189
New York 1, 9, 17, 28, 99, 142, 189
Nobel Edebiyat Ödülü 1, 9
Nüfus 144, 145
Nükleer savaş 9

O-Ö

Oidipus Kompleksi 80, 143
Öfke 23, 32, 58, 59, 75, 88, 102, 117, 137, 143, 164, 174, 176
Ölüm 39, 72, 75, 133, 140, 147, 166, 167, 168, 169, 175, 183
Özgürlük 44, 104, 127, 144

P

Platon 34
Politikacı 22, 31, 68, 157, 158
Popper, Karl 8
Prelüt 54, 189
Protestanlık 77

Psikanaliz 20, 77, 101, 143, 150
Püritenizm 47

R

Rekabet 41, 44, 45, 46, 47, 48, 73
Romantizm 124
Romany Rye 123
Rönesans 97
Rusya 40, 100, 112, 190

S-Ş

Sağlık 45, 125, 141, 172, 179
Sanatçı 94, 99, 111, 112, 113, 132, 160
Sanayileşme 57
Sarhoşluk 24, 86, 126, 169
Satranç 125, 168
Savaş 8, 9, 18, 33, 34, 45, 50, 52, 63, 84, 85, 88, 102, 110, 111, 124, 125, 127, 131, 159, 173, 174, 175, 177, 181
Saygı 7, 14, 21, 22, 23, 38, 45, 47, 49, 78, 80, 82, 83, 88, 91, 96, 99, 102, 103, 111, 114, 129, 143, 149, 151, 160, 161, 173, 179
Seneca 34
Seyahat 103
Sezar, Jül 39, 71, 190
Shakespeare, W. 38, 39, 56, 160
Sıkıntı 33, 52, 142, 160
Sınıf 33, 45, 50, 145
Sicilya 70, 122, 190
Sigara 79, 91
Sokrat 34, 53
Sosyal adalet 73
Sosyalizm 73
Spinoza 167
Stoacılık 37
Suç 54, 77, 78, 83, 90, 95, 97, 112, 126, 129, 140, 143, 180
Süleyman 31, 32, 71
Şiir 17, 35, 56, 111

T

Tehlikeli İlişkiler 22, 190
Tolstoy, L. N. 125, 150
Trajedi 38, 39, 40, 177

U

Umutsuzluk 32, 75, 175
Ur 168
Uyku 57, 59, 61, 164

V

Valhalla 110
Vicdan 77, 144
Volga 116, 190

W

Wittgenstein, Ludwig 8, 10
Wordsworth, William 54

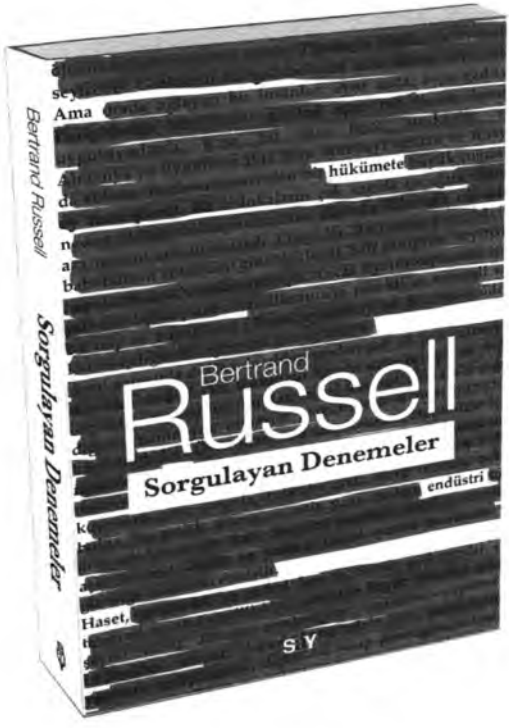
Y

Yabancı 8, 43, 58, 109, 166
Yalnızlık 98, 99, 100, 104
Yang-Çe 116

Yetenek 23, 59, 86, 89, 90, 93, 94, 99, 102, 110, 111, 112, 117, 125, 141, 147, 152, 160, 161
Yıkıcılık 158, 159
Yoksulluk 34, 44, 45, 126, 145, 171
Yorgunluk 48, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 73, 81, 164

Z

Zekâ 10, 47, 53, 75, 111, 112, 126, 140, 141

21. yüzyıl kapitalizminin bunaltıcı saldırısı altında bulunduğumuz bu dönemde Russell'ın kuşkuculuğu ve aklın bağımsızlığını savunuşu geçerliliğini halen korumaktadır. Russell, düşüncelerini açık ve anlaşılır bir dille aktararak bizi günlük yaşamımızı etkileyen özgürlük, mutluluk, duygular, ahlak ve inançlar gibi felsefi sorunlar arasında gezintiye çıkarır, mantıklı öneriler yapar. Muzip bir alaycılıkla "Akılcı kuşkuculuğun yaygınlaşmasının etkisi ne olurdu?" diye sorar.

Yaklaşık 350 yıllık bir dönemde yaşamını düşüncelere adayan sanatçı, tarihçi, bilim insanı ve filozoflardan; bilimsel devrimden sanayi devrimine kadar nirengi noktalarını oluşturan devrimlerden söz eden *Leonardo'dan Hegel'e Batı Düşünce Tarihi*, günümüze kadar uzanan düşünce tarihinin temel taşlarını ele almakta. Kitabın yazarları, Bronowski ve Mazlish, bu dönemin düşünce ustalarını, fikir mimarlarını zamanın politik ve sosyal bağlamı içerisinde değerlendirerek, Avrupa'ya ve buradan yayılarak tüm dünyaya yön veren düşünce ve tasarımlarının öykülerini anlatıyor.

Mutlu Olma Sanatı Bertrand Russell'ın iyi bir yaşam sürmek isteyenlere sunduğu bir reçetedir. Kişisel Gelişim kitaplarının vermeyi vaat ettiği ama veremediği mutluluk sırlarını açıklar. Russell'a göre mutluluk birtakım insanların bizim elimizden alabileceği temel insan haklarından biri değildir. Kişi mutluluğa başkalarını suçlayarak değil, belirlediği hedeflere erişmek için mücadele ederek ve bu mücadele sırasında eğlenerek ulaşır. Üstelik kişi bu mücadeleyi içdünyasına değil, sosyal yaşamına dönerek vermelidir.

Deyim yerindeyse, *Mutlu Olma Sanatı*, kişisel gelişim vaat eden bir popüler felsefe kitabıdır.

THG
17406
BVF

internet satış:
www.saykitap.com
10 TL
ISBN 978-605-02-0240-3
9 786050 202403
SAY YAYINLARI

MODERN DÜŞÜNCE